

KJÆRLIGHET PÅ PINNE.

Vertshusinnskrifter fra norske middelalderbyer.

KRISTIINA PÜTTSEPP

MASTERGRADSAVHANDLING I NORDISK VIKINGTIDS- OG MIDDELALDERKULTUR
SENTER FOR STUDIER I NORDISK VIKINGTID OG MIDDELALDER
UNIVERSITETET I OSLO.
HØST 2003

Illustrasjonene på forsiden er bilder av to runeinnskrifter, side a på B149 og B192, hentet fra Bergen database, <http://helmer.hit.uib.no/NCCH-docs/Runehtml/Runebilder/>

INNHALDSFORTEGNELSE.

INNLEDNING.	5
PRESENTASJON.	5
PROBLEMSTILLING.	7
KILDER.	8
DEFINISJONER.	11
FORSKNINGSHISTORIE.	13
VERTSHUSINNSKRIFTER.	13
URBANITET I MIDDELALDEREN.	15
METODISKE TILNÆRMINGER.	17
ANALYSE	21
GJENSTAND.	22
KRONOLOGI	22
MATERIALE.	24
FUNN KONTEKST.....	25
KANN EK SEGJA ÞÉR... RISTER OG MOTTAKER.	27
<i>ANN SÁ ÞÉR, ES RISTI RÚNAR ÞESSAR ... RISTER OG MOTTAKER.</i>	27
<i>... VIL NEMA RÚNAR... KUNNSKAP OG POSISJON.</i>	30
INNHALD.	34
<i>... MJÓÐRANNS TIL KOMA NÁLA. ØLINNSKRIFTER.</i>	35
DEN URBANE ØLDRIKKINGEN.	39
<i>... EK SKAL UNNA ÞÉR ENGU VERR ENN MÉR. ... KJÆRLIGHETSINNSKRIFTER.</i>	43
<i>Ást mín</i>	43
<i>Amor</i>	44
<i>... kyss mik.</i>	45
<i>Unn þú mér</i>	47
<i>... man ek þik</i>	50
<i>... vinr vífs þessa.</i>	50
<i>... konu væna.</i>	52
DEN URBANE KJÆRLIGHETEN.	57
<i>ÞAU ERU BÆÐI Í BUÐ SAMAN... SAMLEIÐE-INNSKRIFTER.</i>	61
<i>... byrlar þér</i>	61
<i>... kann gilja</i>	61
<i>Fuð eller fuþark?</i>	64
<i>... minna enn hestreðr.</i>	67
<i>... í rassinn.</i>	68
<i>... ylgjar ergi ...</i>	69
<i>Sladderinnskifter.</i>	69
DET URBANE SAMLEIÐET.	74
FUNKSJON.	81
BIBLIOGRAFI.	85
KILDER.	85
NETTSIDER.	86

LITTERATUR.....	86
KATALOG.	90
RUNEINNSKRIFTER.....	90
NEVERBREV FRA NOVGOROD.....	113

INNLEDNING.

PRESENTASJON.

Tittelen til denne avhandlingen, *Kjærlighet på pinne*, er dessverre ikke noe originalt uttrykk for min personlig fantasi – det er James Knirk sin oppfinnelse.¹ Betegnelsen *vertshusinnskrifter* er inspirert av tittelen til kapittel ”På vertshuset” i Terje Spurklunds *I begynnelsen var futhark. Norske runer og runeinnskrifter*.² Ikke minst nevner Aslak Liestøl ”inscriptions of this ’pub’ type” allerede i 1974 i en av sine første artikler som handler om Bryggen-innskriftene.³

I denne oppgaven vil jeg rette min oppmerksomhet mot betraktninger om hverdagslivet som kommer til uttrykk i toalettvegg type innskrifter fra fire norske middelalderbyer: Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg. Det som interesserer meg mest er byborgernes betraktninger om kjærlighet (både den romantiske og den av mer fysisk art) og drikke. Innskrifter som jeg betegner som *vertshusinnskrifter* har jeg ikke valgt på grunn av noen slags *ide fixe* om øl og sex, men fordi dette var og er en betydelig del av menneskers liv. Bryggeriene er kjent fra Babylonia helt tilbake fra 4000 år f.Kr., mens selve ølets historie er enda eldre: Det er kjent fra 6000 år f. Kr. I Norge vet man at ølet allerede i bronsealderen ble brukt som nytelsesmiddel.⁴ Sex trenger visst ingen kommentar.

Fubark-innskrifter fra vikingtid og middelalder, runeinnskrifter i norske stavkirker, runeinnskrifter på latin, merkelapper med eiernavn, handels- og andre ”ordentlige” runekjevler, samt mulige magisk-religiøse runeinnskrifter er blitt drøftet før. Vertshusinnskrifter som handler om de mer hverdagslige ”emner” er oftest bare nevnt blant funnene i norske middelalderbyer, men ikke behandlet nærmere. Ingen har laget en oversikt over dem heller. På den ene siden – bordet er mitt, på den andre siden er dette ikke en helhetlig gruppe på likt nivå med førnevnte kategorier. Likevel mener jeg at de kan tegne et bilde om urban mentalitet og gi noen svar som man oftest ikke finner i andre samtidskilder. De kan bidra til å kaste lys over noen sider ved bylivet, ikke minst de enkelte byborgernes holdninger til øl og kjønnsliv.

¹ James Knirk har ikke brukt det i noen av sine artikler; for skriftlig publikasjon, se Larsen 1997: 97.

² Spurkland 2001: 202.

³ Liestøl 1974: 24.

⁴ ‘Øl’ 14: 647; ‘bryggeri’ 3: 2 i *Store Norske leksikon*.

Jeg skal nevne kort hvilke rammer jeg mener *middelalderen* som en tidsperiode og *Norge* som et geografisk område har for min oppgave. Historisk sett varer norsk middelalder fra omkring 1000 til omkring reformasjonen i 1536. Tradisjonelt regner man at vikingtida tok slutt enten i 1030 da Olav den hellige falt i slaget ved Stiklestad, eller i 1066 da Harald Hardråde falt i slaget ved Stamford bro. Det er nødvendig å avgrense materialet etter ytre, historiske hendelser fordi i runematerialet er det ikke så enkelt å finne spor etter den mer eller mindre vilkårlige begynnelsen på middelalderen.⁵ Det var ikke et liknende brudd i runetradisjonen på linje med overgangen fra eldre *fupark* til yngre *fupark*. Utviklingen fra vikingtidens 16-tegns *fupark* til middelalderske punkterte runer (omtrent like mange som latinske bokstaver) skjedde gradvis, den ble ikke fullført før inn i høymiddelalderen.⁶ Punkterte runer bekrefter at innskriften er fra middelalderen, men man finner innskrifter fra yngre faser hvor risteren ikke har gjennomført punktering. I noen tilfeller (**t/d**, **k/g**, **b/p**, **i/e**) slo punkteringen aldri fullstendig gjennom, i andre tilfeller (**a/æ**, **o/ø**, **R/y**, i noen grad også **s/c/z**) ble forandringer praktisk talt fullstendig gjennomført, men som sagt, ikke før på 1200-tallet.⁷ I runematerialet slutter middelalderen før reformasjonen, fordi runene går ut av bruk tidlig på 1400-tallet. Dette kan man se for eksempel i Trondheim: mens antallet av arkeologiske funn generelt synker i lagene fra seinmiddelalderen, blir sammensetningen av materialet ikke påvirket av det. Fraværet av runeinnskrifter i yngre faser kan tolkes som et uttrykk for at runer ikke lenger ble brukt på samme måte eller i samme omfang som tidligere.⁸ I oppgaven vil jeg i hovedsak konsentrere meg om dagens Norge; egentlig spiller det ikke så stor rolle fordi forandringer i arealet og grenser i løpet av middelalderen ikke berører de norske byene jeg skriver om.

Siden min oppgave ikke handler om nylesning og nytolkning av innskrifter, baserer jeg meg på aksepterte lesninger i publiserte og upubliserte kilder. Både til min fortvilelse og glede er ganske få av vertshusinnskriftene publisert i *Norges Innskrifter med de yngre Runer*. Et fåtall innskrifter er tatt med i den vitenskaplige diskusjonen. De fleste innskriftene er bare blitt nevnt i en eller annen artikkel, i noen tilfeller er de ikke kommet lenger enn at de blir kommentert i kartotekmappa. Når det gjelder upubliserte innskrifter baserer jeg meg på lesning og tolkning som er ført på kartotekkort ved Runearkivet i Oslo. Alle innskrifter jeg nevner i teksten, er oppført med translitterering, normalisering og oversettelse til moderne norsk i katalogen i slutten av oppgaven.

⁵ Seim 1986b: 105.

⁶ Spurkland 1995: 2.

⁷ Seim 1986b: 109-110.

PROBLEMSTILLING.

Runeinnskrifter på trepinner og bein er typiske for middelalderen og spesielt byene, men den slags innskrifter forekommer også før middelalderen og andre steder, selv om dette forekommer i mye mindre omfang. Likevel står de i klar kontrast til vikingtidens monumentale runesteiner med faste minneformularer; på runepinnene finner man mildt sagt nokså uformelle og spontane beskjeder.

Min hypotese er: **Urbanitet og mellommenneskelige forhold i et urbant samfunn kommer til uttrykk i vertshusinnskriftene. Det urbane kommer fram på to måter, innholdet i vertshusinnskrifter og det faktum at pinner ble faktisk ”sendt.”**

Den hypotesen leder til følgende problemstillinger: Hva slags funksjon hadde slike vertshusinnskrifter? Om man spør *hvorfor man ristet* den type innskrifter, kan man etter min oppfatning ikke svare at det er et reint praktisk behov som tvinger et menneske til å strekke hånda etter kniven og riste noen tegn. Enda mindre er det snakk om prestisje slik tilfellet er ved høyst synlige runesteiner. Grunnen må være et øyeblikkelig og akutt behov for å uttrykke noe, enten fordi at det er fysisk umulig å høre hva den andre personen sier eller at det er noen brennende hemmeligheter man ikke kan sladre høyt om. Det er bevart flere nidinnskrifter, men i følge lover fra samtida risikerte man strenge bøter (til og med utlegd) for baktaling og nidkvad. Hva var kraften bak dette behovet? Er disse innskriftene uttrykk for risterens personlighet? Moro eller tidsfordriv? Eller er det et uttrykk for en markering av sin tilstedeværelse som er ganske karakteristisk for en stor del av arten *homo sapiens* også i dag?⁹ Det var et sosialt behov, men av en annen type enn ved de monumentale runesteiner.

Et annet spørsmål i denne sammenhengen er om byene etterhvert forandret personligheten til innbyggerne? Middelalderbyen er sosialt sett ganske forskjellig fra landsbygda eller ”jordbruksområder,” selv om byutviklingen i Norge og Skandinavia generelt er et nokså nytt fenomen. Man kanskje kan ikke dra en klar skillelinje mellom by og land. Livet i middelalderbyen må ha påvirket en innflytter med sin travle hverdag, fremmedfolk, utenlandske skip og språk.

⁸ Christophersen 1998: 22.

⁹ Kirkegraffiti må nevnes her. Hvorfor drev man med noe slikt i kirka? Var det så kjedelig og uforståelig? Eller var det bare markeringsbehov? Hvordan passer det sammen med den generelle forståelsen om kirka som noe ukjent, nytt og fascinerende, og som vekket respekt? Generell gjennomgang av graffiti i stavkirkene, bl. a. runeinnskrifter, i Blindheim 1985; de fleste innskrifter i steinkirker er publisert i *NIyR*.

Sex og øl var i praksis universelle, by og bondegård lik. Men det ser ut til at i tilfeller hvor prat ikke var nok, brukte en mann eller en kvinne i byen oftere å ta kniven og hente et stykke tre eller et bein, riste meldingen og rekke den over til vedkommende. Utenfor byer finner man også runepinner, men da er det stort sett snakk om bønneinnskrifter og andre religiøse innskrifter som tyr til magi og oftest ikke kan kalles for direkte kommunikasjon. Slike religiøse innskrifter finner man jo i byene også, men der er de ikke i overvekt. Innbyggere i byen var på ingen måte en konstant størrelse, det var mange som flyttet til byen bare for kortere perioder. De som flyttet tilbake til gården, tok visst ikke med skikken å sende personlige følelsesladete meldinger med seg. Manglende bevis er selvsagt ikke noe bevis for mangelen, tross alt er det veldig lite utgravd utenfor de gamle bysentra. Man vet jo, basert på funn, at ord som *unna*, *kyssa* eller *ást* ikke er ukjente, men der henvender risteren seg til gud (A75 Reinli stavkirke, A309 Borgund stavkirke, N566 Gol stavkirke) eller rister noen bønneformler (N580 Berg kirke). Var det i byene i virkeligheten mindre farlig (eller svært fristende) å skrive om utenomekteskapelige forhold og forbudte lyster på en trepinne eller et suppebein enn å fortelle om dem? Det er en såpass sterk kontrast mellom den katolske kirkas normer og vertshusinnskrifter. Hva kunne skje hvis en pinne kom en uvedkommende i hende? Men det er veldig sjelden man har ”underristet” beskjeden sin. I motsetning til for det meste anonyme norske runeinnskrifter står det nesten alltid adressater på russiske neverbrev. Til gjengjeld handler de oftest om materielle forhold: Mesteparten av neverbrevene er privatbrev, kvitteringer, religiøse tekster, noen er ment for litt lenger bevaring som gjeldsbrev.

KILDER.

Det samlede runematerialet er mangfoldig. I andre skriftlige kilder er egentlige rune­brev, *rúnakefli* nevnt flere ganger.¹⁰ Før utgravningene på Bryggen 1955-1968 manglet man sikre eksempler på at bruk av runer til daglig kommunikasjon mellom personer faktisk var utbredt. Seinere ble dette bekreftet av funn fra Oslo, Trondheim og Tønsberg og resten av nordisk område i middelalderen.¹¹ Fram til i dag har man registrert rundt 670 innskrifter fra Bergen, 110 fra Trondheim, 45 fra Oslo og 30 fra Tønsberg.¹² Jeg er fullstendig klar over at bare en brøkdel av innskriftene er bevart eller funnet av den totale produksjonen. Risterne

¹⁰ Se referanser i KLN­M 14: 459.

¹¹ Et av de eldste bevarte rune­kjevle­ne er funnet i Hedeby i 1967. Det er trolig fra 800-tallet (KLN­M 14: 459). Bare den ene av tre rune­innskrifter fra Hedeby er blitt tolket. En like gammel runepinne er funnet i Staraja Ladoga. Den er datert til 700-800-tallet (Liestøl 1969: 70-71).

selv må ha ødelagt en stor del. Organisk materiale som tre og bein har gode bevaringsbetingelser i fuktige kulturlag, men de brytes tilsvarende hurtig ned i tørre miljøer. I tillegg kommer det en rekke ytre forhold som omroting av overflatemasse, drenering av kulturlagene, store trykkbelastninger og vibrasjoner som følge av tung trafikk.¹³ Arkeologiske utgravninger, både i byer og på landet har foregått i svært begrensede områder, ingen by eller gård er fullstendig undersøkt. Derfor må man alltid stille et spørsmålstegn ved hvor representative kildene er og hvor vidtgående konklusjoner man kan slutte seg til. På den andre siden er de fleste utgravninger i byer blitt foretatt i antatte middelalderske bysentra. Riktig nok er mange av runepinnene fragmentariske, uleselige eller uforståelige men det er likevel et tilstrekkelig materiale når det gjelder å gi et tverrsnitt av middelalderens byliv.

Som jeg sa innledningsvis, er det nokså problematisk å dra en enkel linje rundt runeinnskriftene jeg vil behandle i oppgaven. Jeg tar utgangspunkt i urbane middelalderinnskrifter, dvs. innskrifter funnet i norske byer datert til perioden fra omkring år 1000 til 1400-tallet, nærmere bestemt: innskrifter på trepinner og beinstykker fra de fire store middelalderbyer i Norge; Trondheim, Bergen, Tønsberg og Oslo. Det er bare i de fire byene blant norske middelalderbyer man har funnet runepinner og innskrifter på bein hittil. Innholdsmessig har jeg valgt ut norske runeinnskrifter hvor autoritetene har identifisert minst et ord (mer eller mindre sikkert) som kan plasseres i kategorien 'sex og øl': *mjóðr*, *kyssa*, *unna* og andre, mer obskøne varianter med samme meningen, og så forskjellige ord på kjønnsorganer til slutt. For det andre har jeg sett på frasene som er tolket som uttrykk for den vakre (kloke, skadelige, drømme-) kvinnen, og som er tolket som sladder angående kjønnsliv. Disse 61 innskrifter på pinner og bein har jeg oppført i hoveddelen av katalogen.

Noen runeinnskrifter på annet materiale, som inneholder disse ord eller fraser, er funnet i Norge utenfor byer. I tillegg kommer innskriftene som er funnet utenfor Norge: Danmark, Irland, Island, Grønland, Orknøyene, Sverige, slaviske områder – steder hvor nordboerne bodde eller hadde et kortere opphold i løpet av middelalderen.¹⁴ Alle disse innskriftene er også oppført i katalogen som tilleggsmateriale. Fra hele Norden har man funnet enkelte innskrifter som inneholder noen av de ovenfor nevnte ord, men de har likevel ingenting med den verdslige, mellommenneskelige kjærlighet å gjøre. Risterne har i disse

¹² Det antallet inkluderer gjenstander med runeliknende tegn som likevel er registrert med et nummer i Runearkivet.

¹³ Christophersen 1998: 19.

¹⁴ Runeinnskrifter funnet i Lund og Slesvig inkluderer jeg i materiale fra Danmark fordi disse områdene tilhørte Danmark hele middelalderen.

tilfellene henvendt seg til Gud eller sannsynligvis risset noen kjente bønner. De innskriftene faller utenfor min undersøkelse.

Resten av Europa som på et eller annet tidspunkt brukte runetegn for skriving, hadde lenge før middelalderens begynnelse tatt i bruk latinsk skrift. Av den grunn finnes det ingen middelalderske runeinnskrifter på andre språk i Europa. Likevel eksisterer det sammenliknbart materiale utenfor Norden, nemlig over 800 neverbrev som kom for dagen under arkeologiske utgravninger i flere russiske middelalderbyer, først og fremst i Novgorod, bare noen få brev fra de andre byene.¹⁵ De eldste er datert til 1000-tallet, de yngste til 1400-tallet, i de fleste tilfeller ved å bruke stratigrafisk datering.¹⁶ Av de over 800 brevene er omtrent en femtedel veldig fragmentariske. De byr på tilsvarende problemer som med runeinnskrifter: vanskelig å identifisere bokstaver, ordskille mangler i nesten alle, og tekstene er veldig korte.¹⁷ Jeg har valgt ut 13 neverbrev på samme grunnlag som for ovenfor nevnte runeinnskrifter. De er oppført i slutten av katalogen etter runeinnskriftene, i moderne russisk oversettelse og min egen oversettelse fra russisk til norsk.

Andre skriftlige kilder som lover og diplomer vitner også om drukkenskap og løslevnet i byer. Deres gyldighet er mer omfattende, samtidig som deres omfang faktisk ikke er så bredt som vertshusinnskriftenes. Det materialet, spesielt brevene, er for det meste yngre enn mesteparten av innskriftene, så man kan ikke sette dem direkte i sammenheng med innskriftene. Likevel er de aktuelle for min oppgave. Både i retterbøter og brev fra konger og biskoper og i lover finner man instruksjoner for oppførsel i slike tilfeller. Øl hadde en viktig plass i menneskers liv, ikke minst siden det i byene knapt var noe annet å drikke til saltmat: Det finnes flere salgsbrev og testamentar hvor *ôlgagn* eller tilsvarende er nevnt eksplisitt. Og det som angår usedelig liv: Gjennom hele middelalderen fikk mange titall uektefødte sønner (blant annet mange prestesønner) dispensasjon fra paven for å bli vigslet til prester;

¹⁵ Staraja Russa 26, Pskov 8, Smolensk 15, Vitebsk 1, Mstislavl' 1, Tver' 2, Moskva 1, Zvenigorod Galickij 3 (Zalizinjak 1995: 13).

¹⁶ Bevaringsforholdene for organisk materiale i Novgorod er fantastiske. Byen ble opprinnelig bygget på ugjennomtrengelig leire som ikke absorberte regn, elveflom eller smeltevann, og dens kulturlag forble gjennomvåte. Takket være det unngikk byborgere å grave kjellere eller brønner, og deres hus ble reist på tømmerplattformer for å sikre at nederste bjelkerad ikke var i kontakt med våt jord. Derfor er husrester godt bevart (Yanin 1992: 69-70). Gulvplankene kan dateres dendrokronologisk og dermed får neverbrev som er funnet mellom dem, en datering med 10-15 års nøyaktighet; de som er funnet lenger bort fra planker – med 30-60 års nøyaktighet. Men der, som i norske byer, må man drøfte forholdet mellom skriving og deponering. For å bekrefte stratigrafisk datering ser man også på paleografiske, språklige og skrivetekniske trekk, i noen tilfeller er kjente historiske personer nevnt i brev (Zalizinjak 1995: 15-16).

¹⁷ Zalizinjak 1995: 18. "Korthet" har en helt annen betydning når man diskuterer neverbrev: De er gjennomsnittlig 20 ord (altså, ikke 20 tegn) lange; få er lengre enn 50 ord, de to lengste er henholdsvis 176 og 166 ord lange (ibid.).

prestesønner og biskopssønner er oppført som vitner til avtaler. I lovene er det seksuelle forholdet mellom en mann og en kvinne først og fremst regulert med tanke på arverett.

DEFINISJONER.

Det er viktig å klargjøre hva jeg legger inn i hovedbegrepene jeg bruker i oppgaven, nemlig *urbanitet* og *vertshusinnskrifter*. Begrepet *urbanitet* kan forklares på flere måter. Det betegner vanligvis høflighet, dannet oppførsel, som lat. *civilitas*. Den nederlandske sosiologen Anton C. Zijderveld mener at gradvis er urbanitet blitt synonymt med *urbanisme* som oftest betegner 'urban kultur.' Likevel finnes det der et forskjell:

"Since the most concepts ending with -ism refer to morally inspired ideologies, such as Catholicism, Protestantism, Marxism, modernism, functionalism, nudism, etc., and most concepts ending with -ity refer to culture as a state of mind and a connected style of life (ethnicity, masculinity, femininity, vanity, etc.), it may be preferable to employ urbanity instead of urbanism, if one refers to the cultural dimensions and the symbolic infrastructure of cities."¹⁸

Den norske idéhistorikeren Trond Berg Eriksen mener at urbanitet er "...evnen til å føye seg inn i og holde seg flytende i vrømmelen av forskjellige mennesker og kryssende interesser," og at den utvikles i byen nettopp på grunn av større konsentrasjon av mennesker enn på gården.¹⁹ Historisk sett var urbanitet først og fremst en form for rasjonell solidaritet, men i tillegg til dette er urbanitet også byborgernes tankeverden.²⁰ Bylivet er karakterisert av upersonlige kontakter og forhold som er utenfor slektens kontroll. Samtidig som man oppnår personlig frihet i byen, mister man kollektiv trygghet og moral som man har på gården.²¹

Jeg vil bruke *urbanitet* som betegnelse på urban mentalitet.

Vertshusinnskrifter kan defineres på to måter, stedsmessig og innholdsmessig. Stedsmessig er vertshus et viktig sosialt sentrum i det nye bysamfunnet, et sted hvor borgere møtes, hører nyheter, låner penger eller helt enkelt morer seg.²² Vi vet lite om hvordan profane trebygninger så ut i norske byer i middelalderen. Like vanskelig er det å stedsbestemme enkelte rom og bygninger innenfor en bygård: Ved arkeologiske utgravninger finner man bare rester av grunnetasjen og andre konstruksjoner som stod på bakkenivå, mens oppholdsrom antakeligvis låg i høyere etasje. Mange historikere drar inn landsbygdas forhold

¹⁸ Zijderveld 1998: 21.

¹⁹ Eriksen 1996: 251-252.

²⁰ Zijderveld 1998: 44.

²¹ Wirth 1938/1996: 192.

²² Le Goff, Jacques 2001: 433. I denne oppgaven bruker jeg den estiske oversettelsen *Keskaja Euroopa kultuur*, Tallinn 2001, av *La Civilisation de l'Occident médiéval*, Paris 1964.

for å si noe om bymiljøet; noen ser bygården og bondegården som identiske, andre peker på særtrekk ved bygården. Skytningsstue nevnes oftest blant de rom som var typiske for en bygård, men man vet ikke helt klart hvor mange slike rom det var i en bygård, om det var en skytningsstue i hver bygård, og hvorvidt fellesoppholdsrommet fungerte som et offentlig vertshus.²³ Et middelaldersk vertshus er ikke helt det samme som det moderne. Det kan ikke defineres som et sted i byen der ”det drives kontinuerlig næringsvirksomhet med basis i salg av mat og drikke og eventuelt med overnattingstilbud.”²⁴ Det var antakeligvis et rom i bygården, skjenkestue, hvor folk som bodde på gården i lengre eller kortere perioder, samlet seg om kveldene, spiste, drakk og oppholdt seg.

Innholdsmessig støtter jeg meg på Aslak Liestøl som synes å mene at det finnes en sammenheng mellom vertshusmiljøet og behovet for å riste personlige betraktninger over øl og vakre kvinner. Jeg legger sladderinnskifter til samme kategorien.

²³ Oversikt over forskningshistorie i Kolstadeløkken 1999: 4-12.

²⁴ Kolstadeløkken 1999: 50.

FORSKNINGSHISTORIE.

VERTSHUSINNSKRIFTER.

Før utgravningene på Bryggen ble mange av norske middelalderinnskriftene funnet i kirker eller en annen religiøs kontekst, siden har tallet på middelalderinnskrifter vokst til nesten det tredobbelte. Dette tatt i betraktning, er det etter mitt synspunkt merkelig at motpolen, vertshusinnskriftene, nesten ikke har fått noen som helst oppmerksomhet som en gruppe kilder til middelaldermenneskers mentalitet. De mest omfattende artiklene er skrevet av Aslak Liestøl, i 1964, 1966 og 1974, som var de første publiseringer av Bryggenmaterialet, henholdsvis på norsk, islandsk og engelsk. Dette er også grunnen til at disse artiklenes innhold er ganske likt og hovedvekten er lagt på å presentere mest mulig innskrifter av slike typer som til den dagen var helt ukjente, ikke minst fordi

”.../ ein breid analyse av dette materialet burde kunne gje eit tilskot til kulturhistoria som ein ikkje kan vente å finne i det vanlege tilfanget historikarane arbeider med, sagaer, skaldekvad, diplom, lover, rekneskapar o.s.v.”²⁵

Så presenterer han noen av vertshusinnskrifter som han i den norske artikkelen innleder følgende: ”Vanleg moro, den gong som no, var samkomene i skytningsstovene. Noko særleg oppbyggelig moro var det visst ikke; det var vel helst drikk, kvinnfolk og spetakkel,” og i den engelske artikkelen kaller for ”inscriptions of this ’pub’ type.”²⁶ I den aller første artikkelen om runepinner fra Bryggen i 1964 plasserer Liestøl innskrifter B118, B149, B184, B190, B192 og B308 i skjenkestuemiljøet, gir translittereringer, normaliserte norrøne tekster og oversettelser til nynorsk. B17 nevner han blant magiske innskrifter fordi den inneholder 16-tegns *fupark*. Videre nevner han noen ”ufine” (B11 og B39) og analyserer litt nærmere noen metriske innskrifter (B145, B111, B255, B257, B265).²⁷ I 1974 gjentar han i den engelske versjonen at disse pinnene og beina var antakeligvis var ristet i tidlige vertshus hvor byborgere prøvde å drukne fattigdommen, og nevner samme innskrifter som i den norske artikkelen. I tillegg til innskriftene i den norske artikkelen nevner han B434, A36 og A41 fra Oslo, og A39 fra Tønsberg.²⁸ Det er igjen Aslak Liestøl som har drøftet en del runeinnskrifter fra Gamlebyen i Oslo i serien *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo* i bind 1

²⁵ Liestøl 1964: 5.

²⁶ Liestøl 1964: 20; 1974: 24

²⁷ Liestøl 1964: 15, 20-25, 27-29, 32, 35, 41-42.

²⁸ Liestøl 1974: 23-24, 32-33.

”Mindets tomt,” og sammen med Svein Nestor i bind 3 ”Søndre felt.” Der analyserer han litt nærmere følgende innskrifter: A36, A38, A41, A46, A197, A199.²⁹

De to innskrifter fra Tønsberg, A39 og A59, er publisert og i noen grad analysert av Kevin Gosling i 1989. Hans artikkel har etter mitt syn også det samme formålet som Liestøls første artikler, å presentere Tønsberg-innskrifter og gi størst mulig tilgang til materialet.

Det er bare én innskrift fra Trondheim som er plassert i en mulig vertshuskontekst, både av Jan Ragnar Hagland i ”Om runer og skjenking av øl” (1993) og av Karin Fjellhammer Seim i ”Om garpegenitiven som i stedet var et kjønnsorgan, og andre ”utuktige” leksemer i norske runeinnskrifter” (1997), nemlig A333. Innholdet i den innskriften er ikke entydig, så de har diskutert det i hver sin retning, Hagland i sammenheng med ølskjenking og Seim i sammenheng med det erotiske. Mesteparten av Trondheimsinnskriftene i mitt materiale er hittil publisert bare i *Nytt om runer* og i appendix til Jan Ragnar Haglands *Runefunna. Ei kjelde til handelshistoria* (1990, uten normalisering og tolkning), men de er ikke omtalt som vertshusinnskrifter. Ingen av disse publikasjoner drøfter vertshusinnskrifter som kilde til mentalitet. Lengre kommentarer og argumentasjon finner man i Haglands manuskript til *NlyR* 7.³⁰

Terje Spurkland følger i *I begynnelsen var futhark. Norske runer og runeinnskrifter* stort sett Liestøls ”utvalg” når det gjelder mulig vertshuskontekst, Liestøls ”ufine” innskrifter plasserer han under overskriften ”Lidenskap og kjønnsliv,” hvor man i tillegg til B11 og B39 også finner A322, B17, B118, B390, B644 og B496.³¹ Hensikten med denne boka er ikke heller å problematisere, men ”å gi et bilde av runeskriftens vekst og fall i Norge /.../.”³²

Som man ser, har bare få forskere nevnt vertshusinnskrifter i det hele tatt. De har stort sett fulgt Liestøls betegnelse og nøydt seg med å tilføye noen innskrifter, det har ikke vært noe særlig diskusjon utover dette. Et av de få unntak er Karin Fjellhammer Seim. Hun har behandlet en del av vertshusinnskriftene, nemlig de som blant annet inneholder hele eller deler av *fupark* eller sekvensen **fup**, mest grundig i sin doktorgradsavhandling fra 1998, *De vestnordiske futhark-innskriftene fra vikingtid og middelalder – form og funksjon*. Som tittelen sier, legger hun mest vekt på *fupark*, uansett i hvilke omgivelser den er funnet. Hun har avkrefte *fupark*-innskriftenes primært magiske hensikt og dermed åpnet for den mer hverdagslige og verdslige tolkningen av **fup** som skriveøvelse, men som også kan leses som et ord med språklig mening og dermed passer fint inn under vertshusinnskrifter.

²⁹ Liestøl 1977: 220, 223-224; Liestøl og Nestor 1987: 423, 430.

³⁰ <http://www.hf.ntnu.no/nor/Publik/RUNER/runer-N774-N894.htm> [lesedato 11.02.2003].

³¹ Spurkland 2001: 202-209.

Jeg vil trekke inn flere innskrifter i diskusjonen og bruke dem som en samlet gruppe for å komme nærmere menneskenes tenkemåte i middelalderen.³³

URBANITET I MIDDELALDEREN.

Studier om urbanitet som forandringer i det sosiale livet og byborgernes mentalitet behandler for det meste tida etter industrialiseringen. De fleste som mener og skriver noe om urbanitet, gjør det ved hjelp av negasjoner og motsetninger: *urban* er det som ikke er *rural*, det som er typisk for byen er det motsatte for gården. Mye går ut på den sosiale og moralske kvaliteten ved bylivet. De tidligste sosiologene uttrykte ganske negative holdninger om byen. Tyskeren Ferdinand Tönnies var den første som i sitt verk *Community and Civil Society* (1887/2001) kom med dikotomien som man refererer til også idag, nemlig *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*, hvor *Gesellschaft* går ut på relasjoner som bygges rundt kontrakt heller enn på gjensidig plikt som utledes fra identitet. Man mister felleskapsfølelse i byen for å oppnå større personlig frihet. Omtrent samtidig, i 1898, skrev engelskmannen Frederic W. Maitland at byen mister sin personlighet moralsk sett, fordi byborgere mister den plikt som man har ovenfor slekten når man bor på gården.³⁴ Som Ronan Paddison sier, var en slik tankegang – byen som noe fremmedgjørende, hvor mellommenneskelige forhold var basert på rasjonelle kalkulasjoner – et produkt av deres samtid, påvirket av 1800-tallets urbaniserings- og industrialiseringsprosesser.³⁵ Amerikanere Louis Wirth og Lewis Mumford var blant de første som identifiserte urban kultur som forskningsobjekt.³⁶ Wirth mente i sin artikkel “Urbanism as a way of life” (1938/1996) at sosialt liv i byene er preget av 3 faktorer: størrelse, tetthet og uensartethet.

Jeg vil ikke direkte overføre verdier og tankeganger fra 1800-tallets og tidlig 1900-tallets urbaniseringsprosesser tilbake til middelalderen, og ikke vurdere middelalder-

³² Spurkland 2001: 3.

³³ Selv om Jan Stedje i artikkelen “Bergensk griseprat i tusen år” (“Bergens Tidende,” 01.04.2003, <http://www.bt.no/lokalt/bergen/article148938>) skriver begeistret: “Nå er de blitt tolket og oversatt ord for ord, og publisert i det seriøse bladet Gemini ved Sintef/NTNU,” og henviser til Lisa Olstads artikkel “Griseprat i tusen år” i *Gemini* 2/2003 (<http://www.ntnu.no/gemini/2003-02/22-24.htm>; publisert også i forskning.no, 08.04.2003, <http://www.forskning.no/Artikler/2003/april/1049271717.35>), er det fremdeles snakk om bare fire innskrifter som Seim forteller til Olstad som eksempler på den groveste ordbruk. De fire (A36, A322, B390, B434) er publisert før. I tillegg nevner Seim *fuð*- og *fuðörg*-innskrifter. Kjell-Ivar Myhre fra “Dagbladet” oppdaget den artikkelen nesten en måned seinere og skrev “en variasjon på tema” med samme tittelen, “Griseprat i tusen år” (27.04.2003; <http://www.dagbladet.no/kultur/2003/04/27/367358.html>) [lesedato for alle nettsider 02.11.2003]. Olstads artikkel handler egentlig ikke primært om runeinnskrifter, men mer generelt om tabuforestillinger og “ufine” ord. Journalister i “Bergens Tidende” og “Dagbladet” har unnlatt å nevne resten av Olstads artikkel.

³⁴ Maitland 1898/1997: 95.

³⁵ Paddison 2001: 195.

menneskers handlinger utfra dem. Likevel kan det være hensiktsmessig å forsøke å utvide anvendelse av disse teoriene. Urbaniseringsprosessen med tanke på byoppkomst og institusjonenes utvikling i Skandinavia i middelalderen har man forsket mye på, men bare siden 1970- og 1980-åra har man oppfattet en større interesse for mentalitetshistorien, det enkelte individ og hverdagslivet. ”Facts and figures” er blitt til ”texts and tales.”³⁷ Sverre Bagge drøfter middelaldermennesket i Norge, men kjærlighet og seksuelt samliv forklares utfra kirkas holdninger og syn, øl utfra handel og sagaer. Runeinnskrifter som en kilde til mentalitet er forbigått.³⁸

³⁶ Zijderveld 1998: 11.

³⁷ Nilsson 1998: 60.

³⁸ Bagge 2000.

METODISKE HOLDEPUNKTER.

I byen er tallet på mennesker som deltar i kommunikasjonsprosessen mye større, det vil si at det er større variasjoner i personligheter og ideer, derfor er den potensielle forskjellen mellom mennesker i byen også større. Mellommenneskelige forhold i byen karakteriseres heller med sekundære kontakter enn med primære kontakter: De som bor i byen er avhengige av flere personer for å overleve enn mennesker på gården, og må derfor ha kontakt med mange flere, byborgere derimot er mindre avhengige av konkrete enkeltpersoner, deres avhengighet bygger på andres rolle i byen og andres aktiviteter. Dette medfører moralsk anonymitet og mindre slekts- og sosial kontroll i byen motsetning til gården.³⁹ Selv om man personlig møter mange, er slike forhold likevel upersonlige, overfladiske og midlertidige. Kan hende det er en måte å beskytte seg mot altfor mange krav og forventninger.⁴⁰ I norske byene ser det ut som om man har løst kommunikasjonsproblemet ved å kommunisere ved hjelp av skrift. Byborgere har vært både mentalt og konkret beredt på det.⁴¹

I denne vrimmelen er offentlige samlingssteder som kirke, marked, gildestuer og vertshus viktig for byborgere. Der møter man både fremmede og handelspartnere, der hører man nyheter og sladder, og der får man mat og drikke, eventuelt et sted å sove. Jacques Le Goff mener at i Europa har vertshusene vært med på å påvirke byborgernes tenkemåte, nettopp ved å kombinere beruselse og et ”fristed.”⁴²

Mesteparten av byforskningen er basert på sammenlikning eller motsetning mellom by og land: *by* eller *urban* er det som ikke er *gård* eller *rural*. Det gjør jeg også i en viss grad. Gårdsmateriale finnes fra Nord-Norge, Island og Grønland, hvor mange gårder er utgravd og hvor organisk materiale er bevart. På den andre siden er antallet runeinnskrifter fra Grønland og Island mye lavere, de er fra seinere tid og innskrifter med klart ”vertshusinnhold” mangler helt.⁴³

Jean-Claud Schmitt mener at når man jobber med ”popular culture” i middelalderen da kan man ikke avvise metoder fra andre fag enn historie hvis man vil oppnå best mulig resultat.⁴⁴ Tverrfaglige og komparative studier av middelalderen hjelper oss, dagens mer eller mindre rasjonalistiske mennesker, å kaste blikk på livet for 500-1000 år tilbake. Kilder vi har

³⁹ Smith 1983: 373; Wirth 1938/1996: 192.

⁴⁰ Wirth 1938/1996: 191-192.

⁴¹ Christophersen 1998: 38.

⁴² Le Goff 2001: 434.

⁴³ Som tilleggsmateriale har jeg inkludert en innskrift fra Viðey, Island i katalogen.

⁴⁴ Schmitt 1998: 379.

er ganske ensidige, de speiler for det meste den geistlige og de lærdes kultur, det er nesten umulig å finne ut noe om et vanlig menneskets liv.⁴⁵ I Norge er man på den ene siden heldig – runeinnskrifter på pinner og bein er en type primærkilder man ikke har i andre land – men på den andre siden stiller disse innskrifter oss vanskelige spørsmål som går ut på hvordan man skal forholde seg til innskriftene idag, og hvilken forestillingsverden de viser oss. Det er jo tross alt bare en del av innskriftene som er bevart. De er revet ut av konteksten, de fleste innskrifter er enten for korte eller for fragmentariske, man vet lite om skrivesituasjonen eller intensjonen.⁴⁶ Her vil det være nyttig å kombinere runologi i videre forstand og kulturhistorie, samt ta i bruk metoder fra samfunnsvitenskap, hovedsaklig urban og historisk antropologi.⁴⁷

Historisk antropologi går ut på å bruke skriftlige kilder som levninger som belyser samfunnet utfra de holdningene som kommer til uttrykk i samtidas skriftlige kilder. Skriftlige kilder sier noe om mentaliteten og holdningene som rådet i miljøet omkring skriveren. Man kan gå fra den enkelte runeristerens betraktninger til holdninger i miljøet omkring ham i byen. I runeinnskrifters tilfelle får vi ikke vite noe om grunnen til eller reaksjonen på ytring, det gjør oppsporingen av holdninger mer komplisert.

Man skal ikke konsentrere seg alt for mye på de teksteksterne forhold og bruke runepinnen bare som levning, og ikke heller se bare på de enkelte tekstinterne elementene. Faren er at tolkningen blir enten altfor ”visjonær,” eller man rett og slett ikke når fram til tolkning. Dette gjelder først og fremst lange, skadete og uleselige innskrifter.⁴⁸ Det er også viktig å skille mellom

”de alment accepterede teksteksterne sagforhold, og de sagforhold af tolkningsmæssig betydning, som er omdiskuterede eller som baserer sig på en usikker tolkning af selvsamme indskrift og dennes indholdsmæssige kontekst. I sidstnævnte tilfælde er faren for cirkelslutninger meget stor.”⁴⁹

For å få fram et helhetlig budskap kombinerer jeg både tekstintern og tekstekstern tilnæringsmåte. Rein tekstintern tolkning som tar selve teksten som utgangspunktet for lesing og tolking, strekker ofte ikke langt nok, spesielt når man har med tre og bein å gjøre. Særlig i tilfelle når innskriften er skadet eller ikke meningsgivende, må man dra inn det man

⁴⁵ Jeg er ikke enig i en generell deling av samfunnet i to tydelig forskjellige kulturer som hadde veldig få tilknytningspunkter. Kulturhistorikere kan ha rett når det gjelder religion – middelaldermenneskets tro handlet kanskje mer om rituelle handlinger enn tekst – men når det kommer til runer, så fantes det runekyndige så vel blant de lærde som lekmenn.

⁴⁶ Det gjelder ikke bare lettbederlig materiale som tre, men i høyeste grad også runesteiner.

⁴⁷ Jeg kan dessverre på ingen måte drive med feltarbeid og deltagende observasjon som er de viktigste metodene i antropologi, men mitt større og overordnet mål er å studere middelaldermennsket.

⁴⁸ Spurkland 1987: 51-52.

⁴⁹ Nielsen 1997: 39.

vet og det man forestiller seg om samtidas samfunnsforhold. Den antatte funksjonen som gjenstanden har hatt, er da utgangspunktet for lesing og tolking av tekst.⁵⁰

Uansett hva man bruker som utgangspunkt, skal kombinasjon av tekstintern og tekstekstern metode føre fram til en helhetlig forståelse. For å oppnå det, kan man bruke den hermeneutiske tilnæringsmåten hvor den hermeneutiske sirkelen er grunnlaget for en helhetlig forståelse. Den generelle forhåndsforståelse trengs for å oppklare enkeltelementene som i sin tur bidrar til en mer nyansert helhet. Samspillet mellom tekstelementene og helheten, og deres gjensidig påvirkning, løfter vår oppfatning av teksten og av dens mening til stadig høyere nivåer av forståelse.

Gabrielle Spiegel peker på at postmodernister kritiserer "[t]he confident, humanist belief that a rational, "objective" investigation of the past permits us to recover "authentic" meanings in historical texts /.../."⁵¹ Hun mener at det mest fruktbare når man jobber med middelaldertekster, er å fokusere analysen på skrivesituasjonen, det vil si på hvilken måte den historiske samtida er fanget i teksten. Det kan vise:

".../ the moment of choice, decision, and action that creates the social reality of the text, a reality existing both "inside" and "outside" the particular performance incorporated in the work, through the latter's inclusions, exclusions, distortions, and stresses."⁵²

Kanskje er det litt for mye å kreve alt dette her fra en enkel runeinnskrift som består av tre eller fire ord. Jeg synes likevel at det er verdt å prøve, nettopp ved å kombinere kunnskap og metoder fra flere fag. Jeg mener at det som er typisk til byborgere, på en eller annen måte kommer fram i hverdagstekster produsert i byen, i Norges tilfelle – i runeinnskrifter. Vertshusinnskrifter kan plasseres i en større kulturhistorisk og sosialhistorisk kontekst: Hvordan et middelaldermenneske oppfattet det hele, nærmere bestemt mitt undersøkelsesområdet, hva slags forhold en vanlig mann eller kvinne hadde til drikking, kjærlighet og samleie.

Som bakgrunn er jeg nødt til å dra inn innskrifter fra andre steder og på annet material, som på en eller annen måte har noen tilknytningspunkter med vertshusinnskrifter (for eksempel N205, N247, N344, N567). Jeg vil også se på litterære kilder som diplomer og lover. Man kan heller ikke glemme konteksten til innskriften – gjenstanden og funnstedet. Dette kan hjelpe å sette ting i sammenheng, gi grunnlag til videre diskusjon om opphavsituasjon, om det sosiale miljøet generelt. Problemet her er at mange av runepinnene for eksempel fra Bryggen er funnet i fyllmasse, det vil si i avfallsmassene ved bryggefronten.

⁵⁰ Spurkland 1987: 49.

⁵¹ Spiegel 1990: 59.

Der er det nesten umulig å si noe om opphav, det er rett og slett ikke mulig å knytte disse pinnene til noen konkrete bygninger, bortsett fra den som ligger nærmest brygga der hvor runepinne ble funnet.

⁵² Spiegel 1990: 84.

ANALYSE.

Jeg har delt analysen i tre hoveddeler: først gjenstand, så rister og mottaker, og til slutt innhold i innskriftene. Jeg har valgt denne rekkefølgen fordi hver del av analysen har noe å si for den neste delen. Mine spørsmål baserer seg først og fremst på innhold, derfor drøfter jeg de andre aspektene før det.

I første delen skal jeg se nærmere på gjenstanden runer er ristet i. Selve gjenstanden danner en kontekst for innskriften som er like viktig som for eksempel den ytre funnkontekst. Jeg vil finne ut om det er mulig å se noen konsentrasjon av innskrifter i de enkelte byer i enkelte tidsperioder. Deretter vil jeg se på materialer og eventuelt bruksgjenstander runeinnskrifter er ristet i eller på. Jeg vil også finne ut om det er mulig å se samme mønster i vertshusinnskrifter som i byinnskrifter generelt, både tids- og materialemessig. Til slutt vil jeg drøfte funnkontekst, det vil si funnstedet til de enkelte runeinnskrifter, som for eksempel tilknytning til kjente bygninger fra middelalder.

I den neste delen vil jeg se på hvem som ristet, ”sendte” og mottok pinner eller bein med vertshusinnskrifter. Jeg vil drøfte risterens kunnskap og posisjon i samfunnet der det er mulig. Den aktuelle kommunikasjonssituasjonen er en viktig side ved vertshusinnskrifter selv om vi vet ikke noe sikkert om det reelle vertshusmiljøet eller hvem som brukte å sitte der oftest.

Så skal jeg drøfte innholdet i vertshusinnskrifter i tre grupper, nemlig ølinnskrifter, kjærlighetsinnskrifter og samleieinnskrifter. Jeg begynner med de minst ”ufine,” for deretter å fortsette med de mer romantiske og slutte med ord og uttrykk som man idag anser å være av det groveste lag. I denne delen vil jeg også bruke tilleggsmateriale som runeinnskrifter fra andre steder, neverbrev og annet skriftlig materiale som lover og brev. Jeg vil se om det er mulig å se noen paralleller med annet skriftlig materiale fra samme sted eller tidsperiode, og hva disse pinnene har å si om bymentalitet.

GJENSTAND.

KRONOLOGI.

Ved hjelp av brannlagsdateringer er det mulig å tidfeste en tilnærmet absolutt kronologi, men når en gjenstand med runeinnskrift er funnet i fyllmasse straks over et brannlag, kan den være eldre og stamme fra perioden før den aktuelle brannen, men svært sjelden kan den være yngre enn det. Nøyaktigere dateringer blir forsøkt å gi ved å indikere hvor en gjenstand er funnet i forhold til eldre og yngre brannlag, om den er funnet over brannlaget fra 1198 eller under brannlaget fra 1248.⁵³

Perioder Byer	Første periode: 1000-1198	Andre periode: 1198-1332		Tredje periode: etter 1332
		før 1248	etter 1248	
Bergen, 41 innskrifter	B390, B465, B475, B489, B535, B540, B552, B556, B644	B87, B118, B145, B184, B190, B192, B371, B439, B449, B493, B524, B605, B628	B11, B17, B39, B111, B149, B255, B265, B308, B404, B434, B496, B651, N603, N605, N606, N644	B250, B257, B521
Oslo, 9 innskrifter	A7, A36, A38, A41, A46, A199	A197, A265, A322		
Trondheim, 9 innskrifter	A190, A252, A258, A279, A282, N461	A145, A333	A162	
Tønsberg, 2 innskrifter			A39	A59
Summa	21	18	18	4

Tabell 1. Kronologisk fordeling av vertshusinnskrifter.

Jeg har delt middelalderen i tre nesten like lange perioder, basert på bybrannene i Bergen. Første perioden varer fra overgangen fra vikingtid til middelalder omkring 1000 til brannen i 1198, andre perioden fra 1198 til 1332, og tredje fra 1332 til slutten av middelalderen. Dette tilsvarer mer eller mindre til det man vet om urbaniseringsprosessen i Norge – at 1200-tallet og første delen av 1300-tallet kan karakteriseres som høydepunktet i middelalderbyenes utvikling. Årene 1198 og 1332 som skillelinjer mellom tre perioder gjør det også enklere for sammenlikning med bybranner i Oslo og arkeologiske faser i Trondheim og nivåer i Tønsberg. I Gamlebyen i Oslo har man funnet rester etter en brann omkring 1200. Den brannen er ikke dokumentert i skriftlige kilder. Brannen omkring 1350 er dokumentert

⁵³ James E. Knirk i *Nfyr* 6: 248.

både arkeologisk og i skriftlige kilder (1352).⁵⁴ På Folkebibliotekstomta i Trondheim har man delt hele feltet i elleve hovedfaser på 25-50 år hvor året 1175 er grensen mellom hovedfaser 6 og 7, og året 1325 er grensen mellom hovedfaser 9 og 10.⁵⁵ I Tønsberg ble områdene delt i nivåer som er relatert til bebyggelseutviklingen. I Storgata 47 er året 1200 grensen mellom nivå III og nivå IV, og året 1330 grensen mellom nivå VI og nivå VII.⁵⁶ Enda finere kronologisk fordeling i kortere perioder er ikke nødvendig fordi forandringer i mentalitetet skjer ikke så særlig fort og antallet av innskrifter er ikke så stort.

I følge tabell 1 er den største delen av innskrifter fra Bergen funnet i perioden 1198-1332, hele 29 innskrifter er funnet i brannlag mellom disse årene. Sammenliknet med dette tallet er ni innskrifter fra forrige periode og tre fra følgende periode svært lite. Om man nå drar en skillelinje langs enda en brann i 1248 og deler hoveddelen av innskrifter i andre periode i to, så ser man at de deler seg ganske jevnt i to: 13 innskrifter er funnet i brannlag før 1248 og seksten i brannlag etter 1248.

Innskrifter fra Oslo deler seg også ujevnt mellom første perioden 1000-1198 og andre perioden 1198-1332, men der er tyngdepunktet på første perioden: Seks innskrifter er funnet i brannlag før 1150, tre fra begynnelsen av andre periode. Innskrifter fra Trondheim deler ikke heller seg jevnt mellom to perioder: seks fra første perioden og tre fra andre perioden, delt ut over hele perioden fra slutten av 1100-tallet til begynnelsen av 1300-tallet. Den ene av to vertshusinnskriftene fra Tønsberg, A39, stammer fra en seinere tid, fra slutten av andre periode. Den andre, A59, er datert til 1450-1550, det vil si til perioden da runeskrift antakeligvis gikk ut av bruk.

Det er ganske store ujevnheter i materiale tidsmessig i forskjellige byer. Generelt sett kan man si at hoveddelen av materiale ble deponert på 1200-tallet, men her ser man den klare forskjellen mellom Bergen på den ene siden og Oslo og Trondheim på den andre siden: Konsentrasjonen av vertshusinnskrifter fra Bergen ligger helt tydelig i den andre perioden, mens mesteparten av innskriftene fra Trondheim og Oslo er datert til første periode. Kronologisk sett viser vertshusinnskriftene i hovedsak samme tendenser som middelalderinnskrifter generelt. Hoveddelen av innskrifter fra Trondheim og Oslo stammer fra tidligere periode enn den fra Bergen. Videre er det stor konsentrasjon av runeinnskrifter i Bergen på 1200-tallet og tidlig på 1300-tallet. Runeskrift var fremdeles i bruk i andre halvdel av 1300-tallet og ut på 1400-tallet, men det er betydelig færre innskrifter bevart fra

⁵⁴ Schia 1995: 161.

⁵⁵ Christophersen 1998: 28.

⁵⁶ Tollnes 1990: 17, 19, 27, 34.

så sein tid. Man kan diskutere om en slik inndeling sier noe om urbaniseringsgrad av de enkelte runeristene. Det er naturligvis en sammenheng mellom mengden av runeinnskifter og størrelsen av byer, men ikke heller her får man glemme bevaringsforholdenes påvirkning på antallet funn. Vertshusinnskifter har ikke direkte noe å gjøre med forskyving av hovedstadsfunksjoner og handelssentrum fra Bergen til Trondheim eller seinere todeling av hovedstadsfunksjoner mellom Bergen og Oslo, men man kan se en slags forskyving av sentret fra Trondheim til Bergen også i vertshusinnskifter – ikke av hovedstaden, men den antatte posisjonen av å være den viktigste handelsbyen i landet og dermed ha større tiltrekningskraft for befolkningen. På den andre siden vil jeg på ingen måte undervurdere Trondheim som pilegrimsby og dens evne å tiltrekke folk.

MATERIALE.

Primærmaterialet for oppgaven min består av 61 av totalt over 900 runeinnskifter funnet i fire norske middelalderbyer. Av 61 innskifter er 49 ristet på tre, ti på bein, en brodert på lær og en ristet inn i keramisk krukkehank før brenning. Den antallet av treinnskifter er funnet på Bryggen i Bergen – 37 innskifter (nesten alle B-numre, N603, N605, N606, N644). Sju treinnskifter er funnet i Trondheim (A145, A162, A190, A252, A258, A279, A333), tre i Gamlebyen i Oslo (A7, A197, A265), og to i Tønsberg (A39, A59). Av ti beininnskifter er seks funnet i Oslo (A36, A38, A41, A46, A199, A322), to i Trondheim (A282, N461) og to i Bergen (B190, B651). Den eneste broderte innskriften på lær og den eneste på keramikk er funnet i Bergen (henholdsvis B605 og B250).

Perioder	Første periode: 1000-1198	Andre periode: 1198-1332		Tredje periode: etter 1332
		før 1248	etter 1248	
Trepinne	9	12	16	1
Beinstykke	7	2	-	-
Bruksgjenstand	5	4	2	3
Summa	21	18	18	4

Tabell 2. Kronologisk fordeling av gjenstander.

På siden av trepinner og beinstykker finnes det også 14 bruksgjenstander som man har brukt for å notere sine mer eller mindre obskøne oppfatninger av kjærlighet. Blant dem er et tresete (A59), en trenål (A258), to trenagler (B449, B489), fragmenter av to trekar eller treboller (B521, B540), en trekniv (A197), fragmenter av to treskjeer eller treøser (A252,

B308), et trehjul (A7), en eiermerke eller trekors (A265), en krukkehank (B250), et vevsverd av bein (B651), og overlæret til en sko (B605).

I tabell 2 kommer den ganske ujevne kronologiske fordelingen av gjenstander klart fram. Beinstykker ble for det meste brukt i tidligere perioder, mens vertshusinnskrifter på bruksgjenstander viser ikke så store forskjeller mellom periodene, fem fra den første, seks fra den andre og tre fra den tredje periode. Trepinner som skriveunderlag for vertshusinnskrifter viser merkbar øking fra første til andre periode (fra ni innskrifter til litt mer enn det tredobbelte, 28 innskrifter) og like bratt nedsving fra andre til tredje periode (fra 28 til en). Treflis og avfallsbein er ikke noe kostbart, heller ikke noe som man kommer til å bevare. Det er ganske sannsynlig at de fleste innskrifter hadde bare begrenset aktualitet, og tida mellom tilspikking, skriving og deponering var trolig ikke særlig lang. Annerledes er det med bruksgjenstander – dem kunne man bruke lenge, innskriften på en gjenstand kunne ha en annerledes betydning. Det er umulig å si noe om tidspunktet da gjenstanden ble laget, innskriften utført, og gjenstanden ødelagt og kastet til slutt. Det samme gjelder ved gjenbruk av gjenstand som for eksempel A279 fra Trondheim: innskriften er ristet på en bygningsstokk som er brukt om igjen som materiale til gatebrolegging. Innskriften er på den side som er vendt ned. Dette betyr at den ble ristet før stokken ble brukt til brolegging og at innskriften kan være eldre enn de arkeologiske forhold sier.⁵⁷

FUNNKONTEKST.

Funnkonteksten er viktig bare til en viss grad. Stor del av innskriftene fra Bergen er funnet i fyllmasse for en ny brygge eller bygningsmasse under gatebrolegging etter at enda en brann hadde herjet i byens trebebyggelse. Om en runepinne er funnet ved eller under rester av en bygning eller passasje, så er det kanskje mulig å si noe om deponeringsmomentet. Om en runepinne derimot er funnet i fyllmasse foran eller under kaia, så sier det ingenting om skrivekonteksten og ikke heller noe om deponeringen. Fyllmasse, det vil si runepinner og annet avfall kunne ha blitt fraktet fra hvilket som helst område i byen eller i nærheten av byen, for så å fylle nye kaianlegg foran bryggegårdene. Så det er viktig å huske at konsentrasjon av vertshusinnskrifter funnet ved en eller annen bygning ikke gir noe grunnlag for videre konklusjoner.

⁵⁷ Haglands manuskript til *NlyR* 7: 124.

Funnsteder i Bergen kalles med det navnet gårdene på Bryggen har nå eller hadde før brannen i 1955. Funnsteder til runepinner fra Oslo, Trondheim og Tønsberg er moderne betegnelser fra utgravninger eller moderne gatenavn som kan ha sine røtter i middelalderen. Der har man ikke kunnet fastslå en bygningskontinuitet i samme grad som i Bergen hvor bygårdene på Bryggen står stort sett på samme plass som i middelalderen. I Oslo, Trondheim og Tønsberg kjenner man til flere navngitte bygårder fra skriftlige kilder, men det er vanskelig å si noe om deres beliggenhet.

Funnstedet til den største delen av førtien innskrifter fra Bergen er knyttet til Gullskoen – 14 innskrifter (B250, B257, B255, B265, B308, B404, B439, B465, B489, B493, B496, B535, B605, N603) er funnet der. Ved Englegården er det funnet ni innskrifter (B39, B87, B111, B145, B149, B184, B190, B192, N606). Fem innskrifter er funnet ved Bugården (B11, B17, B118, N605, N644). Ved Søstergården er det funnet to innskrifter (B390, B644). Fra den gamle kirkeveien er det funnet tre innskrifter (B434, B449, B475).⁵⁸ Fra følgende steder er det funnet en innskrift hver: Finnegården 3A (B628), under bygning 39 (B540), søndre del av passasjen, nord for bygning nr. 13 (B521). I noen tilfeller har jeg ikke klart å presisere funnstedet. På kartotek kortene i Runearkivet står det enten ”i fyllmassen like foran bryggefronten” (B371) eller bare ”Bryggen” (B524, B552, B556, B651).

I Oslo er nesten halvparten av ni innskrifter funnet på Mindets tomt (A36, A38, A41, A46). To innskrifter er funnet på Søndre felt (A197, A199). Resten er funnet på Nordre felt 2 (A265), Oslo gate 6 (A322) og Kanslergate (A7).

I Trondheim er mesteparten av ni innskrifter funnet på Folkebibliotekstomta (A145, A162, A190, A252, A258, A279, A282), en på hjørnet av Kjøpmannsgate og Vår Frue strete (N461) og en fra Kjøpmannsgate (A333).

De to innskrifter fra Tønsberg ble funnet på Storgate 47 (A39) og Nedre Langgate 45 (A59).

Det er fristende å trekke noen konklusjoner fra funnkonteksten, basert på for eksempel at noen pinner og bein fra samme tidsperiode har havnet på samme sted. Konsentrasjonen av vertshusinnskrifter ved Gullskoen eller Englegården vil ikke si at det var heftigere miljø på skjenkestuene der enn i andre gårder. Slike runepinner var på ingen måte laget for langtidsbruk, så man kan være nokså sikker på at arkeologisk datering av deponering stemmer stort sett med ristningsmomentet. Dessverre har vi ingen mulighet å kunne fastslå hvor i byen innskriftene ble ristet og makulert, og hvilken vei havnet disse pinnene i kaianlegget.

⁵⁸ Det som arkeologer først mente var Mariakirke-allmenningen, blir nå som regel kalt den gamle kirkeveien (NlyR 6: 246).

KANN EK SEGJA ÞÉR... RISTER OG MOTTAKER.

ANN SÁ ÞÉR, ES RISTI RÚNAR ÞESSAR ... RISTER OG MOTTAKER.

Utgangspunktet her er det ”tradisjonelle” kjærlighetsforhold mellom en mann og en kvinne, med mindre noe annet går ganske klart fram i innskriften (som på A322). Dette innebærer at når det står *Gunnhildr! Kyss mik* (B118) i innskriften, går jeg ut fra at det var en mann som ristet dette.

Om man tar som utgangspunkt at den personen som står på subjekt-plassen i innskriften er også risteren, og innskriften er en direkte henvendelse, så kan man si at i to tilfeller har man sannsynligvis med en kvinnelig runerister å gjøre. Dette gjelder A333 (Trondheim) *Kleppa prestdóttir byrlar þér*, ”Kleppa prestedatter skjenker deg,” og B149 *Gyða segir at þú gakk heim*, ”Gyða sier du (skal) gå hjem.” I begge tilfeller kunne det selvfølgelig ha vært en mannlig budbringer som ristet meldingen. B493 *Byrli minn! Unn mér! Ann ek þér af ástum ok af óllum huga*, ”sjenkesvennen min/min elskede, elsk meg, jeg elsker deg med hele mitt hjerte og med all min hug,” kan ha vært ristet av en kvinne hvis vi ser to første ord i innskriften i lys av en annen Bryggen innskrift, B11 (se kap. ... om *byrla*).

Bare i to tilfeller har man et sikkert bevis på risterens kjønn basert på risterens navn. På side b av A162 står det *E(r)lendr reit rúnar þessar Magnhildu/magistr*, ”magister Erlend skrev disse runene” eller ”Erlend skrev disse runene for Magnhild.” I B434 står det også klart at *Jón silkifuð á mik, en Guðormr fuðsleikir reist mik, en Jón fuðkula ráðr mik*, ”Jon silkefuð eier meg, og Guttorm fuðsleiker ristet meg, og Jon fuðkule tyder meg,” det vil si at tre (eller minst to) menn har vært involvert her selv om det ikke er lett å si om det er alle tre eller begge to som har gjort jobben. Når man ser på begynnelsen på side b i B489 hvor det står *Ari lagaði*, så kan man kanskje tolke det som ’Are laget kjevlet.’ Da er det den andre pinnen hvor man har muligvis et bevis på risterens kjønn. Aslak Liestøls tolkningsforslag for slutten av side b og for side c i samme innskrift lyder følgende: *Unni mér ... Mun mik! Kona! Kann ek ...*, ”elsket meg ... Tenk på meg! Kvinne! Jeg kan ...”⁵⁹ Etter mitt syn forsterker dette oppfatningen av at risteren har vært en mann, var det nå Are eller noen andre i midten av 1100-tallet.

I tre innskrifter kan man se at risteren var en mann fordi jeg-personen skriver meldingen sin til en navngitt kvinne. I A36 er det trolig to menn som har ristet runer.⁶⁰

⁵⁹Kartotekmappe i Runearkivet i Oslo.

⁶⁰ Liestøl 1977: 215; runeformer for **þ** er nokså klart forskjellige: **q** og **Q**; kors **x** som skilletegn i linje a, ingen ordskille i linje b.

Innskriften på side a likner på Erlends ytring i A162: *Ann sá þér, es risti rúnar þessar, Þordís!* ”Den mannen som ristet disse runene, elsker deg, Tordis!” Den andre er litt mer jordnær og sier det rett ut på side b: *Þóra, ek kan gilja!* ”Tora, jeg forstår meg på dette med å ligge med jentene!” I A59 begynner risteren med en slags stadfesting om sin store kjærlighet for Tora: *Sú ann Þóra*,⁶¹ og i B118 beskriver jeg-personen sine følelser og ønsker til en kvinne som heter Gunnhild.

I tillegg kan man i fire tilfeller si at risteren sannsynligvis var en mann fordi jeg-personen skriver meldingen sin til en kvinne (B192 *Slíka vilda ek mína sem þú est*, ”slik som du er, ville jeg gjerne at mi var”) eller om en kvinne (A258 *Unna ek meýju ...*, ”jeg elsket møya ...”, A282 *Ek ann ekkju vel*, ”jeg elsker enka vél”, B644 *Ann ek svá konu manns...*, ”slik elsker jeg en (annen) manns kvinne ...”). Også B390 *Ingibjörg unni mér þá er ek var í Stafangri*, ”Ingebjörg elsket meg da jeg var i Stavanger,” og N461 *Unnak mæyju...*, ”jeg elsket møya,” er sannsynligvis ristet av en mann, etter møtet med kvinnen, som har hatt mer eller mindre seriøse konsekvenser.⁶² B628 *Rannveig rauðu skaltu *sterða*, ”Rannveig den røde skal du knulle,” kan ha vært ristet av en mann, i alle fall ser adressaten ut til å være en mann. B496 *Ann ek svá konu mannz ...*, ”slik elsker jeg en (annen) manns kone,” er enten ristet av to menn, antakeligvis en islending og en nordmann, eller av en mann som kjente like godt til islandske som norske former og alliterasjonsregler.⁶³ Vers fra sanger i *Carmina Burana* som er brukt av risteren til N603, uttrykker den store kjærligheten for en kvinne, så det er nok sannsynlig at risteren var en mann her, ikke minst fordi en mann hadde større muligheter til utdanning i middelalder-Norge enn en kvinne.

B145 ”tidlig vendte min kjærlighet til den fagre, farlige kvinne,” og B255 ”kvinnen tar ofte og mye søvn fra meg,” er sannsynligvis ristet av menn fordi de klager over sin stakkarlig tilstand etter å ha møtt en vakker kvinne.

A39 er en av de innskriftene hvor man kan ganske sikkert fastslå flere ristere. Her er det tre eller fire forskjellige skrivehender hvorav minst en er sannsynligvis en mann (linjer b2 og d2). Den som har ristet linje a1 er antakeligvis også en mann fordi her står det *Eilífr virðivægr á mik*, ”Eiliv den verdige eier meg.”

B184 *Fanabelti(t) jók bjartsku þína*, ”fanabeltet øket skjønnheten din,” er trolig ristet av en mann, men egentlig er det ikke noe som sier at en kvinne ikke kunne si slike

⁶¹ Aslak Liestøl foreslår det i kartotekmappe. Gosling 1989 mener at sekvensen **suanþora** er en gåte. Jeg synes at den lesningen stemmer ikke helt, fordi man skulle vente en annen kasus på *Þóra*.

⁶² N461: Liestøls forslag i kartotekmappe, i *NlyR* 5: 29 er han mer skeptisk.

⁶³ Liestøls notater i kartotekmappe: b-linje er visstnok ristet med en annen hand, i samme linje ser man norske former. Jón Helgason mener at *hrafn* ville gi en *h* for mye (brev fra 16.12.1965 i kartotekmappe).

komplimenter. Vi vet fremdeles nesten ingenting om middelalderens sosiale normer og aksepterte regler for kommunikasjon mellom mann og kvinne.

Risteren til A322 inkluderer jeg blant mannlige ristere, selv om den også kan ha blitt ristet av kvinner – man kan jo diskutere hvem som har skarpere tunge og sladret mest, menn eller kvinner.

I de fleste tilfeller (38 innskrifter, det vil si omkring to tredjedeler) er det ikke mulig å si noe bestemt om risterens kjønn. Til dette er innskrifter oftest alt for korte eller uspesifikke som ”jeg elsker deg,” eller hindrer runeortografi oss å gjøre det: Det er av og til vanskelig å si om det dreier seg om en maskulin eller feminin form (risteren i B265 *sæl sæll* m. eller *sæl* f. ’lykkelig;’ adressaten i B644 *ør ærr* m. eller *ær* f. ’vettløs,’ og linje d2 på A39 *sæl sæll* m. eller *sæl* f. ’lykkelig’). I tilfelle A39 mener Kevin Gosling å kunne fastslå at linje d2 hvor man støter på *sæl sæll(l)*, er skrevet med samme hånd som b2, så risteren var antakeligvis en mann som jeg allerede har skrevet.⁶⁴ Spørsmålet om hvem den var som skulle være hilset og lykkelig, en mann eller en kvinne, får dessverre ikke svar. Risteren som har skrevet linjer a2, b1 og d1 kan derimot være hvem som helst som vil kunne runer og som kan riste et lite sladderikt. I følge en mulig tolkning av B404 og linje d i B524 henvender risteren seg til en kvinne som heter Sessi eller Sissi, og nevner en vakker kvinne, men det er ingenting i innskriften som kunne bestemme om risteren var en mann eller en kvinne.

En annen har ristet runer (B257) ”... mot den skadelige ’skag’-valkyrjen slik at hun aldri skal kunne /.../ (skade) livet ditt,” og sender ”ulveargskap og utålmodighet” til adressaten. Risteren her kan ha vært mann eller kvinne. Det er ikke heller klart om adressaten er en mann eller en kvinne. Hvis ”den skadelige valkyrjen” henviser til en kvinne, så er adressaten som er nevnt i linje b, en mann. Dessverre er pinnen avbrukket og vi får aldri vite om den personen risteren henviser i linje b er den den samme som risteren sender ”ulveargskap og utålmodighet” til. Jeg synes heller at det er to forskjellige personer risteren henvender seg til i den innskriften – den ene som beskyttes av *bótrúnar* og *bjargrúnar*, og den andre som ”aldri skal få sitte og sove” og som skal elske risteren som seg selv.

A7, A199, B39, B371 og B439 kunne ha vært ristet av hvem som helst blant kjente til de personer som er nevnt i innskrifter. Det er selvsagt mulig at A7, B39 og B371 ble ristet av den mannen som er nevnt i innskriften (Nikolas, Smed og Olav), men det er ingenting i innskriften som kunne påvise at en mannlige rister er mer sannsynlig enn en kvinnelig. A41, A46, A279, B17, B465, B535, B540 og B556 oppfordrer adressaten til å kysse senderen eller

⁶⁴ Gosling 1989: 181.

elske senderen, men dette hjelper ikke å si noe om risterens kjønn – vår begrensede kunnskap om datidas konvensjoner hinder oss igjen. B87 og B111 nevner kvinner som har et visst rykte, men igjen er det ingen bevis om risterens kjønn. Resten av innskriftene kan man ha forskjellige meninger om, men risteren er og blir ukjent.

Jeg har allerede nevnt noen innskrifter med to eller flere forskjellige skrivehender, det vil si man mener at det er mulig å se forskjellige runeformer, forskjellige språklige former, annerledes bruk av ordskilletegn eller mellomrom, tettere eller løsere ristet runer. Det er åtte vertshusinskrifter som trolig er ristet av flere personer. Jeg har nevnt A36 (to mannlige ristere), A39 (tre, kanskje fire ristere, minst to av dem mannlige), B434 (minst to, kanskje tre menn) og B496 (antakeligvis to menn). I A322 er det to ristere som ser ut til å ha en stille skjult dialog. B145 er ristet av to personer, hvor den som ristet på sidene a, b og c kan ha vært en mann.

Som jeg skrev ovenfor, er linje a i B149 sannsynligvis ristet av en kvinne. Om personen som har ristet linje b **þa<nsak:a<bakista<n:rpis** er det ikke mulig å si noe. Man kan forestille seg at det var svaret fra den personen som måtte gå hjem. Selv om det er mulig å fastslå to forskjellige ristere i B190, kan man ikke si noenting om kjønn. Ved A333 diskuterer man om det er to forskjellige ristere eller om det er en sammenhengende innskrift. Hagland går ut fra at den linjen og resten av innskriften danner en sammenhengende innskrift og tolker de fem første runer som kvinnenavn.⁶⁵ Knirk setter et spørsmålstegn ved det siden lengde og helling på kvistene er forskjellige.⁶⁶ Hvis det dreier seg om to forskjellige ristere så er det ikke mulig å si noe om risteren til a1 eller til linje b.

...VIL NEMA RÚNAR... KUNNSKAP OG POSISJON.

Lengden på vertshusinskrifter varierer stort, men slik at jeg har definert dem gjennom innholdet, så finner man ingen ettegnsinnskrifter eller skribleri her. De korteste betydningssfulle sekvenser er **ast/ost**, **kis** og **fuþ**; de lengste innskrifter er A39, B145 og B257, de to første er ristet av flere ristere, den siste av en.

Ikke uventet er språket i nesten alle vertshusinskrifter norrønt. 54 av 61 innskrifter er skrevet bare på norrønt. Det er tre innskrifter som skiller seg ut, når det gjelder språk – de er på latin. Det gjelder B605, N603 og N605. I to tilfeller har risteren brukt begge skriftspråk som man kjente til i middelalder-Norge, latin og norrønt (B145 og N606). Det samme kunne man kanskje si om enda to innskrifter, men slutten av side d i B257 **beirist:rubus:rabus:ep:**

⁶⁵ Hagland 1993: 34.

⁶⁶ Knirk i *NoR* 1994: 21.

arantabus:laus:abus:rosa:ga<ua og hele side b i N644 **bobinafibobæshafibo** er antakeligvis etterlikninger av latin. I tillegg til runer har risteren i et tilfelle ristet latinske bokstaver: Midt på side b i B644 står det tre majuskler PPS.

Et av de beste eksemplene på opplæring ser man i B145 hvor den ene og mer skolerte personen har først ristet en kjærlighetsdikt i norrønt og avsluttet med sitatet av Vergil **ga<ld<rsfaslgha·haldet:omnia·uincip·amo<r·æþ·nos·cedamus·amori·** og så har en annen prøvd å gjenta den siste linjen, men ikke fått det til, spesielt slutten på linja har vært en nesten umulig oppgave for han **ka<lt<rsfalkha·haldet:omnia·uinscip·amo<r·æþnosc<c]ita]m[am<ta]m }[.]·amori·** Innskriften A39 kan muligens også knyttes til en opplæringsituasjon, ikke minst fordi det er tre eller fire ristere og tekstene på de fire sider er nesten tilfeldig sammensatt, selv om det er noe ”dialogaktig” ved en del av dem.⁶⁷ Lønruner **3/3 2/3 2/5 2/4 3/5** for et pronomen og formelen **mrthkiiiiisssssttttiiiilllll** kan i det fallet sees som en del av opplæringen for en runekyndig rister.

Runeristning er ikke en enkel jobb. Noen ganger har risteren ikke oppdaget feilen, andre ganger er det mulig å se spor etter korrigerings: Noen tegn er spikket bort på en ordentlig måte og nye ristet på. Dette gjelder B257. I andre tilfeller er det mulig å se hvilke runer risteren har rettet, enten fordi han har ristet feil som i A322 **a<u[a<u<f]k auk**, B145 **sita<m[a<m<da]m cedamus**, N603 **ka<le[<a]sko calesco**, **s[<i]umus sumus**, eller han har glemt en rune som i A150 **ku[<p]þ guð**, **mo[o<o<p]þ móð**, B257 **sitt[tt<t<u]u sittu**. I A36 begynner innskriften egentlig med **apsa aQsa**, av indre grunner skal man her regne med feilskrift for **ansa ansa**: **n** har fått en ekstra strek. Samme risteren har glemt r-runen i **runa**.⁶⁸ Sekvensen **ranz** i B308 har man tolket som genitiv av *rann* n. ’større Hus’ (Fritzner) istedenfor Aslak Liestøls forslag til lesning **rosti** og tolkning som dativ av ellers ukjent sideform **hrostr* for *hrosti* ’malt’.⁶⁹ Risteren kunne også ha skiftet mening, enten midt i ristingen eller på en allerede ferdig ristet melding. Andre linje i A258 har en mening både før og etter retting **enb[<m]ep[<r]r**: enten som fortsettelse på linje a *Unna ek meyju enn betr enn mér*, ”Jeg elsket møya enn bedre enn meg!” eller som gjentakelse av slutten på linje a *enn betr*. Aslak Liestøl mener at i b-linje i B496 kan risteren ha skrevet av et runeforelegg og da

⁶⁷ Knirk 1994: 205.

⁶⁸ Liestøl 1977: 215.

⁶⁹ Liestøl 1964: 23.

ristet **su** istedenfor **sem**.⁷⁰ Tredje linje i N606 **al** kan tolkes som et forsøk på å riste om igjen begynnelsen på andre linje **al<lenuarek**.⁷¹ Det kan ha vært det første forsøk på å riste den – andre linje begynner i den motsatte enden og er opp-ned i forhold til de tre andre. Samme forklaringen er blitt foreslått for B17 hvor to runer **ki** på side a ved den motsatte enden står opp-ned i forhold til linje a1 **ost:min:kis:mik** og kan best forklares som et forsøk på å riste **kis**.

I to navn, B39 **smiþur** *Smiðr* og B111 **lingunir** *lín-Gunnr*, ser man en innskuddsvokal før endingen, slik som i B496 **ramen** *ramn* og **huiter** *hvítr*. Man har diskutert hvor vidt u-runen i **smiþur** for *Smiðr* viser til risterens talespråk, om det kan være en islending som har ristet den innskriften. Også formen **ramen** kan muligens vise til risterens talemål, den gang er det visst en nordmann: Han har brukt den norske formen *ramn*, ikke den islandske *hrafn*. Her kan man i tillegg støtte seg på alliterasjonsregler i diktning: Hvis risteren hadde brukt *hrafn*, hadde det ”ødelagt” verset.⁷² Heller ikke i B257 har risteren brukt den islandske formen *hríni*, men ristet **rini**.

Runologer har diskutert om forandringer i runerekkens siste ætt fra **tbmly** til **tblmy** kan skyldes påvirkning av latinskrift. Basert på *fupark*-innskriftene som har relativt sikre dateringer viser Seim i sin doktorgradsavhandling at den opprinnelige rekkefølgen **tbmly** er fortsatt den dominerende utover på 1200-tallet.⁷³ Hva enn nå grunnen til det var, i alle fall ved B493 skal man bruke rekkefølgen **tblmy** for å få noe meningsgivende ut av lønruner **2/4 1/3 1/3 3/2 1/4 2/1 3/2 2/1 2/4**: **allumhuha** *óllum huga*.⁷⁴ Man må også huske å bytte om plass på ættene: den første blir den tredje og omvendt. I A39 har en av ristere brukt lønruner for et pronomen: **3/3 2/3 2/5 2/4 3/5**: **þisar** *þessar*. Man kan lure på hvorfor akkurat det nesten intetsigende ordet skulle være så hemmelig, men handligen har mening hvis denne innskrifta var ristet i en opplæringssituasjon – det var mye man skulle beherske når man ville være en god runerister. Enda en gang (B556) har risteren brukt lønruner, men den gangen så hemmelige at det ikke er mulig å tolke dem på noe fornuftig måte fordi vi ikke kjenner noe til *fupark* med fire ætter og, ikke minst, fordi pinnen er brukket midt i den andre lønrunen: **4/5 3/[** –.

Kanskje tid var penger også i middelalderen. I B255 har risteren ramset opp flere rommål, men etterhvert nøyet seg med bare **bo** og **b** for *bolla*. Grunnen til at personen som

⁷⁰ Liestøls notater i kartotekmappe. Han mener at grunnen til formen **su** *su* er altfor tett ristet **em** i *seMsem* i forelegget.

⁷¹ Liestøl i *NlyR* 6: 14.

⁷² Jón Helgasons notater i kartotekmappe.

⁷³ Seim 1998: 120.

ristet den lange innskriften B265, ville bruke m-runen for *maðr*, er mindre klar. M-rune for *maðr* var en hyppig brukt begrepsrune, plassmangelen kan også være en forklaring.

Det er to innskrifter som strengt tatt kan plasseres under feilristning, men som i følge Seim kan tolkes som meningsbærende ord. Det er B11 **fuporglbasm** og B87 **[f]uprôkhlin Smy[1]**. Her kan det være snakk om feilristning: i B11 **fuporg** for *fupork*, det vil si G for K, videre har risteren glemt flere tegn; i B87 **fuprôk** for *fupork*, det vil si R:ia for oR, **hlin** for **hnias**, det vil si lin for nia, **myl** for **tbmly**, dvs MYL for tBMLY. Det samme kan tolkes som et bevisst ordspill som først og fremst går på seks første tegn i runerekken (se avsnittet om *argr* i innholdsanalyse, s. 67).

Blant de 61 innskriftene er det 22 metriske innskrifter eller deler av innskrifter, både i norrønt og i latin. I fire innskrifter er det *dróttkvætt*-strofer eller deler av strofer (B11, B111, B145, B255). I fire tilfeller har risteren brukt et enkelt edda-versemål *fornyrðislag* i sin diktning som i A39, B257, B493 og N461. B265 er ristet i *ljóðahátt*-versemål. Kanskje de mest avanserte blant runedikt er deler av strofer fra *Carmina Burana* (N603). I tre innskrifter gjentas det en linje fra Vergils *Ecloga* 10 (B145, B605, N605). Ikke alle ristere behersket kompliserte versemål, kanskje de rett og slett ville si det de hadde på hjerte, på en klar og ukomplisert måte: De fleste metriske innskrifter har en enkel metrikk, oftest med alliterasjon og enderim (A142, B118, B489, B644, B465, B496, B535, B556), noen uten rim (B308).

Den norrøne teksten på side b i N606 kan tenkes å være en slags parallell til B88 og Harald Hardrådes *gamanvísa*.⁷⁵ Dersom det er slik så er N606 enda en metrisk innskrift blant vertshusinnskrifter. Forelegg eller parallelltekster for poetiske uttrykk på side d i N606 er ennå ikke funnet.

⁷⁴ Liestøls notater i kartotekmappe.

⁷⁵ Seim 1986a: 39.

INNHold.

Innholdsanalysen gjennomføres i to deler: Først har jeg delt innskrifter i grupper basert på det språklige – forekomst av enkelte ord tilknyttet til vertshuset og det sosiale livet der, som *mjóðr*, *mungát*, *ást*, *vinr*, *amor*, *kyssa*, *unna*, *muna*, *byrla*, *fuð*, *reðr*, *rass*, *argr*, *serða*, *gilja*. Så går jeg videre og drøfter hele ytringen i innskriften – hva slags handling er nevnt i innskriften (for eksempel sjenking, oppfordring til å gjøre noe) eller hva risteren vil med innskriften (for eksempel sladder, kjærlighetsmagi). I den delen drar jeg inn andre runeinnskrifter, neverbrev og annet skriftlig materiale som lover og brev. Jeg vil se om det er mulig å se noen paralleller med skriftlig materiale fra samme sted eller tidsperiode, og hva disse pinnene har å si om bymentalitet.

Innskriftene faller i tre grupper: ølinnskrifter, kjærlighetsinnskrifter og samleieinnskrifter. Første gruppe handler om øl og tidsfordriv i vertshuset. Andre gruppe er mindre offentlige beskjeder om romantisk kjærlighet og skryt om romantiske forviklinger. Det er ikke mye vi vet om opphavssituasjoner til slike innskrifter og de gir uttrykk for mer private tanker og følelser, derfor er det kanskje vanskeligere å se for oss like levende bilder som i mjødhusets tilfelle. I tredje gruppe har jeg plassert innskrifter som etter Liestøls beskrivelse er ”hardly fit for mixed company.”⁷⁶ De inneholder de groveste uttrykk om kjærlighetens fysiske side, i det minste i følge vår forståelse om hva som er passende å skrive eller si og hva som er grovt.

⁷⁶ Liestøl 1974: 24.

Vertshusinnskrifter som har direkte sammenheng med øldriking, stammer fra andre tidsperiode (tabell 1, s. 20). Den eneste innskriften hvor mjød er nevnt eksplisitt, er B308 på et øseskaft av tre: **mynta:ik:mykluo<pda<rmîô<þ:ra<nzi ko<ma na<la**. Liestøl tolket innskriften som risterens klage for at øsen ikke alt for ofte ble brukt til godt øl eller mjød: *Mynda ek myklu optar mjôð-hrosti koma nála*, ”måtte eg mykje oftare koma i nærleiken av maltet.”⁷⁷ Seinere har man tolket sekvensen **miô<þ:ra<nzi** som *mjóðranns*, ’mjødhus,’ huset hvor man får mjød: *Mynda ek myklu optar mjóðranns til koma nála*, ”jeg ville mye oftere komme nærmere mjødhuset.”⁷⁸ Risteren mente her at han ikke alt for ofte fikk komme til mjødhuset. Idag kan man bare lure på hvilke grunner han kunne ha til det, økonomiske eller private. B149 kan også plasseres i en reell vertshus-kontekst. På den ene siden står det *Gyða segir at þú gakk heim*, ”Gyda sier du (skal) gå hjem.” Det var antakeligvis en mann som fikk beskjed enten fra kona si eller fra husvertinnen i skjenkestua. Hvem det nå enn var, grunnen til meldingen var antakeligvis at den mannen hadde sittet der ganske lenge og ikke tenkt noe særlig på mjødkonsumet sitt. Hvis de to linjene på pinnens to sider er en sammenhengende innskrift så har mannen smakt godt på ølet før han våger å sende et svar tilbake.⁷⁹ Dette lyder **þa<nsak:a<bakista<n:rþis** og er ikke tolket hittil. Kan hende det er vanskelig å få noe mening i det utenfor et middelaldermjødhus.

Det er to innskrifter til som ved første blick ikke sier særlig mye, men som siden Liestøls første publisering av nyfunnene fra Bryggen i 1964 er plassert i vertshuskonteksten.⁸⁰ Beinet med innskriften B190 er funnet ved samme bygården som B149, Englegården. Der sier risteren at *nu er skóra mikil*, ”nå er det et svare leven her.” Man kan egentlig ikke forestille seg veldig mange andre steder hvor en eller annen ville ta fram et ”suppebein” og riste noe liknende – det måtte være en situasjon hvor man ikke lenger klarte å skjønne hva naboen ved bordet sier. Ved denne runeinnskriften har man et liknende problem som ved B149 – svaret rett ved siden av er uforståelig.⁸¹ Hvis man antar en sammenheng med resten av innskriften som i B149, så kan det igjen si noe om naboen tilstand. Dette hjelper antakeligvis også til å

⁷⁷ Liestøl 1964: 23.

⁷⁸ Kartotekmappe i Runearkivet; Spurkland 2001: 202.

⁷⁹ Liestøl 1964: 21.

⁸⁰ Liestøl 1964: 20, 1974: 24, Spurkland 2001: 203-204.

⁸¹ Eyvind Fjell Halvorsens forslag til tolkning av **kaLdhóra<rþiri** er følgende: *kôld (ok) hôð er hrîðin*, ”kald og hard er strida,” som mer eller mindre passer til linje a, men som ingen har seinere nevnt i sine artikler (notater i kartotekmappe).

forklare den punkterte l-runen ϵ i B190 – prikken mellom l-runens stav og kvist kunne ikke forandre runens lydverdi, i alle fall ikke etter vår forståelse.

Innskriften B434 er funnet under almenningens dekke. Der er det tre (eller i det minste to: De to som heter Jón, kan være en og samme person) menn involvert i ristingen: *Jón silkifuð á mik, en Guðormr fuðsleikir reist mik, en Jón fuðkula ráðr mik*, ”Jon silkefuð eier meg, og Guttorm fuðsleiker ristet meg, og Jon fuðkule tyder meg.” På det språklige planet er den inkludert i en annen gruppe nedefor (alle navn i denne innskriften har fått et tillegg, *fuð*, se s. 62). Bortsett fra det, ser man her tre vanlige formler som er ellers kjent både fra steiner, gjenstander og merkelapper: ”...eier meg,” ”... ristet meg” og ”...tyder meg.” Det er likevel vanskelig å se noen fornuftig grunn til at flere menn skulle riste noe sammen på et avfallsbein, det var visst ikke noe særlig å eie heller. Man kan anta en kveld i vertshuset, hvor de satt og moret seg litt, kan hende på bekostning av tre historisk kjente menn, og føyet *fuð* til deres navn.⁸² Ellers var Guttorm og Jon vanlige navn, så de som ristet kunne likegodt hete Jon og Guttorm og Jon.⁸³

En Trondheim-innskrift, A333, som er funnet på Kjøpmannsgate, er datert til 1175-1225, dvs. til samme periode som en av Bergen-innskriftene, B149. Trolig har en kvinne ristet *Kleppa prestdóttir byrlar þér*, ”Kleppa prestedatter skjenker deg.” De fem første runer **kl[.]ba** går i motsatt retning til resten av innskriften. De skal oppfattes som et kvinnenavn. Siden den tredje rune kan være **i**, **e** eller **o**, er det egentlig uvisst, om det er Klebba, Glibba eller Gloppa prestedatter. På det språklige planet er også den innskriften inkludert i en annen gruppe nedefor (se avsnittet om *byrla*, s. 59), mens handlingen som er nevnt i innskriften – skjenking av noe – er grunnen til at jeg nevner den her. Den korte formen innskriften har, byr på mange spørsmål, blant annet er det interessevekkende hva det er en kvinne som her blir kalt ’Kleppa prestedatter’ kan skjenke og hvorfor hun trenger å sende en slik (for oss hemmelighetsfull) melding. Hagland har foreslått at dette kunne være en annonse for sterke drikkevarer. Prestedatteren tilhørte antakeligvis den delen av byfolket som ikke kunne selge øl i følge lovverket – hun eide ikke gård og var heller ikke langtidsleier, men satt i loft eller i bod.⁸⁴ Hagland peker på at måten innskriften er ristet på også kan peke på noe hemmelighetsfullt: Side a i innskriften består egentlig av to forskjellige linjer, som begynner

⁸² Liestøl 1974: 25. Liestøls notater i kartotekmappe: han mener at her er det tre historisk kjente menn som i sine unge dager (o. 1200) møttes på Bryggen og moret seg med å føye *fuð* til sine tilnavn. Den arkeologiske dateringen til beinet er derimot fra o. 1250, dvs. til tida som faller utenfor perioden 1185-1239 som Liestøl mente de tre menn kunne møtes.

⁸³ Seim 1997: 184.

⁸⁴ Hagland 1993: 35.

fra samme sted men går i motsatte retninger, hver mot sin ende.⁸⁵ Selv om denne tolkningen virker spennende, er det umulig å bevise noe, ikke minst, som Knirk peker ut, på grunn av dateringen: Det er mulig at denne fasen kan gå så langt opp i tid som til 1250, men ikke noe lenger, derfor kan innskriften ikke settes i sammenheng med regler for utskjenking fra slutten av 1200-tallet, i Trondheims tilfelle er første ordningen bevart fra slutten av 1300-tallet.⁸⁶ Dette sier Hagland seg enig i i sitt manuskript til *NlyR* 7: Hans framlegg i *Spor* var basert på en foreløpig datering til 1300-tallet.⁸⁷ Etter mitt skjønn er det ikke heller særlig sannsynlig at man klarer å sende en hel ”runekjepp” med en mulig hemmelig melding til noen når samlet lengde på de bevarte fire bitene er 48 cm? Tilknytningen til vertshusmiljøet blir mer usikker siden de fleste belegg av *byrla* hos Fritzner er fra religiøse tekster.⁸⁸ Dateringen til begynnelsen av 1200-tallet plasserer ’prestedatteren’ i perioden før sølibatloven i Norge ble forsøkt å gjennomføre på alvor.

Den eneste innskriften hvor hjemmebrygget øl, mungåt, er nevnt eksplisitt, er N468, men der er det snakk om en helt annen kontekst. Det er en runepinne fra begynnelsen av 1300-tallet, Tore fagers handelsbrev til sin felage Havgrim hvor han blant annet klager over mangelen på mungåt sør for Bergen: *...Mart skortir mik, félagi! Ekki er mungátit, eingi fiskarnir..., ”/.../ mangt skorter det på for meg, felage! Ikke er ølet for hånden, heller ikke fiskene /.../.”*

Utenfor norske byer er det funnet to runeinnskrifter til som nevner øl eller mjød, det er nemlig Skadberg runestein (N247, datert til omkring 1100) og en trepinne fra Dublin (IR6, datert til slutten av 1000-tallet). I Skadberg-innskriften er *ólhúsmenn* nevnt: *Ólhúsmenn reistu stein þenna eptir Skarða, en þeir drukku erfi hans,* ”deltakerne i gravølet reiste denne steinen til minne om Skarde, da de drakk til hans minne.” Trepinnen fra Dublin er dessverre så fragmentarisk at det ikke er mulig å tolke den på noen måte. Liestøl foreslår at sekvensen **miop** på side b **miop·sis:is** kan tolkes som akkusativ av *mjóðr*. Barnes, Hagland og Page støtter dette, uten at det bringer oss noe særlig videre når det gjelder hele innskriften.⁸⁹

En pinne fra Slesvig som er datert til 1050-1100, nevner ikke noe om øl, men innholdet kan plassere den i vertshusmiljøet. Det er visst en i selskapet som kanskje drikker og spiser litt for mye, og noen av hans venner finner det passende å riste et nidvers:⁹⁰

⁸⁵ Hagland 1993: 35.

⁸⁶ Knirk i kartoteksmappe.

⁸⁷ Haglands manuskript til *NlyR* 7: 203.

⁸⁸ Haglands manuskript til *NlyR* 7: 203.

⁸⁹ Liestøls notater i kartotekmappe; Barnes, Hagland og Page 1997: 25.

⁹⁰ Moltke 1985: 484.

*Rúnar ek risti
á rækjandi/hrekjandi tré.
Svá réð sá ríki mógr:
Æsir á árdagum
hullar ok bullar,
mæli þér ars sem magi.*

“Runer jeg ristet
på styrende (?) tre.
Således tydet ”den gjæve måg”:
Aser i urtid
”huller” og ”buller,”
mæle deg ræv som mage.”

DEN URBANE ØLDRIKKINGEN.

Både lover og diplomer som jeg bruker for å danne et større bilde av bymiljøet, er for det meste fra andre og tredje periode i min kronologisk inndeling, det vil si fra slutten av 1200-tallet, hovedtyngden ligger på 1300-tallet. Ølinskrifter er datert til andre periode så her er tidsforskjellen ikke så stor – tre av fem innskrifter (B149, B308, B434) er datert til tida etter brannen i 1248. I det norske diplomaterialet ser man at øl og mjød var ganske sentrale i et menneske sitt liv, både når det gjelder brygging, salg og ikke minst drikking. Det at *mungát* eller *bjórr* er ofte nevnt i testamenter og gavebrev, viser på den ene siden at øl var nesten den eneste drikkevaren man ikke ble syk av (i alle fall ved det normale konsumet).⁹¹ På den andre siden er bryggekjeler i mange tilfeller nevnt i testamenter og salgsbrev at her må det ha vært en økonomisk interesse også.⁹² Jeg nevnte innledningsvis at jeg ikke påstår at det fantes forskjell i praksis når det gjelder drikking av øl og drukkenskap. Det ser man også i diplomaterialet. Dessverre finner man ingenting tidligere enn midt på 1300-tallet da biskop Håkon av Bergen klager over den evige uorden i byen på grunn av drikk og slagsmål som både innlandske og utlandske menn for skylden for:

!...! þessom stað aat suabunu, en nokor maðr meghi vitan myklar sorghar hugrenna, eðr vmröda þar sem bæde inlenzsker oc wlenzsker fleiri myklu af vþarfwa lyð en vera skyldi. gløymdum gudi. oc hans ootta, oc sialfra sinna salþorf, æi sijðr en menzsko liggianott med degghi j. mode oc moðes husum, temprandø hwarke sik med drykken, ne drykkin med sik, vttan þa offyltir æighi at æins af honum vttan iamfast, þat sem þunghare er, af vræinum anda, gera þa alla vloflega luti, !...! (DN IX 117, datert til 1339).⁹³

Magnus Eiriksson befaler bøndene som bor omkring Tønsberg å yte tjenester og betale tiende i rett tid til kirka. De som på grunn av drukkenskap glemmer sin plikt, må betale bøter:

⁹¹ Proventbrev og testamenter som nevner øl og mungát: DN II 44 i 1298, DN XII 26 datert i RN til 1299-1305 (utstederen Runolv var abbed i Munkeliv i den perioden), DN XII 27 omkring 1300, DN III 88 i 1310, DN II 115 i 1313, DN IV 115 i 1316, DN V 75 i 1328, DN X 35 i 1339, DN IV 296 i 1346, DN IV 374 i 1355, DN XI 64 i 1378, DN IV 511 i 1378, DN II 468 i 1381 DN XII 115 i 1385; biskopens underholdning på visitasene: DN VII 98, omkring 1322-23. Mangelen på vann synes å være helt akutt: Gregor IX svarer til erkebiskop Sigurd i 1241 at det ikke er lov å døpe barn med øl når man mangler vann (DN I 26).

⁹² DN II 72 i 1304 *halfwm olgagnum ok pannu*, DN I 134 i 1312 *olhognum*, DN I 146 i 1315 *olhognum*, DN I 150 i 1317 *olhognen*, DN III 131 i 1322 *hæitogagnum*, DN II 392 i 1367 *olhognum*, DN IV 467 i 1367 *olghnum*, DN II 413 i 1370 *aulghognum*, DN III 381 i 1373 *hæitia kiætiull*, DN II 442 i 1375 *heitu go(g)hnum*, DN V 298 i 1376 *heitu go(g)hnum* (samme person og sak som i forrige brev), DN XI 64 i 1378 *bryggiu pannuna*, DN VII 302 i 1379 *ollgoghnum ok hæitu katsle*, DN II 482 i 1383 *æin gamlan humlæ kæitiull*, DN IV 580 i 1390 *half hæitagagnan* (alle forekomster her er presentert i den kasusformen de står i diplomer). Av 15 salgs-, skylds- og gavebrev som omtaler *heitugagn* eller noe annet bryggingsutstyr før 1390 er 12 mer eller mindre sikkert utstedt i byene.

⁹³ Den slags kunne også skje i klostrene: Biskop Arne måtte sende to menn til Halsnø kloster for å undersøke uorden der, bl.a. at munkene ofte sitter lenge utover natta og drikker: *!...! Jtem ut sepius noctes in potacionibus ducunt insompnes usque ad horam matutinarum, !...!* (DN IV 88, udatert, bilag til biskop Arnes brev DN IV 87 i 1310).

/.../ hafuum ver þo vndirstadet till sannynda at mæn þreskia ok till kaupstada föra daglegha korn till salu ok ser till afla. ok vmfram þett liggia daghlegha j mæirum drykkium en dôme se till at mæn ero fyr vaner. ok gløyma þær við guðs retter ok hæilaghre kirkiu j tiundr gerdum sinum /.../ (DN VI 196, datert til 1350).

I resten av skriftlige kilder kommer økonomiske interesser til syne. Konger har prøvd å få orden i brygging og salg i byene. Om vinteren 1247-48 sender Håkon Håkonsson et brev til Lübecks råd hvor han blant annet forbyr lybske handelsmenn å importere øl da det ikke er gang for hans land:

/.../ Cereuisiam uero lybicensem nequaquam uolumus nostri deferant mercatores, nisi quantum eis in itinere sufficiat ad bibendum. quia terra nostra in hac minime emendatur (DN V 1).

Fra 1282 har man Eirik Magnussons skipan hvor han gir noen forskrifter om ølsalg: Bare de som eier gårder og bryggeutstyr, eller leier gård og eier bryggeutstyr, kan brygge øl og selge det for en fast pris. Ingen andre får lov til å gjøre det. De husbønder som vet at noen korttidsleiere i hans gård brygger og selger øl, mister bryggeutstyret sitt og får ikke selge noen drikkevarer innen neste 12 måneder (NgL III nr. 2). Dette blir presisert 20 år seinere av Håkon V Magnusson (NgL III nr. 13). I 1316 presiserer den samme Håkon for Bergen, Oslo og Tønsberg hvor i bodene øl skal lagres, og at utlendinger kan selge øl bare i større enheter (NgL III nr. 49). Første bevarte forskrift for Trondheim er datert til 1377 og gitt ut av Håkon VI Magnusson (NgL III nr. 110). Bare *gordzbønderne sielffue* og *dandekonor* fikk tappe øl, men ikke friller eller løse kvinner (NgL III nr. 115). Man kan jo si at dette var indirekte kontroll over drikking, kongen prøvde å unngå den slags strid som risteren i en Bryggeninnskrift nevnte. De to beste eksemplene på ”bekymring for befolkningen” kommer likevel fra lovene. Den første er fra kaupangsbolken i Bjarkøyretten, et tillegg til kapittel 138:

þá talar um drukna menn, hvörin þá skal heimleida, og um ruplan þeirra, þad finst mótlíkt i Björgvinar lögum; svo ef menn hitta á konu drukna og brýtur til sæmnis og hefír at hádungu, sá er utlægr og hvers mans níðingur (NgL I, s. 327).⁹⁴

Den andre er fra byskipingsbolken i Magnus Lagabøters bylov, kapittel 2.4:

Nu ef druknir men ganga um bæ varn innan. oc hitta varðmen a þa. þa scal retlæiða þa en æigi rangt. huart sem ero konor eða karllar. en at þui skulu þæir spyria huar inni hans er. oc ef han væit ekki til þa fære þæir han til nesta husbonða. oc late þar liggia til þess er han væit huert han gengr. nema husbonde uili fyr hæim læiða. en sa maðr er annan væg læiðir þa er han sækr mork sylfrs. En ef maðr ruplar drukkin man læyndri hendi fotum sinum eða fe. eða

⁹⁴ ”(Så er det tale om drukne menn, korleis ein skal leida dei heim og om bråket deira. Tilsvarende finst i lova frå Björgvin.) Såleis òg om nokon kjem over ei drukken kvinne og bryt henne til sengs og så har henne til spott – han er utlæg og kvar manns níðing.” (*Bjarkøyretten*, note til kap. 110).

*vapnum. huart sem han rupplar kono eða karlman. svare sliku firir sem han hafe stolet iamnmycklu (NgL II, s. 240-241).*⁹⁵

Jeg vil ikke gå her dypt inn i diskusjonen om hvor vidt lovene speiler virkelighet og hvor vidt de er preventive, men her ser man at både menn og kvinner kunne se alt for dypt nedi drikkebeget. Man kan dermed ikke fastslå om ristere til to innskrifter, B190 og B308, var menn eller kvinner. Jeg har ikke funnet noen påminnelser for gårdsfolket i lover, bortsett fra at det ikke er lov å bli full på tingstedet:

*En ef nokor slæzt i mat eða mungat oc rækr þat meir en þingit. hann skal enskis sins mals uppreist eiga a þeim degi. huat male sem hann a at drifa a Gulapingi. Dryk skal engi til þings bera huarke til solu ne annan uegh. En ef boren uerðr þa er upptækr drykr oc eigu þingmenn hann (Þingfarabolkr, NgL II, s. 14-15).*⁹⁶

eller gravølet:

*En þat firir bioðom ver at nokorar drykckiu se þar meðan þat erfi er gort. En sa er aðruuis gerir en nu er mælt þa er hann sekr iij. aurum silfrs uið konung. en huer sa er þiggr æyri silfrs. Hafa þessi erfi uerit gor með miklum kostnaðe otlega oc uirðrkæmiliga. þui at fet er æytt með engare skynsemð. en skulldir uloknar þess er fet atte oc optliga stor uandræðe oc manndrap af uorðit firir sakir ofmiklar dryckiu (Erfða tal, NgL II, s. 92).*⁹⁷

I Novgorod har man funnet tre neverbrev som nevner øl og et som nevner vin. Disse brevene kan ikke bidra til å belyse bymentalitet i den forstand jeg er ute etter. NNB586 fra perioden 1080-1125 er en kort kvittering hvor blant annet vin er nevnt: ”(Fikk) fra Nežata kirsebær, vin, eddik og mel, Ivanovs pelsfrakk og en panne.”⁹⁸ NNB411 fra 1280-1290-åra handler om en festebonde på rømmen som visst er fanget igjen og satt i lenker i ølkjelleren: ”... Sett ham i lenker i ølkjelleren, og overlat ham i Ksnjatinc sitt ansvar, la ham vokte ham til jeg kommer...” Både NNB689 fra 1360-1380-åra og NNB3 fra tida rundt åhundreskifte mellom 1300-tallet og 1400-tallet handler om ølbrygge. NNB689 er en slags regnskap fra en

⁹⁵ ”Nu om drukne mænd gaar om i vor by, og vægterne træffer paa dem, sa skal de veilede og ikke vildlede dem, hvad enten det er koner eller karmænd. Men i den hensigt skal de spørre hvor hans tilholdssted er, og om han vet det, da skal de lede ham hjem. Men om han ikke vet om det, da skal de føre ham til den nærmeste husbonde og la ham ligge dertil han vet hvor han gaar, uten husbonden vil lede ham hjem før. Men den mand som leder ham anden vei, han er da saket en mark sølv. Men om nogen hemmelig raner fra en drukken mand hans klær eller penger eller vaapen, hvad enten det er fra kone eller karmand, svare slikt for det som om han hadde stjaalet like meget.” (*Magnus Lagabøters bylov VI 2.4*).

⁹⁶ ”Men hvis nogen slaar sig paa mat eller munngaat og agter det mer end tinget, hans sak skal ikke behandles den dag, hvilken sak han end maatte ha at fremme paa Frostatinget [Gulatinget, Eidsivatinget, Borgatinget]. Drikk skal ingen bære til tings verken til salg eller paa anden maate. Men hvis det sker, da er drikken optøk og tingmændene eier den. /.../” (*Magnus Lagabøters landslov I 3.3*).

⁹⁷ ”/.../ Men det forbyr vi, at der er noget slags fylder, mens gravølet holdes. Men den som gjør annerledes, end nu er mælt, da er han saket 3 ører sølv til kongen, men hver gjest 1 øre sølv. Har disse arveøl ofte og upassende været gjort med stor omkostning, til midlene er bortødslet med ingen skjønsomhet, men dens gjæld, som eiet midlene, er ubetalt og ofte er store ulykker og mandsdratp indtruffet paa grund av altfor meget fylder.” (*Magnus Lagabøters landslov V 25*).

⁹⁸ Transkribering av russiske navn: <http://www.eki.ee/books/ekkr/o22.html>.

testamentforvalter: ”... For malten ga jeg en rubel og kokte øl til den førtiende dagens gravøl.” Det andre brevet er av en forvalter som nekter å koke øl på andres ordre enn sin egen husbonde: ”Et bukk fra Grigša til Esif. Onanja sendte [*noen eller et brev*] med ordene ... Jeg svarte ham: ’Esif ga ingen ordre å koke meske for noen.’ Da sendte han til Fedosja: ’Kok du øl. Sitter du på hjemfalt gods [*og*] koker ikke bygg.’”

Et humoristisk ”hint” som likner på pinnen fra Slesvig, datert til 1000-1100-tallet, er risset inn i veggen i Sofia kirke i Novgorod (NNBA22): ”Jakim sovner stående, men munnen lukker han ikke en gang for stein.” Dette vil jeg karakterisere som kirkegraffiti på lik nivå med noen innskrifter fra norske stavkirker som jeg bruker som tilleggsmateriale til byinnskrifter.

Det som interesserer meg mest, er hvordan mennesker forholdt seg til drikking. I byen hvor det sosiale mønstret var annerledes enn på gården, var vertshuset et av sentrale samlingsstedene for byborgere. Ølinnskrifter understreker at middelaldermennesker hadde det gøy til vanlig i vertshusene.

Ást mín...

Det er to innskrifter, begge fra Bergen, hvor ordet *ást* f. 'Kjærlighed til nogen' (Fritzner) er sikkert belagt, i B17 *Ást mín, kyss mik*, "min kjære, kyss meg!" og i B493 ...*Ann ek þér af ástum ok af ôllum huga*, "I.../ jeg elsker deg med hele mitt hjerte og med all min hug." A145 fra Trondheim er en innskrift med to linjer på to sider av en trepinne som er avbrukket i den ene enden. På side b står det **ast**, men pinnen er avbrukket akkurat etter tredje rune. Dette kunne likevel tolkes som *ást* 'kjærlighet' hvis ikke det på andre siden stod *Spyr Ástriði*... "Spør Astrid..." Det vil si at **ast** på side a kan stå både for *ást* og for begynnelsen på navnet *Ástriðr*. Dessverre har vi ingen kontekst her som kan hjelpe å avgjøre det. Hagland peker på at man ikke kan fastslå noen sammenheng mellom de to sidene og mener at ordet *ást* er det eneste mulige her.⁹⁹ Men man kan heller ikke vise at det ikke finnes en sammenheng, derfor blir dette spørsmålet åpent.¹⁰⁰

Både B17 og B493 har en slags sammenheng med *fupark*. På side b i B17 står hele runerekken, men det kan ikke avgjøres om den har noen innholdsmessig sammenheng med side a hvor man kan lese *ást mín, kyss mik*. En mulig kjærlighetsmagisk tolkning drøfter jeg i neste avsnitt om verbet *kyssa* fordi *fupark*-magi er vanligvis satt sammen med en handling eller oppfordring, ikke et substantiv eller adjektiv. Risteren til B493 har brukt lønruner som er basert på *fupark*, til å riste de to siste ord på pinnen, **allum huha**. Dette er en nokså klar kjærlighetserklæring med enkel metrikk.¹⁰¹ Alle tre innskrifter er datert til andre periode (tabell 1, s. 20).

Utenfor norske byer har man funnet tre innskrifter som inneholder ordet *ást*. Den ene er på svalgangssøyle i Urnes kirke (N318, datering usikker, kirka er oppført omkring 1130), den andre et fragment av en trepinne fra Viðey utenfor Reykjavik, datert foreløpig til 1100-1200-tallet, den tredje er en beinbit fra Skara i Sverige (Skara 37), datert til 1200-1250.¹⁰² Innskriften fra Urnes likner på en innledningsformel i et brev: ... *sendir vin sínum ástsamlega kveðju*, "... sender kjærlig hilsen til vennen sin," slik man finner det i A74 fra Lom: *Hávarð sendir Guðnýju Guðs kveðju ok sína vingan*, "Håvard sender Gudny Guds hilsen og sitt vennskap," eller andre rune-brev fra Bryggen. Innskriften fra Viðey er dessverre bare et lite

⁹⁹ Haglands manuskript til *NlyR* 7: 120.

¹⁰⁰ Knirk, notater i kartotekmappe i Runearkivet.

¹⁰¹ Seim 1997: 180.

fragment, avbruket i begge ender. Tolkningen *ást* er mest sannsynlig her fordi det står mellom ordskilletegn. Beinstykket fra Skara er også et lite fragment, avbruket i den ene enden, hvor på den ene siden kan man lese **a[.]aastsinot**, ... *ást sín* ..., "... sin kjærlighet..." De to innskriftene har også noe med *fupark* å gjøre – på den andre siden av Skara beinet finner man begynnelsen på runerekken, på side b av Viðey pinnen står det **:f[up]** som er mulig begynnelse på runerekken (pinnen er avbruket rett etter det).

Amor.

Reint betydningsmessig passer det å nevne her fem innskrifter fra Bergen, datert til andre periode (tabell 1, s. 20), som inneholder ordet *amor* 'kjærlighet.' Tre av dem er sitater fra Vergils *Bucolica*, ekloge 10, vers 69, og stammer fra en ganske kort tidsperiode, fra omkring 1180-90 til omkring 1250 (B145, B605, N605). En gang forekommer ordet *amor* på N603 i en linje fra vers 4 i sang 88 i *Carmina Burana*, og en gang i N606 hvor man ennå ikke har funnet forelegg for, *flos amoris* 'kjærlighetens blomst;' de to er funnet mellom brannlagene fra 1248 og 1332.

Det er et fullstendig sitat av Vergil i B145: *Omnia vincit amor, et nos cedamus amori*, "kjærligheten overvinner alt, også vi må gi etter for kjærligheten," og to ufullstendige sitater, et brodert på sko (B605) *Amor vincit omnia, et ...*, "kjærligheten overvinner alt, og ...," og et ristet på en trepinne (N605) *Amor vincit*, "kjærligheten overvinner." I B145 danner Vergils sitat bare slutten av en lengre metrisk innskrift som handler om en fager, farlig kvinne. Selv om Vergils vers var kjent og brukt isolert i middelalderen, var kunnskapsnivået ikke tilgjengelig for hver og en. Trolig var teksten å finne i lærebøkene som man brukte til undervisningen ved skolene.¹⁰³ Det er vanskelig å argumentere for en reell vertshuskontekst i tilfelle B605: Jeg tror neppe at en skomaker kunne tenke seg å sitte i skjenkestua og brodere runer på en sko, det er tvilsomt om skomakeren i det hele tatt skjønnte hva han broderte på skoen. Runeinnskrifter på latin er ikke heller sjeldne på landsbygda. Jeg finner støtte i det at de fleste andre innskrifter på latin er enten religiøse tekster eller etterlikning av latin, trolig ristet med tanke på magisk virkning. Bare en *urbanitas* kunne etter mitt skjønn komme på ideen om å bestille et par sko med Vergils sitat.¹⁰⁴

¹⁰² Viðey: Knirk i *NoR* 1994: 20; Skara: *Sammordisk runtextdatabas*.

¹⁰³ Liestøl i *NlyR* 6: 12.

¹⁰⁴ Den nevnte innskriften er brodert på overlåret til venstre sko, man har dessverre ikke funnet noen passende høyre sko ennå.

Samme krav for kunnskap og utdanning gjelder de to andre risterne. Den som ristet tre linjer fra to sanger i *Carmina Burana* (CB 88 og CB 71) må ha vært tilknyttet til miljøene hvor disse sangene var kjent. Vagantviser er en del av middelaldersk bylitteratur, man kjenner til dem allerede fra 1100-tallet. Det er ikke kjent på hvilken måte sangene nådde Norden, men vagantviser er jo diktet av vandrende klerker, skolarer og studenter, det vil si blant de lærde i Europa. Vagantene kritiserer de geistliges levemåte eller paroderer liturgier, og priser vin, kjærlighet og løslevnet. N603 er datert til tida før brannen i 1332, det vil si til perioden da vaganter i Europa møter stadig mer motstand av både kirkelige og verdslige autoriteter, og forsvinner etterhvert i løpet av 1300-tallet.¹⁰⁵ Liestøl mener at de to viser som man finner deler av i N603, tilhører de ”bedre,” det vil si de mer følelsesfylte i *Carmina Burana*.¹⁰⁶ Selv om den andre linjen i innskriften gir ikke noe sammenhengende mening for oss, kan man etter mitt synspunkt spekulere litt på om den som ristet (eller den som ga forelegget) kunne ha gjort et utvalg: Innholdet går fra den livsglade til den ulykkelige kjærligheten.

Verken Vergils sitat eller *Carmina Burana* er kjent i runeinnskrifter fra andre steder i Norden.¹⁰⁷ Men ordet *amor* i akkusativ står på en beinamulet fra Æbelholt i Danmark som er datert til samme tidsperiode som de tre norske innskrifter (DR tillegg 3): *amorem...*, “kjærlighet.”

... *kyss mik.*

Selv om man i middelaldertekster kan finne både erotisk og annen type kyssing, som for eksempel høvisk, vil jeg inkludere alle innskrifter med *kyssa* v. ‘kysse’ (Fritzner) her. For det første er det umulig å skille mellom forskjellige typer av kyssing i disse korte innskriftene.¹⁰⁸ For det andre tror jeg ikke særlig på muligheten at noen tilfeldige beinstykker eller trepinner ville være et passende medium for å uttrykke høviske følelser. Det er ikke mange innskrifter hvor *kyssa* er belagt: to fra Oslo, en fra Trondheim og fire fra Bergen. Mesteparten av innskriftene er fra første periode, to er fra begynnelsen av andre periode og en er datert mellom 1248 og 1332 (tabell 1, s. 20).

Bare en (B371) av sju innskrifter med *kyssa* ser ut til å være reint fortellende. På den ene siden av en avbrukket trepinne kan man lese *Óláfr kysti...* ”Olav kysset...” Dessverre er

¹⁰⁵ *Antologia*, s. 21.

¹⁰⁶ Liestøl i *NlyR* 6: 8.

¹⁰⁷ Vagantviser er ikke heller kjent fra håndskriftsmaterialet, bortsett fra to strofer fra *Erkepoetens skriftemål* i et håndskrift fra 1550-åra. De to strofer handler om drikk, og som er satt sammen med andre strofer til en drikkeviser (Liestøl i *NlyR* 6: 8).

slutten av linjen borte så vi får aldri vite hvem det var Olav kysset, eller om hva slags mening kunne risteren ha.

Alle andre innskrifter med *kyssa* er oppfordringer om å kysse risteren – de inkluderer frasen *kyss (þú) mik*. De kan ha noe med et generelt ønske å gjøre eller ha en bestemt mottaker. De to korteste innskriftene (A41, A46) er funnet i Gamlebyen i Oslo. To enkle ønsker er ristet inn i beinstykker: *Kyss mik*, ”kyss meg.” A46 er ikke en gang fullført, men sekvensen **kusm** kan antakeligvis best tolkes på den måten. To innskrifter, på en bygningsstokk fra Trondheim (A279) og halvparten av en trebolle fra Bergen (B540), er litt lengre, men bare oppfordringer er bevart i begge innskrifter: ... *kyss mik. Mér er ...*, ”... kyss meg. For meg er ...” på bygningsstokken og ...*kyss þú mik*, ”...kyss du meg” på trebollen.

Innskriften B17 *Ást mín, kyss mik*, ”min kjære, kyss meg!” skiller seg ut fordi på den andre siden av samme trepinne står hele runerekken. Liestøl mener at begge sider er ristet av en og samme rister, det betyr en direkte sammenheng mellom runerekken og risterens ønske: Risteren har inkludert runerekken for å fremme sitt lille ønske som står på den andre siden.¹⁰⁹ På den andre siden av den førstnevnte, fortellende innskrift, B371, står det også en runerekke. Knirk sier seg enig i det: ”The usual interpretation of a *fupark* in connection with an erotic text would be an illustration of ’love magic.’”¹¹⁰ Også Snædal presenterer B17 som et eksempel på middelaldersk kjærlighetsmagi.¹¹¹ Seim argumenterer mot dette og peker på at de to linjene er på forskjellige sider av pinnene og derfor kan man ikke avgjøre noe om sammenhengen. *Ást mín, kyss mik* alene indikerer ikke noe annet enn oppfordring til å kysse den som rister dette.¹¹² Dessuten har den vanlige oppfatningen vært at *fupark*-magi går på å beskytte seg mot alt vondt. Om Liestøl hadde rett, så ville det si at *fupark* også kunne fremme ønsker.¹¹³ Hva slags magi ville *fupark* ha i sammenheng med en fortellende innskrift som B371 ser ut til å være, er uklart.

Den lengste innskriften med *kyssa* kommer fra Bergen (B118), blant annet oppfordres Gunnhild å kysse risteren: */.../ Gunnhildr! Kyss mik. /.../, ”/.../ Gunnhild! Kyss meg. /.../.”* Dette er antakeligvis ikke noe så tilfeldig som for eksempel A41 eller A46, der risteren har brukt litt mer tid og sender et enkelt dikt med allitterasjon og enderim til sin utkårede. I tillegg ser den pinnen ut å være en tellepinne, men man kan ikke si noe om hvilken funksjon som er primær og hvilken som er sekundær.

¹⁰⁸ Seim 1998: 265.

¹⁰⁹ Liestøl 1964: 15.

¹¹⁰ Knirk 1994: 190-191.

¹¹¹ Snædal 1994: 28.

¹¹² Seim 1994: 294.

Det finnes ingen vertshusinnskrifter i det bevarte materialet fra Norden som inneholder verbet *kyssa*. Men en eller annen fra Skandinavia, antakeligvis en sørskandinav, har ristet en rett-på-sak ytring på suppebein som ble funnet i Starigrad/Oldenburg (bein 4, datert til 1000-tallet) hvor *kyss* binder sammen den mannlige og den kvinnelige kjønnsorgan, og for sikkerhets skyld er verbet gjentatt en gang til: *Kúkr, kyss kuntu, kyss!* ”Kuk, kyss fitte, kyss!” Denne innskriften er forskjellig fra innskriftene i Norge i den forstand at innholdsmessig kan de norske innskrifter med *kyssa* godt kalles romantiske, pinnen fra Starigrad/Oldenburg gir ikke den muligheten.

Unn þú mér...

Ordet *unna* v. ’elske; unde’ (Fritzner) er mest belagt blant de 61 vertshusinnskrifter, 17 ganger. Runeinnskrifter med *unna* er funnet i alle fire byer, i motsetning til nest største gruppe av innskrifter, de som inneholder *fuð*, som i det bevarte materiale finnes bare i innskrifter fra Bergen og Oslo. I motsetning til innskrifter med *kyssa* hvor nesten samtlige innskrifter er oppfordringer om å kysse, er mesteparten av innskriftene med *unna* fortellende, enten i tredje person (A7, A199) eller om jeg-personens følelser (A36, A59, A258, A282, B390, B489, B496, B535, B644, N461). Bare i fire innskrifter finner man oppfordringen eller ønske om å elske risteren (B118, B257, B465, B493). Mesteparten av innskriftene som inneholder *unna*, er datert til første periode (tabell 1, s. 20): Av 17 innskrifter er bare to datert til tida etter omkring 1330, en til perioden 1248-1332, og to til perioden 1198-1248.

I tillegg kommer B439 hvor både **ua** og **un** kan tolkes som kvinnenavn *Unn*, eller verb *unn* (2. p. sg. imp. eller eventuelt presens, sideform til *ann*, av *unna*).¹¹⁴ Halvorsen mener at navnet *Unn* er den mest sannsynlige tolkningen her.¹¹⁵ Selv om det finnes andre eksempler hvor risteren har ramset opp flere navn, argumenterer Seim mot dette i sin doktorgradsavhandling: ”Både manglende nominativs-merke, det faktum at sekvensen her forekommer to ganger i samme innskrift, og at **ua** ikke kan være noe kjent navn, tilsier at en bør forsøke andre tolkningsmuligheter enn at linjen skal bestå av bare personnavn.”¹¹⁶ Hun plasserer den innskriften i en gruppe med økonomiske følgeinnskrifter, basert på tolkning av **ua** som 3. p. sg. pret. av *vega* som blant annet betyr ’løfte; veie; verdsette; drepe’ (Fritzner). Hun peker ut at da blir **un** gåtefullt hvis ikke det kunne være en forkortelse for en eller annen

¹¹³ Seim 1998: 269.

¹¹⁴ **n** n for **a** a og omvendt er et feil som ofte forekommer i runeinnskrifter.

¹¹⁵ Halvorsen, notater i RA.

vektmengde.¹¹⁷ Jeg vil også tro at i dette tilfellet er det snakk om verb – det er mer sannsynlig enn å ha tre ganger navnet Unn i innskriften. Det jeg ikke er enig med i Seims tolkning er at hun legger større vekt på å tolke **ua** utifra økonomisk kontekst enn på **un** som forekommer to ganger i innskriften. I tilfelle man tolker den innskriften følgende: *Gyða unn [Sig]jurðr unn Rannveig Áni unn...* ”Gyða, elsk! [Sig]urd, elsk! Rannveig, Áni, elsk...,” kan det være oppfordring til å elske, eller en mistanke om kjærlighetssnakk. Uansett er det vanskelig å se den syntaktiske sammenhengen.¹¹⁸ Fra en gravplass ved Uppåkra i Skåne (middelalder-Danmark) fant man blant annet en bronzestrimmel med runeinnskrift (datert til omkring 1000 eller seinere).¹¹⁹ Innskriften er enda kortere, og man møter akkurat det samme problemet som i Bryggen-innskriftens tilfelle: Hvordan skal man tolke runene **il)kar×un×ra**? Igjen er det to tolkningsmuligheter, enten verbet *unn* (2. p. sg. imp. av *unna*) – den første person hvis navn slutter på *-karr*, får beskjed å elske den andre personen hvis navn begynner på *Ra* –: *...karr, unn Ra...*, ”... –karr, elsk Ra–...,” eller kvinnenavnet *Unn* som står mellom to navn: *...karr, Unn, Ra...* ”... –karr, Unn, Ra– ...”

Tre av fire oppfordringer har en liknende form som oppfordringer om å kysse senderen, nemlig *unn (þú) mér*, ”elsk (du) meg.” B118 som jeg allerede nevnte i forrige avsnittet, begynner med oppfordringen å elske senderen fordi (eller like høyt som) senderen elsker mottakeren: *Unn þú mér, ann ek þér*. Det samme gjelder B465: *Unn þú mér, ann ek þér*, og B493 */.../ Unn mér! Ann ek þér /.../*. ”*/.../*, elsk meg, jeg elsker deg */.../*.” B257 er annerledes, den inneholder ikke den samme formelen: Den er en av de lengste innskriftene hvor før slutten på pseudo-latin står det *... ant mér sem sjalfri þér*. ”... (at du) elsker meg som selve deg!”

To innskrifter, A7 og A199, forteller om en person som elsker en annen person: *Nikulás ann konu þeirri vel er Gyriðr heitir, stjúpdóttir Pitas-Rógnu*. ”Nikolas elsker meget den kvinnen som heter Gyrid, stedatter til Pitas-Ragna.” (A7) og *Ása ann St...* ”Ása elsker St...” (A199). De to innskrifter kan klassifiseres som sladder (som jeg kommer tilbake til seinere), ikke minst fordi på side b av A199 står det *Ek veit*. ”Jeg vet.” Man må selvfølgelig tenke på muligheten at de to linjene på to sider ikke nødvendigvis henger sammen, men sjansen til gjenbruk av et ribbein er ganske liten.

¹¹⁶ Seim 1998: 236.

¹¹⁷ Seim 1998: 236, footnote 145: Helge Dyviks skriftlig kommentar til utkast: **un** kan være en forkortelse for lat. *uncia* som er jo en målenhet.

¹¹⁸ Seim 1998: 236.

¹¹⁹ Stoklund i *NoR* 2000: 8.

Resten av innskriftene handler om jeg-personens følelser, enten romantiske eller litt bitre. Tre innskrifter, A36, A59 og B535 er direkte henvendelser hvor jeg-person påstår at han eller hun (sikkert en mann i to første tilfeller) elsker mottakeren. Risterne til A36 og A59 har sagt klart fra: *Ann sá þér, es risti rúnar þessar, Þordís!* (A36) og *Sú ann Þóra...* (A59). Den som ristet B535 på et tilskåret trestykke med fasong som et avbrukket åreblad, enten visste bedre eller følte trangten til å imponere: *... kann ek segja þér sem þú mant reyna af mér at ek skal unna þér engu verr enn mér,* ”kan jeg si til deg, som du skal erfare av meg at jeg skal elske deg ikke verre enn meg (selv).”

De tre neste innskriftene likner mer på personlige betraktninger. A282 er en enkel og klar innskrift: *Ek ann ekkju vel,* ”jeg elsker enka vél.” Risterne til B644 og B496 har brukt mer tid og energi på å formulere det de vil si. De er elegant formulert og gir ikke mye plass til fantasi. Man kan diskutere om den meldingen er ristet for offentlig lesning, noe risteren ville skryte med, eller om det er et privat utbrudd, noe risteren ikke lenger kunne holde bare til seg selv. I begge tilfeller er det en mann som elsker en annens kone. Den første sier at han elsker henne så høyt at ilden synes ham kald, og det handler om mer enn bare platoniske forhold: *Ann ek svá konu manns at mér þykkir kaldr eldr. En ek em vinr vífs þessa.* Den andre mener at sannsynligheten for at han slutter å elske henne ikke er større enn at ”de vide fjell begynner å svinge” og raven skal bli hvit som snø som ligger på fjellene: *Ann ek svá konu manns víða taka fjóll [há] við leggjumk svá hugi á, hring-reið, at jôrð springr. Ramn skal áðr en ek horskri hamna hvítr [sem] sú mjóll er liggr [á fjóllum].*

Til slutt er det fire beretninger om følelser og handlinger i fortid, A258, B390, B489 og N461. Den første risteren ser ut til å mimre over fortida: *Unna ek meyjju enn betr. Enn betr,* ”jeg elsket møya enn bedre! Enn bedre!” Den neste skryter med sitt eventyr i Stavanger: *Ingibjörg unni mér þá er ek var í Stafangri.* B489 på en tollpinne-liknende nagle i to stykker, er dessverre avbrukket og vanskelig å tolke. I slutten av side b kan man likevel lese *unni mér,* ”elsket meg.” Den siste risteren har antakeligvis hatt et liknende eventyr, men her er det ikke noe å skryte med: *Unnak mæyju, mik í klatri úalins fulgu í festa hafði,* ”jeg elsket møya. Stadfestingen av barnebidraget for den ufødte fikk meg i klemma.” Som i tilfelle med B644, handler B390 og N461 ikke bare om platoniske forhold.

Slike ønsker eller betraktninger ser ut til å være lite populære i det bevarte runematerialet utenfor Norge (mangler til og med i religiøse innskrifter). Det finnes to vertshusinnskrifter fra Sverige, den ene er den ovenfornevnte bronzestrimmelen fra Uppåkra om man heller mot tolkningen **unn** *unn* (2. p. sg. imp. av *unna*); den andre er en vevkniv fra Lödöse (Vg279, datert til 1100-1150). Innskriften er igjen en oppfordring til å elske senderen

som de fire nevnte norske innskrifter: /.../ *Unn þú mér, ann þér. Barmi mik,* ”/.../ elsk du meg, jeg elsker deg. Må du/hun forbarne deg/seg over meg.”

...*man ek þik*...

Det er bare tre innskrifter i det bevarte materialet som inneholder verbet *muna* v. ’ihukomme, mindes, bryde sig om noget, have det i Tankerne, ænse det’ (Fritzner), alle er funnet på Bryggen i Bergen (B465, B489, B556). Alle tre er oppfordringer om å tenke på risteren: *Mun (þú) mik ...*, ”tenk på meg...” Både B465 og B489 inneholder også ordet *unna*. Den tredje, B556 på en avbrukket trepinne lyder følgende: ... *(þú) mik, man ek þik.* ”...(du på) meg, jeg tenker på deg,” og likner så på metriske tekster i B118 og B465 at de kan kalles for variasjoner på et tema:

B118:		B465:		B556:	
<i>Unn þú mér,</i>	”Elsk du meg,	<i>Mun þú mik,</i>	”Tenk på meg,	... <i>(þú) mik,</i>	”...(du på) meg,
<i>ann ek þér.</i>	jeg elsker deg.	<i>man ek þik.</i>	jeg tenker på deg.	<i>man ek þik.</i>	jeg tenker på deg.”
<i>Gunnhildr!</i>	Gunnhild!	<i>Unn þú mér,</i>	Elsk du meg,		
<i>Kyss mik.</i>	Kyss meg.	<i>ann ek þér.</i>	jeg elsker deg.”		
<i>Kann ek þik.</i>	Jeg kjenner deg (godt).”				

Som jeg allerede har skrevet i det forrige avsnittet, er slike metriske oppfordringer sjeldne utenfor Norge. Det eneste unntaket er den allerede nevnte innskriften fra Lödöse (Vg 279):

Vg279:
Mun þú mik, ”Tenk på meg,
man þik. jeg tenker på deg.
Unn þú mér, Elsk du meg,
ann þér. jeg elsker deg.
Barmi mik. må du/hun forbarne deg/seg over meg.”

De formelaktige, metriske innskrifter er alle fra tidlig middelalder, B465 og B556 er datert til første periode, B118 er datert til begynnelsen av andre periode.

... *vinr vífs þessa.*

Ordet *vinr* m. ’venn’ er belagt i en byinnskrift, datert til første periode (tabell 1, s. 20). Den er fra Bergen og ristet på en trepinne (B644): /.../ *En ek em vinr vífs þessa,* ”/.../ og jeg er den kvinnens venn.” I den innskriften er det snakk om en annen type ”vennskap.” Hele innskriften lyder: *Ann ek svá konu manns at mér þykkir kaldr eldr. En ek em vinr vífs þessa.*

”Slik elsker jeg den mannens kone at ilden synes meg kald! Og jeg er den kvinnens venn.”
Vinr her i den konteksten betyr mest sannsynlig ’elsker.’

’Venn’ eller ’vennskap’ finner man også på en av trepinnene fra Lödöse i Västergötland (Vg280, 1100-1150), på en kam av bein eller horn fra Trondheim (N462, omkring 1100 eller seinere), på to pinner fra Bryggen (B448, før brannen i 1248, og N648, omkring 1300), på pinnen fra Lom kirke (A74, 1300-1350), og i en innskrift på svalgangssøylen fra Urnes kirke som jeg allerede nevnte ovenfor (N318). N462 lyder: *Liutger ok Jóhan erusk vinir*, ”Liutger og Johann er venner med hverandre.” Dette her handler ikke om samme betydning av ordet *vinr*. De to menn nevnt på kammen kan være to handelsvenner – Liutger et tysk navn, kammen kunne ha blitt brukt i noen handelssituasjoner som et jærtegn fra den ene felagen til den andre, selv om kammen ikke er den mest vanlige måten å sende slike meldinger på.¹²⁰ Er det mulig at man her har med en nidinnskrift å gjøre? Dette kan jeg ikke forestille meg. Det å lage en kam av bein eller horn er ikke en enkel jobb, kammen var ikke noe man kastet så lett – den var antakeligvis en veldig personlig gjenstand med nokså lang bruksperiode, som man fikk med seg til graven. Andre, mer sannsynlige nidinnskrifter fra norske byer er ristet på avfallsbein eller trepinner.

I B448 som er bedre kjent som Sigurd Lavards brev, leser man *þá skalt þú sanna vingan vára hafa*, ”da skal du til gjengjeld ha vårt vennskap.” I N648 som jeg nevnte ovenfor, sender Tore fager ”hilsen, sant kameratskap og vennskap” til sin felage: *Hafgrími, félagi sínum, sendir Þórir fagr kveðju Guðs og sína, sannan félagsskap og vináttu*. De to er handelsbrev uten noen innholdsmessig vertshus-sammenheng, bortsett fra det at Tore klager over mangelen på mungåt rundt Bergen. Vg280 er det vanskeligere med. Lödöse trepinnen er avbrukket i begge ender, og det som er igjen lyder slik: *Ver þú vinr minn, Arnfinnr! Legg ...*, ”vær du min venn, Arnfinn, legg ...” Selv om A74 er funnet under kirkegulvet i Lom, det vil si utenfor byer, er det et godt eksempel på øyeblikkelig behov for å riste en beskjed. Pinnen er antakeligvis spikket av en stokke som Håvard hadde med seg til kirka. Innskriften begynner med innledingsformelen som inneholder både risterens og mottakerens navn: *Hávarð sendir Guðnýju Guðs kveðju ok sína vingan*, ”Håvard sender Gudny Guds hilsen og sitt vennskap.” Dette er trolig grunnen til at runer er radert der hvor navn skulle stå. Folkemengden i Lom omkring 1300 var visst ikke sammenliknbar med innbyggertallet i de store byene hvor man stort sett ikke brydde seg om å spikke bort navn eller andre mulige kjennetegn. I Lom var sjansen å bli gjenkjent større enn i Bergen eller Oslo, derfor var det viktig å slette navnene.

¹²⁰ *NlyR* 5: 31.

... *konu væna*.

I den gruppen har jeg inkludert innskrifter som ikke kan grupperes etter et bestemt ord, men som likevel sier noe om kvinnen, enten som kompliment til den vakre kvinnen eller advarsel mot den farlige (og vakre) kvinnen. Nesten alle innskrifter ble funnet i Bergen, bare en fra Trondheim. Åtte av ti innskrifter i den gruppen er fra andre periode (B145, B184, B192, B524 fra begynnelsen og A162, B255, B265, B404 fra slutten av perioden), en fra første (B552) og en fra tredje (B257) (tabell 1, s. 20) Det er ikke lett å si noe om konvensjoner i middelalderen. Vi vet ikke hvordan mann eller kvinne skulle oppføre seg i forhold til det andre kjønn. I tillegg kan det virkelige vertshusmiljøet så litt tvil i hvor vakre de kvinner der egentlig var, eller om det var bare ølkonsumet som forandret alle kvinner til de fagreste i verden.¹²¹ Det er heller ikke alltid sikkert at det er en mannlig rister som har tenkt å imponere en kvinne, som i tilfelle B184 *Fanabelti(t) jók bjartsku þína*, “fanabeltet øket skjønnheten din.” Så vidt vi vet, kan det like sannsynlig være en kvinne som vil gi en kompliment til en mann. En av handelsfelager nevnt på N468 blir kalt Tore fager. Det er mulig at tilnavnet viser til hans utseende, men man vet ikke om det var et rosende eller et ironisk tilnavn. Jeg mener likevel at det å få et kompliment angående klær og tilbehør er mer sannsynlig i kvinners tilfelle enn menns. En annet kompliment til en kvinne ser man på B192 *Slika vilda ek mína sem þú est*, ”slik som du er, ville jeg gjerne at mi var.” I dette tilfelle er det ganske sikkert et rosende utsagn til en kvinne. I to Bryggen-innskrifter er pene kvinner nevnt uten at vi får vite noe mer; på B404 *snót úljóta*, “en kvinne som ikke ser avskyelig ut,” og på side d på B524 *sé konu væna, sé þú hvar sittir*, ”se en vakker kvinne, se du hvor hun sitter.” En ’uavskyelig’ kvinne er ikke uten videre helt det samme som en vakker kvinne. Når man ser på hele innskriften, så ser man likevel paralleller mellom de to innskriftene. Begge linjer begynner med runesekvensen s + vokal: B404 **sisi·si·sissi·snót·uliota** og B524 **sesesæsesekonouena**. Liknende “formler” som den slags begynnelse gjerne blir kalt fordi man ikke har klart å tolke den på en tilfredsstillende måte, finner man med små variasjoner også på A162, A272, B566, B617, N628 og Narsaq.¹²² På B404 og B524 er de sekvensene tolket følgende: *Sessi, sé*

¹²¹ Liestøl 1964: 21.

¹²² A162 a) æ[.]isæaerisasasiksasai9risasa, A272 isisa:isisa, B566 a) huatsasaerisasasiksasae) risasa:sisi9, B617 a) uat[.][l[. . .][l[. .]asiksasair) isasa, N628 a) sisesisisesilsisipaniralat, Narsaq a) ×â:s)a:s)a:s)a:is):âs)a:s)at×. Både B566 og B617 kan tolkes som *Hvat sá sá er í sá sá? Sik sá sá er í sá sá*, “Hva sá den som sá i karet? Seg selv sá den som sá i karet!” (Haglands manuskript til *NlyR* 7: 95, med henvisning til James E. Knirks personlig kommentar). I og med at det ikke er så lett å tolke de sekvensene, tas den magiske tolkningen i bruk (Liestøl *NlyR* 6: 46, Moltke 1985: 153).

Sissi..., ”*Sessi! Se Sissi...*” og *sé, sé, Sessi; sé ...*, ”se, se, Sessi, se...” A162 har følgende tolkning: ... *sá sá er í sá sá. Sik sá sá er í sá sá...*, “(Hva) så den som så i karet? Seg selv så den som så i karet!”¹²³ Hvis man heller mot lesning av side b **ælat<r:ræ}it<runa<rp i9sa<r:mahi)i9tu]** og tolkning som *Erlendr reit rúnar þessar Magnhildu*, ”Erlend skrev disse runene for Magnhild,” så er det antakeligvis snakk om en mann som prøver å imponere Magnhild med et ordspill.¹²⁴ Det er jo en måte å få oppmerksomhet på, og sammenhengen mellom to innskrifter på to sider er ganske sannsynlig på grunn av Erlends ytring.

I flere innskrifter som jeg har inkludert i den gruppen her gir risteren uttrykk for sine følelser i en mer innviklet form enn de små metriske innskrifter med *unna*. B145, B255 og B265 gir uttrykk for kjærlighetslengsel, B257 har som formål å vinne en kvinne til seg. B145 er ristet i *dróttkvætt*-versemål, B255 er en kvidling, B265 er en dikt i edda-versemål *ljóðahátt*, B257 har også en sterk tilknytning til edda-diktningen, både når det gjelder verse­mål og innhold. Det viser at i høymiddelalderen behersket noen fremdeles verse­mål som vanligvis ble knyttet bare til skaldediktning eller eddadiktning. Hvor vidt det speiler en byborgers ny hverdag, er vanskelig å si.

B145 har ikke vært en enkelt innskrift å tolke selv om den er en uvanlig godt bevart innskrift. Den er ristet av to ristere, den første risteren har ristet hele strofen og sluttlinjen fra ekloge 10 i Vergils *Bucolica*. Den andre har prøvd å gjenta det som står på side c på pinnen, slutten på strofen og linjen fra Vergil, men ikke klart det.

<i>Fell til friðrar þellu</i>	
<i>fárligrar mér árla</i>	
<i>fiskáls festibála</i>	
<i>forn byrr hamarnorna.</i>	
<i>Þæim lundi hefir Þundar</i>	
<i>þornlúðrs jólbúðar</i>	
<i>glaumarr gyghiar touma</i>	
<i>galdrs fastleggha haldet.</i>	<i>galdrs fastleggha haldet.</i>

<i>Omnia vincit amor</i>	<i>Omnia vincit amor</i>
<i>et nos cedamus amori.</i>	<i>et nos cedamus amori.</i>

Den første risteren gjør ikke noe feil i Vergils *Omnia vincit amor, et nos cedamus amori*, ”kjærligheten overvinner alt, også vi må gi etter for kjærligheten.” Men i den norrøne strofen mangler det rim i femte linje. Liestøl mener at man må være forsiktig med å anta

¹²³ Haglands manuskript til *NlyR* 7: 93.

¹²⁴ Risterens **u** er ikke så forskjellig fra **r**, dessuten er en del runer dårlig bevart (Haglands manuskript til *NlyR* 7: 92).

skrivefeil – resten er feilfri.¹²⁵ Roberta Frank peker ut at hvis den femte derimot blir uendret, så har den ingen mening.¹²⁶

Wolfgang Krause og Jón Helgason har kommet fram til to forskjellige varianter av strofen, basert på forskjellige tolkninger av andre halvstrofe. Krause kommer fram til følgende: ”Min hug falt tidlig til den vakre smukke kvinne. Den gullprydete kvinne har fastholdt krigeren.”¹²⁷ Jón Helgason tolker den første halvstrofen på liknende måte, den andre litt annerledes: ”Kjærligheten vendte seg for meg tidlig til den vakre, skadelige kvinnen. Det er sannsynlig at den kjærlighet hos meg vil bli holdt fast, kriger!”¹²⁸ Meningen er likevel den samme: Jeg-personen har forelsket seg i en kvinne, trolig ulykkelig, og synes at det blir slik for alltid. Frank peker ut at så mange kenninger er basert på sjø: Kanskje var strofen diktet ombord på et skip mens det seilte forbi klippen hvor den ulykkelige mannen hadde sett sin kjære sist.¹²⁹ I så fall passer Vergils resignerte linje om kjærlighet bra inn i hele innskriften.

To sider av B255 er en oppramsing av rommål og mulige tilnavn: *'myttar' bolla 'katr/kátr' halfan bolla 'aupr' halfan annan bo(lla) 'tast' halfan b(olla) 'holmr' halfan b(olla)*, ”Myttar – en bolle, Katt/Kåt – en halv bolle, Aud – en halv bolle, Tast – en halv bolle, Holm – en halv bolle.” På resten, ristet også to sider, er en enklere halvstrofe:

*Vár kennir mér víra
vitr úglaðan sitja.
Ein nemr opt ok stórum
óluns grundar mik blundi.*

”Den kloke kvinnen får meg til å sitte uglad.
Kvinnen tar ofte og i høy grad søvn fra meg.”

Begge deler av innskriften har noe med vertshus å gjøre, selv om det ikke trengs å være noen innbyrdes sammenheng her. Den siste delen er en vertshusinnskrift på grunn av innholdet – den handler om kjærlighet til en kvinne. *Bolli* er et rommål, $\frac{1}{4}$ *ask*, som skulle brukes til måling av ”honning og alskens drikkevarer, tran og andet sådant” (*Magnus Lagabøters landslov* VIII 29.3). Liestøl nevner det i sin artikkel fra 1964 og foreslår at vi her har å gjøre med en notat om fordeling mellom fem personer av en ask med et eller annet flytende, for eksempel øl.¹³⁰ På den måten kan faktisk de to delene av innskriften henge sammen. Halvstrofen i B255 er ikke heller resignert som B145 eller neste innskriften, B265, som er veldig nedslitt, bare en del av en side kan gi noe mening:

¹²⁵ Liestøl 1962: 100.

¹²⁶ Frank 1978: 179. Hun synes at risteren kanskje ikke tok seriøst nok Egils advarsel om å måtte kunne runer før man begynner å riste.

¹²⁷ Krause 1962: 101-104.

¹²⁸ Jón Helgason 1962: 104-106.

¹²⁹ Frank 1978: 179-180.

*Sæl(l) ek þá þóttumk
er vit sátumk í hjá,
ok komat okkar maðr á meðal.
Yfir né undir
sakaðatk
um okkart [rað]*

”Sæl jeg da syntes,
da vi satt sammen,
og ikke et menneske kom mellom oss.
Ikke noe sted (verken over eller under)
så jeg
om vår [tilstand] at ...”

Her kan det være snakk om kjærlighet eller vennskap, i alle fall ser risteren ut til å være ganske ulykkelig. Den innskriften er en av dem som kunne være ristet av en mann eller en kvinne.

Den siste metriske innskriften i den gruppen er B257. I det tilfelle er stort sett alle forskere enig i dens magisk formål. Liestøl mener at den innskriften må ha vært ”ein ramheidensk formel” som en mann kunne bruke, kanskje for å få ei jente til å elske seg.¹³¹ Innskriften er en direkte trussel mot den som skulle elske risteren som selve seg, risteren har til og med tatt ”latin” i bruk:

<i>Ríst ek bótrúnar, rist ek bjargrúnar, einfalt við alfum, tvífalt við trollum, þrífalt við þurs[um] ...</i>	<i>við inni skæðu 'skag'-valkyrju svát ei megi þótt æ vili - lævis kona – lífi þínu [granda] ...</i>	<i>ek sendir þér, ek sé á þér ylgjar ergi ok úþola. Á þér hríni úþoli ok 'ioluns' móð. Sittu aldri, sof þú aldri ...</i>
---	--	--

ant mér sem sjalfri þér. Beirist, rubus, rabus et arantabus, lausabus rosa gaua...

”Jeg rister botruner, jeg rister bergingsruner. En gang mot alvene, dobbelt mot trollene, tredobbelt mot tussene ... mot den skadelige ’skag’-valkyrjen slik at hun aldri skal kunne, enda hun alltid vil – ménvis kone – (skade) livet ditt ... Jeg sender på deg, jeg ser på deg ulveargskap og utålmodighet. Måtte uutholdelig pine og ’ioluns’ elendighet bite på deg. Du skal aldri få sitte, du skal aldri få sove,... (at du) elsker meg som selve deg! *Beirist, rubus, rabus et arantabus, lausabus rosa...*” Den kvinnen som her “trues,” må ha vært noe for seg, eller kanskje nektet mannens kurtisering.

I materialet som er funnet utenfor norske byer har man to eksempler på den type innskrifter. Den ene er i Bø gamle kirke (A104, koret er fra siste halvdel av 1100-tallet), den andre er en av 18 innskrifter i fast fjell på Storhedder (N192, datert til 1100-1150). Den første var en virkelig gåte, ikke bare for runologer idag, men også i sin samtid. Den består av 4 linjer som er ristet inn i trevirket rundt det søndre repositorium i koret, til venstre for åpningen. Den innskriften er rett og slett en navnegåte:

¹³⁰ Liestøl 1964: 29.

¹³¹ Liestøl 1964: 40-41.

<i>Svefn bannar mér,</i>	”Jeg får ikke sove,				
<i>sótt er barna,</i>	det er (pga.) barns sykdom,	: <i>kaun</i> ’byll’	k	<i>G</i>	”G
<i>fjón svinkanda,</i>	den arbeidendes hat,	: <i>úr</i> ’yr, fintregn’	u	<i>u</i>	u
<i>fjalls íbúi,</i>	fjellets beboer,	: <i>þurs</i> ’jotun’	þ	<i>ð</i>	d
<i>hests er faði,</i>	hestens slit,	: <i>reið</i> ’vogn’	r	<i>r</i>	r
<i>ok heys víti,</i>	og høyets skade,	: <i>úr</i> ’yr, fintregn’	u	<i>u</i>	u
<i>þræls vansæla,</i>	trellens ulykke,	: <i>nauðr</i> ’nød’	n	<i>n</i>	n”
<i>þat skulu ráða.</i>	det skal de/man tyde.				

På fjellet i Storhedder står det: *Ek vilda kjósa mey, þá er fegrst er (i) heiminum,* ”jeg ville (gjærne) velge den møya som er fagrest i verden.” Innskriften er ristet inn under skuten der man kan stå i le for regn. Risteren kan ha lengtet etter en bestemt kvinne eller etter en ”drømmekvinne” der hvor det var ingen. Magnus Olsen mener at der hvor mange innskrifter forekommer i mengde på et forholdsvis lite område, er de ristet innen kortere tidsperiode, og foreslår at den kan ha vært ristet av en i ”mannfolkflokket” som enten satt der i pausene eller søkte le i regn og fortalte skjemtehistorier.¹³² Samme type situasjon kan ha årsaket ”runekomplimenter” i Maeshowe-haugen, Maeshowe 9 på nordvest veggen av hovedkammeret og Maeshowe 21 på nordøst veggen av sidekammeret i sørøst (datert til omkring 1150). Den første kan visst kalles for kompliment i mer ironisk forstand: Hele ytringen er satt i en erotisk kontekst av Barnes.¹³³ Likevel står det i begynnelsen *Ingibjörg, hin fagra ekkja,* ”Ingeborg, den vakre enken,” som muligens seinere kalles også ”hovmodig.” Maeshowe 21 lyder: *Ingigerðr er ... in vænsta.* ”Ingegerd er den vakreste ...” Det ser ut til at risteren har lekt med ord her: Den midterste delen av innskriften, **kynæna** er problematisk å tolke, i en tilfelle kan også den innskriften settes i en kontekst som går ut på seksuelt ordspill *kyn* ’kjønn’ – *kvenna* ’kvinne,’ men den forklaringen er like usikker som andre, og Barnes velger å ikke tolke de seks runer i det hele tatt.¹³⁴

¹³² Olsen i *NlyR* 3: 53, 58.

¹³³ Barnes 1994: 101-102.

¹³⁴ Barnes 1994: 165.

DEN URBANE KJÆRLIGHETEN.

De fleste innskrifter som har noe med den romantiske kjærlighet å gjøre, er datert til tidlig middelalder: Innskrifter som inneholder *kyssa*, *unna*, *muna* og *vinr* er i hovedsak fra første periode, før omkring 1200, de få innskrifter som inneholder *ást* og *amor* – fra andre periode, mellom omkring 1200 og 1332. Man kan lure på om 'romantisk kjærlighet' er det beste navnet på denne gruppen hvor jeg har inkludert innskrifter som B390 "Ingebjørg elsket meg da jeg var i Stavanger," og B644 "slik elsker jeg en (annen) manns kvinne at ilden synes meg kald! Og jeg er den kvinnens elsker." De seks ord alene og innskriftene som jeg plasserer under 'vakker kvinne,' har ikke noen eksplisit sammenheng med samleie, i motsetning til neste gruppe av innskrifter som jeg kaller for 'samleieinnskrifter.' Derfor mener jeg at den beste samlende betegnelsen er nettopp 'romantisk kjærlighet.'

Ord	Perioder	Første periode: 1000-1198	Andre periode: 1198-1332		Tredje periode: etter 1332
			før 1248	etter 1248	
<i>ást</i>		-	2	1	-
<i>amor</i>		-	2	3	-
<i>kyssa</i>		4	2	1	-
<i>unna</i>		10	4	1	2
<i>muna</i>		3	-	-	-
<i>vinr</i>		1	-	-	-
vakker kvinne		-	4	4	1
Summa		18	14	10	3

Tabell 3. Kronologisk fordeling av ord og uttrykk i kjærlighetsinnskrifter.

I følge tabell 3 tar lysten eller behovet til å riste romantiske beskjeder etterhvert av. Grunnen til at vi mangler flere innskriftene i andre perioder kan være dårlige bevaringsforhold. Antallet vertshusinnskrifter samlet vokser imidlertid fra første til andre periode (tabell 1, s. 20). Innskrifter som kan tolkes enten som advarsel for en farlig og vakker kvinne eller som en kompliment til en vakker kvinne, følger den generelle tendensen som andre vertshusinnskrifter: Hovedmengden av dem er datert til andre periode. Dette betyr at fordelingen her kan speile virkelige forhold. Likevel er 14 innskrifter (med 18 belegg) av omkring 900 innskrifter for spinkel grunnlag å påstå det. Nesten samtlige av vertshusinnskrifter som er datert til første periode, har noe med den romantiske kjærlighet å gjøre: I Trondheims tilfelle er det alle seks, fra Oslo er det fem av seks innskrifter, fra Bergen er det seks av ni innskrifter inkludert i denne gruppen.

I det bevarte materialet fra Novgorod finnes det sju brev som jeg synes passer som sammenlikningsmaterialet for vertshusinnskrifter som handler om følelser og kjærlighetsønsker, nemlig NNB9, NNB566, NNB731, NNB752 og NNB748 fra første periode, NNB377 fra andre periode og NNB521 fra tredje periode. I det følgende er hele tekster av neverbrev tatt med.

NNB752 og NNB566 ble funnet i samme området. NNB752 som er det eldste av de 13 neverbrev, er datert til 1080-1100, NNB566 er datert til 1080-1125. Det første er en klage fra en kvinne til sin kjære. Hun har antakeligvis sendt flere brev til ham og ikke fått noe svar, hennes kjære har ikke heller kommet til deres hemmelige møtested:

[*Jeg har sendt*] til deg tre ganger. Hvilken ondskap du har mot meg at du ikke kom til meg denne uka (*eller: denne søndagen*)? Jeg tenkte på deg som min bror!¹³⁵ Er det mulig at jeg irriterte deg når jeg sendte [*til deg*]? Men deg som jeg ser er det likegyldig. Hvis det ikke var likegyldig for deg, da hadde du revet deg løs fra øynene (*dvs. omgivelsene*) og kommet til ...

[- - - -]

... nå på et annet sted. Skriv til meg om ... [*... aldri*] vil jeg forlate [*deg*] (*eller: [vil du at jeg] skal forlate deg*). Selv om jeg på min måte kunne gjøre deg ille, men om du begynner å le av meg, da vil Gud og min dårlige tilstand [*dvs. jeg*] dømme [*deg*].

NNB566 kan være et av slike brev som kjærester sender til hverandre for å møtes to og to utenfor offentlige steder: ”Kom denne lørdagen til rug (*åker*) eller gi beskjed.” Kronologisk sett to neste, NNB731 (1140-1210) og NNB 748 (trolig 1150-1200), handler om giftermål. I det første er det mora til kommende brudgom som sender sitt positivt svar til en lokal Kirsten Giftekniv som i det tilfelle her heter Jarina:

Et bukk fra Janka og Seljata til Jarina. Mitt barn vil likevel ha ditt (*dvs. det du foreslår*). Han vil ha henne til fest. Vær vennlig og kom hit snarest. Men jeg lovet ham mitt samtykke; som du sa ham i går: ”Kommer du hit, får du møte henne samme dag.” Om du ikke har povojnik, så kjøp en og send hit.¹³⁶ Der hvor jeg får mitt levebrød, har du det også.

I det andre er det bruden som sender noen ord til brudgommen, men det er også mulig at hun skriver til en eller annen mann hun er i slekt med:

... [*ha ære*] hos min slekt ... [*Mulig fortsettelse: om du klarer eller om han klarer ...*] ...

... ha ære hos oss. Men nå sa du ...

... to. Til hvem (*antakeligvis, faren*) gir meg til brud ...

[*Mulig fortsettelse: 'vet ikke jeg' eller 'den skal jeg da gifte meg med'*]

Neste, NNB9 (1175-1200), er et brev fra en kvinne til broren hennes, og handler om problemer i ekteskap. Ektemannen hennes har funnet seg en ny kone og vil beholde medgift:

¹³⁵ “Jeg tenkte på deg som min bror “ er en formel som uttrykker den høyeste grad av tilknytning og tillit; ‘bror’ her er ikke antitesen til ‘elskede’ (Zaliznjak 1995: 231).

¹³⁶ *Povojnik*: skaut for de gifte kvinner (*Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen*). Den var også typisk attributt til den kvinnen som arrangerte giftemål. Men hvilken rolle den har i den her situasjonen, er ikke klart ennå (Zaliznjak 1995: 327).

Fra Gostjata til Vasil'. Hva faren ga og slekten ga i tillegg, det beholder han. Men nå, når han har giftet seg med en ny kone, gir han ingenting til meg. Han slo på hender og kastet meg ut, og tok den andre til kone.¹³⁷ Kjør hit, gjør meg en tjeneste.

Vasil' er mest sannsynlig Gostjatas bror eller onkel som hun oppsøker for å få juridisk hjelp (se også NNB531). Både ordvalg ('kjør' istedenfor 'kom') og innhold beviser at det brevet kom antakeligvis langt ifra: Om Gostjata hadde bodd i Novgorod, hadde hun lett kunnet henvende seg til Vasil' i en tidligere fase av hennes ulykkelige ekteskap, og ofte nok for å holde ham oppdatert.¹³⁸

De to yngste brev, NNB337 (siste tredjedel av 1200-tallet) og NNB521 (1350-1400), er mer eller mindre direkte "følelsmessige" paralleller til det norske materialet. Senderen til NNB377, en gutt med navnet Mikita, innrømmer at han vil ha jenta og foreslår noe man i det norske runematerialet ser bare i innskriften fra Lom (A74): Han vil nemlig gifte seg med jenta. Mikita henvender seg direkte til jenta og ikke hennes foreldre, som skulle være skikk og bruk: "Fra Mikita til Anna. Gift deg med meg – jeg vil ha deg, og du meg; men Ignat Moiseev er vitne til ..."¹³⁹ Det brevet kan også reknes som parallell til N337 fra Urnes, "Arne prest vil ha Inga," og IR5 fra Dublin, "Onn eier Åsa," men der er det ikke så sikkert, det kommer an på hva man vil legge i ordene *hafa* og *eiga*. NNB521 kan ha vært utkast til et liknende "symmetrisk" kjærlighetsbrev (eller kanskje –magi) som man finner i B118, B465, B556 og Vg279: "... la også ditt hjerte og din kropp og din sjel brenne slik [*med lidenskap*] for meg og for min kropp og for mitt utseende." Zaliznjak foreslår en mulig begynnelse på det brevet: "Slik som brenner mitt hjerte og min kropp for deg ..."¹⁴⁰

Som man ser i de brevene, mangler bare to første brev sikkert den tidlige hovedadressatformelen 'fra X til Y' eller den seinere formelen 'et bukk fra X til Y'.¹⁴¹ I begynnelsen på NNB752 er det riktignok en lakune, men tatt i betraktning dens lengde og brevets intime karakter, var det antakeligvis ingen adressatformel der opprinnelig heller.¹⁴² NNB566 har aldri hatt noe i begynnelsen. Det er svært uvanlig å ikke finne adressatformel i russiske neverbrev. Anonymitet er faktisk en av begrunnelsene til at det andre brevet,

¹³⁷ 'Han slo på hender' er tegn på en ny forlovelse. Fedre slår på bruden og brudgommens hender som er dekket med kaftan, for å vise den endelige enigheten. Dette markerer slutten på forhandlinger og begynnelsen på forberedelsene for bryllupet (forlovelse, festemål, velsignelse, vielse i kirka, håndslag og stor fest) (Zaliznjak 1995: 313, med henvisninger til *Tolkovyyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka* av Vladimir Ivanovic Dal').

¹³⁸ Zaliznjak 1995: 312-313.

¹³⁹ Zaliznjak 1995: 406.

¹⁴⁰ Zaliznjak 1995: 541.

¹⁴¹ Formelen 'fra X til Y' er mest belagt i eldre brev fra 1000-tallet og 1100-tallet, og så minker antallet forekomster, likevel er den den eneste åpningsformelen som brukes helt fra 1000-tallet til omkring 1450. Formelen 'et bukk fra X til Y' er ikke belagt i eldre brev, men blir stadig mer brukt og i de yngste brev forekommer den oftest. Ved siden av de to finnes det fire andre åpningsformler (Zaliznjak 1995: 31).

NNB566, blir tolket som invitasjon på en date.¹⁴³ NNB748 og NNB521 er dessverre fragmentariske så vi får aldri vite om det var nok plass til en formell innledning.

Det er ikke så lett å finne eksempler på den romantiske kjærligheten i diplomer og lover fra norske byer og ikke heller fra landet, som i ølets tilfelle. For det første er hoveddelen av innskriftene fra tidlig middelalder hvor lov- og diplomaterialet er knapt; for det andre var det visst ikke noe man trengte å regulere i så høy grad. Det ser ut til at runeinnskrifter kan være en av de få primærkilder til menneskers følelsesliv i tidlig middelalder, spesielt på 1100-tallet. Selv om noen av de nevnte innskriftene har nokså klar erotisk tolkning, viser de fleste tydelige spor av den romantiske kjærligheten som man også ser seinere i sagaer og høvisk oversettelseslitteratur i middelalderen. Siden de er datert til tidlig middelalder, kunne ikke oversatt høvisk litteratur bidra med innspill i stor grad. Jeg har ikke foretatt omfattende gjennomgang av sagaer eller oversettelseslitteratur fordi det faller utenfor grensene jeg har definert for min avhandling. Ved å gjennomgå *Strengleikar* ser man at mann og kvinne kan 'leke den leken de liker best' eller 'kysse og omfavne hverandre' og deretter fortsette med 'den høviske leken og søte kysser,' en mann kan 'gjøre' kvinnen til sin kjæreste.¹⁴⁴ Det er bare i den siste *lai* i oversettelsen, *Grelentz saga* hvor man kan finne i hvert fall tre linjer som i uttrykksmåte likner på noen av de kjærlighetsinnskrifter, nemlig: *ec an[n þer] með ollum hug ok hiarta*, "jeg elsker deg med all min hug og med hele mitt hjerte" (se B493), og *ver þu minn. ec skal vera þin*, "vær du min, jeg skal være din" (se B465, B489, B556, Vg279).¹⁴⁵ Det er ikke lett å si når *Strengleikar* ble oversatt til norrønt. Det skjedde antakeligvis seinere enn 1226. Det bevarte håndskriftet i norrønt er datert til omkring 1270.¹⁴⁶

Man kan da spørre om på hvilken måte den motsetningen mellom framgang i byutvikling i middelalderen og tilsynelatende minkende antall av kjærlighetsinnskrifter kan belyse bymentalitet. Antall bevarte kjærlighetsinnskrifter – 37 innskrifter – er ikke veldig stort når man ser på middelalderske byinnskrifter samlet, likevel er det overveldende stort hvis man sammenlikner dette med noen få som er funnet utenfor byer i Norge og andre steder i Norden. Det er på runepinner man får førstehåndsupplysninger og personlige betraktninger om kjærligheten og personlige erfaringer.

¹⁴² Zaliznjak 1995: 229.

¹⁴³ En annen tolkning kan være at dette er en invitasjon til et eller annet offentlig møte, men da er anonymiteten vanskeligere å forklare (Zaliznjak 1995: 234).

¹⁴⁴ Cook og Tveitane 1979: 76, 113, 116, 176, 214, 232, 234, 254, 274.

¹⁴⁵ Cook og Tveitane 1979: 284. *Grelentz saga* og nest siste, *Tveggia elskanda strengleikar* finnes ikke i hovedhåndskriftet til *Strengleikar* (De la Gardie 4-7). De er ikke fullstendig bevart fordi et antall blad er gått tapt, og de som er bevart (fragmenter av 4 blad, AM 666b, 4°), er blitt skjæret ned på Skálholt i forsøk til å forbedre biskopens mitra og gjøre det stivere (Cook og Tveitane 1979: 259).

¹⁴⁶ Cook og Tveitane 1979: XV.

...byrlar þér.

Verbet *byrja* 'give en noget at drikke; skjænke i Bæger; frembære det fyldte Bæger til en' (Fritzner) forekommer i en Trondheimsinnskrift, A333: *Kleppa prestadóttir byrlar þér*, "Kleppa prestedatter skjenker deg," og i en Bergensinnskrift, B11: *Ferlig/Félig er fuð, sin byrli. /.../*, "fæl/herlig er fitta, måtte pikken skjenke den! /.../."¹⁴⁷ Substantivet *byrli* m. 'Skjænker, en som fylder Bægeret og bærer det frem til den, som skal drikke deraf' (Fritzner) forekommer i en Bergensinnskrift, B493: *Byrli minn! Unn mér! /.../*, "sjenkesvennen min! Elsk meg! /.../." Alle tre innskrifter er fra andre periode (tabell 1, s. 20). Det er mulig å dra en linje mellom A333 på den ene siden, og B11 og B87 på den andre siden. Grunnen til det er at i Trondheim-innskriftens tilfelle finnes det ikke noen henvisninger til å anta at prestedatteren driver med noe annet enn med skjenking i den bokstavelige betydningen, skjenking av drikkevarer.¹⁴⁸ I de to Bergen-innskrifter derimot tolkes både verbet og substantivet i overført betydning med nokså klar erotisk konnotasjon.¹⁴⁹ Seim mener at tiltalen i B493, *byrli minn* 'skjenkesvennen min,' kan virke underlig når man ser på resten av innskriften, men at *byrli* i visse miljøer kan ha fått en bi-betydning 'en som skjenker fitta, en elsker.' Sammenlikning av samleie og skjenking er også kjent i andre nordiske middelalderkilder.¹⁵⁰

Både B11 og B493 er metriske, den første er en *dróttkvætt*, den andre *fornyrðislag*. Det vil si at risteren kan ha brukt litt tid og energi på å si det han vil, selv om innskriftene er ganske ufine.

...kann gilja.

Når det kommer til verb som i en eller annen kontekst kan ha betydning 'å ha samleie,' finnes de på bevarte innskrifter bare fra to byer, Bergen og Oslo. Denne kategorien viser ganske stor variasjon når det gjelder valg av ord. De innskrifter som inneholder verbene *gilja* og *serða* som primært betyr 'søge sin maskuline Kjønsdrift tilfredsstillet ved legemlig Omgjængelse med et andet levende Væsen' som Fritzner fint forklarer verbet *serða*, er rett-på-sak ytringer (A36, A322, B39, B628), mens de som inneholder verbene *kunna*, *byrja* og

¹⁴⁷ Seim 1994: 292, 1997: 179; B11: *byrli* 3. pers. sg. pres. konj. av *byrja*.

¹⁴⁸ Hagland 1993: 34, Seim 1997: 181.

¹⁴⁹ Liestøl 1964: 24, Seim 1994: 292, 1997: 180, 1998: 271.

unna og substantivet *byrli*, som også kan tolkes slik i overført betydning, er metriske (B11, B118, B493, N461), bortsett fra B390.¹⁵¹ Seks innskrifter er funnet i Bergen, to i Oslo og en i Trondheim, de fleste er datert til andre periode, A36, B390 og N461 er datert til første periode (tabell 1, s. 20). Sammenhengen mellom *byrli* og *unna* og samleie har jeg allerede nevnt.

B39 *Smiðr sarð Vigðisi af snældubeinum*, ”Smed lå med Vigdis fra Sneldebeinene/av sneldebeinene,” og A322 */.../ Óli er óskeyndr auk stroðinn í rassinn. /.../*, ”/.../ Ole er utørket bak og pult i ræva. /.../,” er begge to fortellende, de konstanterer at dette her har skjedd. Den første likner innholdsmessig på B390 ”Ingebjørg elsket meg da jeg var i Stavanger.” Den andre innskriften, A322, er faktisk en dialog med to tydelig forskjellige skrivehender. Den ene risteren spør først: *Hversu fór mál þat er þú reist i Krosskirkju?* ”Hvordan lød det utsagnet som du ristet i Korskirka?” og så får han dette som svar fra den andre. Det at Ole var **st<roþenirazen** *stroðinn í rassinn*, bød ikke på store problemer i Runearkivet, men det å finne ut at han i tillegg var **oskôynt<r** *óskeyndr* i betydning av ’utørket bak’ og ikke bare ’uskjøldet [skjoldløs],’ tok litt mer tid.¹⁵² I B628 står det **st<erþ** i slutten av linje a og en oppned **a** på side c. Man foreslår at dette kan bli tolket som *serða* som faktisk passer inn med resten av teksten på side b: *Rannveig rauðu skaltu serða. Þat sé meira enn mannsreðr ok minna enn hestredr*, ”Rannveig den røde skal du knulle. Det skal være større enn mannspikk og mindre enn hestepikk.” Selv om de fleste belegg hos Fritzner handler faktisk om ”Sodomitteri,” er verbet *serða* i B39 brukt om mer normalt seksuelt samkvem.¹⁵³ Det samme gjelder sannsynligvis B628.

I A36 kan **kilia** tolkes som *gilja* v. ’beligge en Kvinde’ (Fritzner). Der er det en av to ristere som skryter med sin kunnskap: *Þóra, ek kan gilja!* ”Tora, jeg forstår meg på dette med å ligge med jentene!” Hvordan dette ville passe sammen med linjen som står på andre siden, er vanskelig å si. De to ristere får imidlertid et lite problem: Hvordan de skulle klare å sende et og samme ”runebein” til hver sin kvinne. Aslak Liestøl foreslår at *Þóra* kan være en kort form for *Þordís*, det vil si at det var en og samme kvinne som var adressaten. Denne tolkningen kan løse det ”logistiske” spørsmålet, men da skal man finne en løsning til neste problem: At to menn skulle skrive et beskjed av nokså privat art til en og samme kvinne på et og samme bein. Den som ristet sist kunne kanskje være budbringeren for den første, eller,

¹⁵⁰ Seim 1997: 181.

¹⁵¹ Jeg inkluderer ikke A333 her; som nevnt, er det ikke noen grunn å tro at verbet *byrli* skulle ha erotisk konnotasjon der.

¹⁵² Knirk i *NoR* 1990: 18-19. I *NoR* 1991: 14-15 henviser Knirk til Vésteinn Ólason som foreslo en mer sannsynlig tolkning basert på isl. *óskeindur* ’som ikke har tørket seg bak’ (Vésteinn Ólasons brev fra 14.05.1991 i kartotekmappe).

¹⁵³ Liestøl 1964: 23; Seim 1997: 183.

som Liestøl foreslår, han ristet en slags mer pågående kommentar til den første, høviske risteren.¹⁵⁴ Bein som skrivematerial vil muligens vise en tilknytning til måltid eller gjestebud.¹⁵⁵

Side b på B118 som jeg har allerede har nevnt i avsnittene om *kysa* og *unna*, lyder følgende: *Kann ek þik*, ”jeg kjenner deg,” som også kan tolkes som ’jeg kjenner deg godt’ i en likende betydning som *serða*.

Så sterke utsagn finner man ikke ristet utenfor byer i Norge. Under gulvet i Urnes stavkirke fant man en trepinne med følgende innskrift: *Arni prest vil hafa Ingu*, ”Arne prest vil ha Inga” (N337), hvor *hafa* kan tyde på å få Inga til ekte eller få henne i sin makt. Den har fått tidligere datering enn mesteparten av byinnskriftene i denne gruppen, nemlig 1150-1200, kanskje 1200-tallet, men siden pinnen er funnet under gulvet i det opprinnelige kor, er det ikke så lett å sette den i miljøet før paven forsøkte for alvor å gjennomføre sølibatloven i Norge. Risteren var kanskje noen som kjente både Arne og Inga, og som ville more seg på Arnes bekostning (muligens, le av begge to).

Slike ganske entydige ytringer finnes ikke i det bevarte materialet fra Norden ellers. Et eneste usikkert eksempel på den type ”ufine” innskrifter er et bein fra Lund (21, datert til 1000-tallet). Pinnen er avbrukket i den ene enden, videre kan man lese **itonkugi:urafunti** som kan deles i ord på flere måter. Moltke mener at den delen etter ordskilletegn kan bare være to ord: *vrat* og *funti* hvor det første kan tolkes som verbet *vratte* ‘dytte, skyve; riste; vrikke,’ og det andre *funtr* m. ‘Døbefunt’ eller *fundr* m. ‘Sammenkomst, Møde,’ enten fiendtlig eller usedelig, ‘Samleie’ (Fritzner).¹⁵⁶

Ganske tydelige paralleller ser man i Maeshowe-haugen og i Dublin. I Maeshowe har en av dem som tilbragte tid der, ristet to linjer i inngangen til den nordvestlige sidekammeret (Maeshowe 10, datert til omkring 1150): *Þorný sarð. Helgi reist*, ”Torni pulte. Helge ristet.”¹⁵⁷ Barnes synes at Helgi har noen baktanker når han kommenterer Tornis oppførsel. Enten vil han få oss til å tro at hun var den aktive partneren i samleie (kan hende, med en annen kvinne – *serða* forekommer ellers ikke med et kvinnelig subjekt), eller konstanterer han helt enkelt at hun hadde et samleie (kan ha vært med selve Helgi).¹⁵⁸ På nordvest vegg (Maeshowe 9, datert til omkring 1150) står det tre linjer: *Ingibjörg, hin fagra ekkja. Môrg kona hefir farit lút inn hér. Mikill ofláti. Erlingr*, ”Ingebjörg, den fagre enken. Mang en

¹⁵⁴ Liestøl 1977: 220.

¹⁵⁵ Liestøl 1977: 220.

¹⁵⁶ Moltke 1985: 462. Moltke mener at *vrat* < *vratte* ‘to push, wriggle, shake.’ I Fritzners ordbok er nærmeste til det *rata* v. ‘fare afsted eller omkring; træffe, finde, støde paa noget, falde ned.’

¹⁵⁷ Barnes 1994: 102.

kvinne er kommet lut inn her. Svært hovmodig. Erling.” Den som ristet denne innskrifter må ha en mer eller mindre personlig forhold til Ingebjørg som er en vakker kvinne, men muligens ganske hovmodig.¹⁵⁹ Risteren antyder at midt på 1100-tallet var det vanlig å gå inn i haugen, men måten mange kvinner har gjort det, skaper diskusjon. Adjektivet *lútr* betyr ’ludende, foroverbøiet’ – inngangspassasjen til haugen er lav – eller ’nedbøiet, fornedret, ydmyget’ (Fritzner) som ikke passer helt med neste frase, ’svært hovmodig.’ Barnes henviser til et tilfelle i *Bjarnar saga Hítðlakappa* som også Fritzner har oppført i sin ordbok, der *lútr* er brukt for å foreslå posisjonene til to menn, den ene skal være den aktive parten og den andre den passive partneren i et homoseksuelt samleie.¹⁶⁰ Dermed er det ikke usannsynlig at risteren ville antyde kvinnens ydmyk seksuell rolle. Igjen står man med spørsmålet om hva det er Erling gjorde der. Han påstår i hvert fall ikke at det var han som ristet ovenfor stående linjer, men det er sannsynlig fordi lønruner risteren har brukt, står rett under de to linjene.

Et ribbein med innskrift fra Christ Church i Dublin (IR5) er enda tidligere enn Maeshowe – den er datert til slutten av 1000-tallet: *Ónn á Ásu*, ”Onn eier Ása” i betydning ’Onn er gift med Ása.’¹⁶¹ Verbet *eiga* kan også tolkes som ’have Samleie, legemlig Omgang med en Person af andet Kjøen’ (Fritzner) og da får man en tolkning som er parallell til B118 og pinnen fra Urnes og passer sammen med de norske byinnskriftene: ”Onn ligger med Ása.”¹⁶²

Fuð eller *fupark*?

Innskrifter som inneholder sekvensen **fuþ**, er den nest største gruppen blant vertshusinnskrifter: Det er ti innskrifter alt sammen, åtte av dem fra Bergen, to fra Oslo. Sju av **fuþ**-innskrifter er datert til andre periode, to til tredje og en til første periode (tabell 1, s. 20). Sju av dem består bare av **fuþ**: A197, A265, B250, B449, B475, B521 og B651; resten, B11, B87, B434, er lengre. I B11 er **fuþ** inkludert i setningen på side a, i B87 står den ene alene på side b og bør derfor inkluderes i den store gruppen.

De tre runene er tvetydige. De kan stå for tre første runer i runerekkens første ætt, *fupark*, eller for et substantiv, *fuð* f. som ’... dels betegner det kvindelige Avlelem, dels Aabningen mellem Arsballerne.’ (Fritzner). De fleste forskere tror at denne tvetydigheten kunne neppe slippe unna runebrukernes oppmerksomhet: De kunne utnytte den bevisst og for

¹⁵⁸ Barnes 1994: 105.

¹⁵⁹ Barnes 1994: 100.

¹⁶⁰ Barnes 1994: 101-102.

¹⁶¹ Barnes, Hagland, Page 1997: 21.

¹⁶² Barnes, Hagland, Page 1997: 21.

morskap, både når det gjelder å velge mellom begynnelsen på runerekken eller ordet *fuð*, og hvilken kroppsåpning det dreier seg om.¹⁶³

Sekvensen **fuþ** på side a av B11 ×**felleg:er:fuþ:sin:bylli** skapte ikke problemer – her kunne man ikke henviser til *fuþark*. Første ordet, adjektivet **felleg** som skal beskrive **fuþ**, kan tolkes både som *ferlig* 'fæl' og *félig* 'herlig.' Den tvetydigheten gir grunn til to forskjellige utsagn, det ene rosende, det andre nedsettende til *fuð*.¹⁶⁴ Den negative tolkningsmåten passer ortografisk og metrisk bedre, men da er det vanskelig å finne sammenhengen mellom de to setninger på side a: "Fæl er fitta, måtte pikken skjenke den!"¹⁶⁵ Samtidig passer et nedsettende adjektiv bedre med det mulige adjektivet på side b: *fuðörg* 'mannfolkgal.'¹⁶⁶ Det positive utsagn *félig er fuð, sin byrli*, "herlig er fitta, måtte pikken skjenke den!" kan ha opphav i to miljøer, det litterære eller det kirkelige. Seim foreslår en sammenheng med en av Marie de France sine *lais*, *Leikara ljóð*, "Songen om vellystingen." Dessverre mangler det et blad i håndskriftet med mesteparten av denne historien.¹⁶⁷ I den gammelfranske teksten som er grunnlaget til moderne oversettelsen til norsk, spør en av Bretlands åtte vakreste møyer:

"Kven kan vi takke gode riddarar for, kvifor elsker dei å møtast i riddarleik, kven pryder riddarane seg for, kven tek dei på seg nye klede for? Kven sender dei skattane og ringane sine for? Kven er dei heilhuga og edle for? Kvifor let dei vere å bere seg skammeleg åt? Kvifor elsker dei å gje, å elske og klemme? Kjenner de nokon grunn utan denne eine?"

Derifrå kjem den store, søte hugnad som er grunnen til ærerik dåd. Mange menn har såleis betra seg og vunni verd og godleik, som ikkje ville vere ein knapp verde, var ikkje fitta målet som dei røynde seg for." (Rytter 1962: 142).

Hun foreslår til slutt at de skulle lage "den nye songen om fitta, så kan dei få høyre han som har hug." Overskriften sangen har fått i *Strengleikar* er følgende: *leicara lioð en i brezku heitir þessi strengleicr Gumbelauc* (Cook og Tveitane 1979: 208). *Gumbelauc* er et keltisk ord som ikke er belagt ellers. Det kan enten stå får en adjektivsform av eller et substantiv for *uterus* m. 'livmor' som går i samme retningen som den norrøne *fuð*. Det eneste bevarte håndskriftet i norrønt er datert til omkring 1270.¹⁶⁸ B11 er datert til omkring 1250 så det er mulig at runeristeren visste om *Leikaraljóð*. Spurkland peker på muligheten at B87 er en bryggeversjon av Salomos høysang 7.2: *Ditt skjød er som et rundt beger, måtte det aldri mangle vin.*¹⁶⁹

¹⁶³ Liestøl og Nestor 1987: 430; Knirk 1994: 175; Seim 1994: 284, 1998: 266.

¹⁶⁴ Seim 1997: 179.

¹⁶⁵ Seim 1997: 180.

¹⁶⁶ Seim 1997: 182.

¹⁶⁷ Bladet er klippet ut seinere, ikke mistet (Cook og Tveitane 1979: XXVI).

¹⁶⁸ Cook og Tveitane 1979: XV.

¹⁶⁹ Spurkland 2001: 207. *Canticum canticorum* 7.2: /.../ *umbilicus tuus crater tornatilis numquam indigens poculis* /.../ i *Vulgata*.

Side a på B87 inneholder også sekvensen **fuþ**, men der er den begynnelsen av forvansket runerekke eller bevisst ordspill som også er tilfelle ved side b på B11, som jeg kommer tilbake til i avsnitt om *argr* (s. 67). I B434 er **fuþ** tilføyd til alle tilnavn i innskriften: *Jón silkifuð á mik, en Guðormr fuðsleikir reist mik, en Jón fuðkula ráðr mik*. Her er det ikke noen direkte fysisk erotiske paralleller å finne, dette handler om tidsfordriv og morskap, som nevnt i avsnittet om ølinnskrifter (s. 33).

Et annet problem kan oppstå når man ser på gjenstanden hvor **fuþ** er ristet på: Har en tilfeldig pinne med de tre runer samme mening og funksjon som en trebolle hvor **fuþ** er ristet på bunnen? Blant **fuþ**-innskrifter i mitt materialet er det bare to trepinner (B449, B475), resten er gjenstander eller deler av gjenstander. Knirk mener at i tilfelle det er en gjenstand skal runene tolkes som begynnelse på runerekken, og har en magisk beskyttende virkning.¹⁷⁰ Seim er enig i at **fuþ** ikke alltid skal tolkes likt, men utelukker ikke at alle, eller noen av dem, kan være erotiske. På det området kunne man vente å finne ”indisier på utførte magiske handlinger,” problemet med å forstå innskrifter på bruksgjenstander kan være skapt av våre egne tabuer.¹⁷¹ Det kan hende, som Seim har peket på, at ”runeristerne ikke syntes at ord for én kroppsdel var mer å rynke nesen av enn ord for andre kroppsdelar.”¹⁷² Samt har man ikke i det bevarte materialet gjenstander med navn på andre kroppsdelar.

Om det er nå takket være denne tvetydigheten eller noe annet, er vanskelig å si, men denne gruppen av vertshusinskrifter har rikelig med paralleller fra andre steder. To er funnet i Norge, den ene på fjellveggen, Storhedder XVI (N205), den andre i Gol stavkirke (N567, datert til omkring år 1200). I Storhedder-innskriftens tilfelle står den blant atten innskrifter, blant dem fire komplette og tre fragmentariske *fupark*-innskrifter (i tillegg til den her nevnte). Det er lite tvil om at her er det snakk om begynnelsen på *fupark* og ikke om *fuð*. Innskriften på en søyle i Gol stavkirke kan tolkes på begge måter.

Fra resten av Norden finnes det flere **fuþ**-innskrifter enn fra norske byer, de fleste av dem stammer også fra byer, men er datert til første periode. Middelalder-Danmarks materiale består av fire bein fra Lund (24, datert til 1100-1150, og 32, 33, 34, datert til 1000-1100-tallet) og et beinstykke fra Slesvig (3, datert til 1100-tallet).¹⁷³ I tillegg har man funnet to gjenstander med **fuþ**, nemlig Tømmerup beger (DR245, datert til eldre middelalder) og Haddeby skål (DR417, datert til omkring år 1000).¹⁷⁴ Den allerede nevnte pinnen fra Viðey

¹⁷⁰ Knirk 1994: 182.

¹⁷¹ Seim 1998: 266-267.

¹⁷² Seim 1998: 266.

¹⁷³ Moltke 1985: 463-464, 478, 533.

¹⁷⁴ *Danmarks runeindskrifter*, sp. 296, 487.

inneholder også de tre runene, men pinnen er avbrukket rett etter dem og vi får ikke vite om det var noe fortsettelse der å finne eller ikke. Fem innskrifter stammer fra middelalder-Sverige. De tre runene er ristet på to beinstykker fra Sigtuna (5280, datert til 1000-tallet eller begynnelsen av 1100-tallet, og 5285, datert til 1100-tallet), og to gjenstander: en spenne av bronse fra Västerbjärs hvor **fup** står mellom to navn (G388, datert til 1000-tallet), og en tinnlokk fra Söderköping.¹⁷⁵ De tre runene ble også oppdaget på de tre nederste ledere til middelalderorgel i Norrlanda kirke (G153A, fra 1400-tallet), men der finnes det trolig ingen språklig innhold, de angiver rekkefølgen for orgelbyggeren.¹⁷⁶

To beininnskrifter er funnet i vestslaviske områder, den ene i Cammin (Kamién Pomorski, datert til 1000-1050) i Polen, den andre i Starigrad/Oldenburg (ST/Ol 4, datert til slutten av 1000-tallet) i Tyskland. Mens innskriften fra Cammin er et tillegg til tvetydige **fup**-innskrifter, har risteren til St/Ol 4 tatt et skritt lenger enn den som ristet B11.¹⁷⁷ Risteren til B11 er litt mer sofistisert og bruker ”drikke-metaforer,” men på side b på St/Ol 4 står det helt enkelt: *Kúkr, kyss kuntu, kyss!* ”Kuk, kyss fitte, kyss!”¹⁷⁸ Verbet *kyssa* binder sammen de to kjønnsorganer, noe man ikke møter i de romantiske norske innskrifter. *Kunta* f. står ikke oppført hos Fritzner, men det ordet er kjent fra seinere skriftlige kilder, samt dialekter fra Norden.¹⁷⁹

...*minna enn hestreðr.*

Ved siden av en mengde **fup**-innskrifter med en mulig tolkning som *fuð* ’vulva’ finnes det i det bevarte materialet bare to belegg på den mannlige kjønnsorgan, begge stammer fra Bergen og er datert til andre periode (tabell 1, s. 20). Side b på B628 inneholder et ord som betegner den mannlige kjønnsorgan både for mennesker og dyr, *reðr* m. ’det mandlige, masculine Avlelem’ (Fritzner). Den er en ganske lang oppfordring eller anbefaling på et trestykke, sannsynligvis ristet for en mann: */.../ Þat sé meira enn mannsreðr ok minna enn hestreðr,* ”/.../ det skal være større enn mannspikk og mindre enn hestepikk.” Side a av B11, **×felleg:er:fup:sin:bylli** fikk en ”ufin” tolkning først av Liestøl: *Ferlig er fuð sinn byrli,* ”fæl

¹⁷⁵ Sigtuna: Gustavson i *NoR* 1997: 29-30; Söderköping: Gustavson 1992: 173-174; G388: *Samnordisk runtextdatabas*.

¹⁷⁶ *Sveriges Runinskrifter* 12: 39. En av de opprinnelige ledere savnes. På hver av de fire manuallederes bakside står en opp- og nedvendt rune, nedifra reknet: **fupo**.

¹⁷⁷ Cammin: Moltke 1985: 500.

¹⁷⁸ St/Ol 4: Nielsen 1999: 19.

¹⁷⁹ Nielsen 1999: 19.

er fua sin skjenkesvein.”¹⁸⁰ Det var flere som ikke var fornøyd med denne når det gjelder runene **sin**, først og fremst fordi garpegenitiv som Liestøl bruker i sin tolkning, er ikke belagt i skrift før etter mellomnorsk tid, dvs. etter rundt 1500. Norrønt hadde på 1200-tallet fortsatt fire kasus, og derfor skulle det ikke ha behov for noe lån av denne typen. Bortfall av nominativsendelsen *-r* i hannkjønnsord er uregelmessig i norske skriftlige kilder fra 1200-tallet, hannskjønnsformer i materialet har beholdt den.¹⁸¹ Det var først Seim som kom til en mer overbevisende tolkning: *er Felleg er fuð, sin byrli. /.../*, ”fæl er fitta, måtte pikken skjenke den! /.../.”¹⁸² Ordet *sin* f. er i håndskriftsmaterialet belagt bare som ’*reðr* paa Dyr’ (Fritzner). Men i sammensetningen *sinfallinn* adj. ’impotent’ står det for samme betydningen som *reðr*.

Det eneste eksemplet utenfor Norge på innskrift hvor er St/Ol 4, hvor ordet på den mannlige kjønnsorgan er belagt, er St/Ol 4, *kúkr* m. Fritzner i sin ordbok henviser til et belegg hvor *kúkr* forekommer som manns tilnavn, og gir ikke betydningen. I fjerde bind med rettelsler og tillegg står det ’penis.’

Jeg tror vel at denne ”ubalansen,” bare tre bevarte ”penis-innskrifter” mot så mange med **fuþ** kan best forklares med tvetydigheten man møter i **fuþ**.

...i *rassinn*.

Ordet *rass* m. ’Endetarmens Aabning’ (Fritzner) er belagt i en innskrift fra Oslo, A322. Den er fra andre periode (tabell 1, s. 20). Denne innskriften er den eneste hvor man ganske sikkert kan snakke om et homoseksuelt samleie. Den andre risteren går rett på sak: ”Ole er utørket bak og pult i ræva.”

Samme begrepet i en litt annen form, *ars* m., er belagt i tre tidligere innskrifter som er funnet utenfor Norge. To av dem er beininnskrifter, nemlig i Slesvig (3, datert til 1100-tallet) og i Sigtuna (5280, datert til 1000-tallet eller begynnelsen av 1100-tallet).¹⁸³ I begge to ser man en mulig sammenheng med **fuþ**, ikke minst fordi de står på samme side av beinet: Slesvig 3: a1) **fuþarsb fuð ars b...**, og Sigtuna 5280: a1) **fuþ** a2) **ar[.] fuð ars**. Denne tolkningen er usikker i begge tilfeller. Den siste kan imidlertid tolkes også som *fuþark ari*, ”*fuþark ørn*,” fordi den siste runen er utydelig og kan leses både som s s og i i.

¹⁸⁰ Liestøl 1964: 24.

¹⁸¹ Halvorsens og Jón Helgasons notater i kartotekmappe i Runearkivet; Seim 1997: 178.

¹⁸² Seim 1994: 292.

¹⁸³ Slesvig: Moltke 1985: 478; Sigtuna: Gustavson i *NoR* 1997: 30.

Den tredje innskriften hvor ordet *ars* er belagt er runepinne fra Slesvig (datert til 1050-1100) som ikke gir mange tolkningsmuligheter. I slutten av innskriften står det ...*mæli þér ars sum magi*, "...mæle deg ræv som mage," det vil etter Moltkes synspunkt si at både ræv og mage er bristende full.¹⁸⁴

Det må nevnes her igjen at substantivet *fuð* f. også kan stå får 'Aabningen mellem Arsballerne.' (Fritzner). Hva vi skal legge inn det ordet, kommer an på sammenhengen eller sammensetningen av ord. Ord som *fuðôrg* og *fuðrôg* gir ikke mye plass til tvetydigheten: *rôg* og *ôrg* er begge hunnkjønnsformer av adjektivene *argr* og *ragr* som jeg kommer tilbake til i neste avsnittet.

...*ylgjar ergi* ...

"Den ustyrlige og hensynsløse vellysten" er belagt bare i fire innskrifter, en fra Oslo og tre fra Bergen. Den fra Oslo, A38, er datert til første periode, B11 og B87 til andre periode, og B257 til tredje periode (tabell 1, s. 20). A38, B11 og B87 er korte innskrifter, ingen av dem er entydig. Den yngste innskriften, B257, skiller seg ut fra den gruppen: Den er metrisk og en av de lengste innskriftene fra norske middelalderbyer. Man vet ikke sikkert om det er en sammenhengende tekst eller fire forskjellige innskrifter – slutten på hver linje mangler. Derfor er også tolkningen usikker. Begynnelsen på side c kan leses følgende: *Ek sendir þér, ek sé á þér ylgjar ergi ok úþola*, "jeg sender på deg, jeg ser på deg ulveargskap og utålmodighet." Det er den eneste gangen ordet *ergi* f. "utugtigt Frækhed, ustryrlig Begjæring efter Kjønndriftens Tilfredsstillelse" (Fritzner) er belagt i middelalderinnskrifter.

Ordet *argr* adj. 'umandig, uvirksom; ond, slem, skadelig; behersket af ustyrlig og hensynsløs Vellyst, hengiven til saadan Utugt' (Fritzner) er sannsynligvis belagt i en beininnskrift fra Oslo, A38, og to Bergen-innskrifter, B11 og B87. A38 **ut arkr-reis** er umulig å tolke som en helhetlig meningsgivende tekst. Liestøl foreslår at **reis** kan være 3. p. sg av *rísa* 'reise sig, staa op fra en liggende eller siddende Stilling' (Fritzner) hvis subjektet er levende, 'opkomme, opstaa, udspringe, tage sin Begyndelse' (Fritzner) når subjektet er en ting eller et begrep; **arkr** må være subjekt eller en del av det, og at det kan tolkes som *argr* i en av ovenfor nevnte betydninger.¹⁸⁵ Slik at den siste runen i **reis** er tydelig rettet, tyder det på en

¹⁸⁴ Moltke 1985: 486.

¹⁸⁵ Liestøl 1977: 223.

meningsfull innskrift for risteren. Han mener at kombinasjonen av *argr* og *rísa*, ”dersom orda er rett tolka, kunne peike i retning av eit obscønt innhald, ei form for *nið* kanhende.”¹⁸⁶

De to Bergen-innskrifter har jeg allerede nevnt ovenfor i avsnittet om **fuþ**-innskrifter. Tvetydigheten som man møter ved tolkning av innskrifter som bare består av tre første runer av runerekken, går nemlig enda lenger ved tolkning av side b på B11 **fuþorglbasm** og side a på B87 **fuþrôkhlinsmyl**. Seim peker på at det er sjelden ristere gjør feil i runerekkes første ætt. Dette kan forklares mnemoteknisk – begynnelsen huskes alltid best – men også med det faktumet at den kan ha en språklig betydning. Når man ser to innskrifter med antatte feil allerede i første ætt, så spiller risteren ”antakeligvis bevisst på denne tvetydigheten,” eller kan hende hans innskrift likner bare tilfeldigvis på *fuþark*.¹⁸⁷ Begynnelsen på side b på B11 **fuþorg** kan leses som et sammensatt adjektiv, *fuðôrg* ’mannfolkgal, nymfoman.’¹⁸⁸ Det samme gjelder B87 hvor risteren har (bevisst eller ikke) byttet om flere runer. Som resultat, kan **fuþrôkhlinsmyl** leses som *fuð-rôg lín-smyl*, ”mannfolkgalt hodelin-troll,” hvor ’hodelin-troll’ er en mulig kjenning for kvinne.¹⁸⁹

De to sammensetninger, *fuðôrg* og *fuð-rôg*, står ikke i ordbøkene – de er ikke belagt i håndskriftsmaterialet. Seim mener at de bør være ”det feminine motstykke til *rass-argr* ’pervers,’ i betydning ’homoseksuell,’” og oppfattes som en forsterket og presisert variant av den usammensatte hunkjønnsformen *ôrg/rôg*. En usedelig kvinne var ikke en lesbisk kvinne, men en mannfolgal kvinne.¹⁹⁰

En innskrift fra Lund, bein 24, som jeg allerede nevnte i avsnittet om *fuð*-innskrifter, kan i følge Moltke plasseres også her i den gruppen. Hele innskriften er følgende: **fuþtramRhnikib**. Moltke mener at den logisk kan deles i tre: *Fuð-tramr hnki B...*, hvor *tramr* står for ’Troll, ondt Væsen’ (Fritzner), sammensetningen blir da en *fuð*-troll. Videre runer vil være meningsløse hvis ikke man retter igjen **n** til **a**, **haki hagi**, 3. pers. sg. pres. konj. av *haga* v. ’ordne, indrette’ (Fritzner).¹⁹¹ Risteren her vil visst få hjelp til å ordne ting med noen hvis fornavn begynner på *B*–.

Sladderinnskrifter.

¹⁸⁶ Liestøl 1977: 224.

¹⁸⁷ Seim 1998: 126.

¹⁸⁸ Seim 1994: 284.

¹⁸⁹ Seim 1998: 269-270.

¹⁹⁰ Seim 1998: 268-269.

¹⁹¹ Moltke 1985: 464.

In den gruppen har jeg inkludert innskrifter som kan tolkes som sladder eller nid på bekostning av dem som er nevnt i innskriften. Innskriftene med sladder og nid er blitt funnet i alle fire byene, en fra Trondheim, en fra Tønsberg, tre fra Oslo, og tre fra Bergen. Fire innskrifter er datert til første periode (A190, A199, A252, B552) og fire til andre periode (A39, A322, B111, N644) (tabell 1, s. 20). I noen tilfeller har man ganske sikker grunn til å fastslå at innskriften er en nidinnskrift – den type ytringer er forbudt i lover, i andre tilfeller blir sladder omtalt i innskriften selv. Det siste gjelder A190: *Illir menn eru þeir er á mæla óss*, ”ille menn er de som snakker stygt om oss.” På et treskjjeskaft (A252) står det **nliþ**, men første runen er skadet og bare kvisten synes. Dette kan mest sannsynlig tolkes som *nid*, ’nid, hån, skam.’ Det er vanskelig å si hvorfor det er nødvendig å riste noe slikt på skjeen eller hvem den innskriften er rettet til. Risteren til innskriften N644 *Þú ert ær(r)*, ”du er vettløs,” har hendvendt direkte til mottakeren og synes antakelig at den driver med noe ekstremt. På side b av samme innskriften står det **bobinafibobæshafibo** –. Det er ikke mulig å se noe sammenheng her mellom to linjene.

I tilfelle A322 er man på ganske sikker grunn når man sier at innskriften handler om sladder og nid: Den er ristet av to personer som omtaler en tredje som *óskeyndr auk stroðinn í rassinn*, ’utørket bak og pult i ræva.’ Dette er ifølge lover det verste man kan si om en mann. Jeg tror at det må ha vært like ille å riste det på et bein. Når man ser på første linje *Hversu fór mál þat er þú reist i Krosskirkju?* ”Hvordan lød det utsagnet som du ristet i Korskirka?” da vil ser man at det antakeligvis ikke er første gang den personen rister det samme utsagnet. Den andre personen ser ut til å ha hørt om det og vil få vite mer.

Mesteparten av sladderinnskrifter går ut på forholdet mellom mann og kvinne. På side b i A199 står det *ek veit*, ”jeg vet,” som kan indikere sladder: Den personen som risten innskriften, vet at Åsa elsker en eller annen hvis navn begynner på St-. Beinets er avbrukket så man får ikke vite særlig mer. På side d i A39 som er ristet av flere personer, står det et lite sladderdikt:

<i>Þau eru bæði</i>	De bor i
<i>i buð saman,</i>	samme bu,
<i>Klaufa-Kári</i>	Klåve-Kåre
<i>ok kona Viljalms.</i>	og Viljalms kone.
<i>Heill þú.</i>	Vær du hilset.

Risteren vet at Klåve Kåre og Viljalms kone bor sammen. Slike forhold er nøye regulert i lovene. Hvis Viljalm fremdeles var i live, hadde han antakeligvis en god sak mot dem. I B111 er det snakk om en kvinne:

*Snót gat lausan láta
lín-Gunnr, fyrir ver sínum
– enn er hon mæð fyrir mönnum –
...*

”Den kloke kvinnen må gi glipp på ...
for husbonden (elskeren) sin.
Ennå er hun en møy for menn.”

Hun må reknes som ugift, fordi hun er en ”møy for menn,” men risteren ser ut til å vite at hun ikke er det.¹⁹² Hva det er hun må gi glipp på, er ikke klart, fordi pinnen er bevart i biter og en del av runene er borte. B552 forteller om en annen kvinne: *Illa hefir sá maðr er hefir slíka konu ...*, ”ille har det den mann som har en slik kvinne som du!” Det kan tolkes som hån mot den kvinnen som er omtalt i her. Innskriften er en henvendelse til den mannen som har den kvinnen, risteren synes at han har vært uheldig i sitt valg av kone.

Utenfor norske byer har man funnet to pinner som kan plasseres her. Begge to er trepinner, begge to er funnet i kirkene: N337 under gulvet i Urnes, N344 var stukket inn ved prekestolen i Årdal. Den første, N337, er en kort innskrift og risteren nevner presten som vil ha en kvinne: *Arni prestr vil hafa Ingu*, ”Arne prest vil ha Inga.” På den andre, N344, ser man en ganske lang niddikt:

*Liggr í palli,
lifir heimsklega
hinn er beð undir sér
bleytir stundum.*

”Ligger i pallen,
lever tåpelig
den som leiet under seg
bløter stundom.

*Þar munu maðkar
margir *gaufa,
semá dúi søft
dóttir Atla.*

Dér vil makker
mange myldre,
hvor på dun sover
datter til Atle.”

Det er snakk om to personer i innskriften. Den første halvstrofen handler om en mann, den andre om en kvinne. Risteren synes antakelig at de to er ganske tåpelige personer, kanskje det er et ektepar. Utsagnet om mannen som *beð undir sér bleytir stundum*, kan ha en erotisk betydning i tillegg til den direkte.¹⁹³

Utenfor Norge er det en middelalderinnskrift hvor risteren kan ha moret seg på noens bekostning. Den er ristet inn i Maeshowe-haugen, høyre fra inngangen til sidekammeret i sørøst.¹⁹⁴ Den er datert til omkring 1150 som alle andre innskrifter fra haugen. Hele innskriften er følgende: *Sjá haugr var fyrr hlaðinn heldr Loðbrókar. Synir hennar, þeir vöru hvatir; slíkt vöru menn, sem þeir vöru fyrir sér*, ”denne haugen ble bygd før Loðbroks. Sønnene hennes, de var tapre; slik var menn, som de var for seg [d.v.s. de var slike folk som

¹⁹² Jón Helgasons notater i kartotekmappe.

¹⁹³ *NjyR*.

¹⁹⁴ Hedeby II er en innskrift som kanskje kan plasseres i den gruppen her, men den faller utenfor tidsrammen for min oppgave.

man vil kalle for ekte menn].” Grunnlage til å tolke den innskriften som *nid*, finner man i *synir hennar*, ’hennes sønner.’ En entydig forklaring på det hvorfor risteren her har brukt hunnkjønnsform, mangler. Barnes synes at Liestøls forslag som går ut på at hunnkjønnsformen viser manglende respekt mot Ragnar, er mer sannsynlig enn noen av de andre. Den tolkningen passer med stemningen i andre innskrifter i haugen.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Barnes 1994: 184.

DET URBANE SAMLEIET.

Siden flere av enkelte ord i den gruppen forekommer bare en gang, er det vanskelig å dra noe konklusjoner på det grunnlaget, bortsett fra *fuð/fuþ*-innskrifter hvor nesten samtlige innskrifter er datert til andre periode, det vil si fra perioden 1198-1332. Innskrifter i denne gruppen er i alle fire byer.¹⁹⁶ Enkeltord er funnet enten i Oslo (eldre innskrifter i denne gruppen) eller i Bergen (for det meste yngre innskrifter), sladderinnskrifter er funnet i alle fire byer, fire av dem er datert til første periode, fire til andre periode. Bare enkelte av disse ordene er å finne i håndskriftsmaterialet.¹⁹⁷ Det kan på den ene siden vise at vår moderne forståelse av hva som er for grovt og hva som passer å skrive ned, og middelaldermenneskers forståelse kanskje ikke er så forskjellige. På den andre siden har runeinnskrifter betydelig mer begrenset aktualitet enn diplomer og lover, og veien fra talespråket til skrift var antakeligvis mye kortere for runeinnskriftenes vedkommende enn for lover og diplomer. De innskriftene viser også bredden på betegnelsene man kunne bruke i middelalderen.

Ord	Perioder	Første periode: 1000-1198	Andre periode: 1198-1332		Tredje periode: etter 1332
			før 1248	etter 1248	
<i>byrli</i>		-	1	-	-
<i>byrla</i>		-	1	1	-
<i>gilja</i>		1	-	-	-
<i>serða</i>		-	-	2	-
<i>fuð/fuþ</i>		1	4	3	1
<i>reðr</i>		-	1	-	-
<i>sin</i>		-	-	1	-
<i>rass</i>		-	1	-	-
<i>argr</i>		1	-	-	-
<i>fuðôrg/fuðróg</i>		-	1	1	-
<i>ergi</i>		-	-	-	1
sladder og nid		4	1	3	-
Summa		7	10	10	2

Tabell 4. Kronologisk fordeling av ord og uttrykk i samleieinnskrifter.

I følge tabell 4 har lysten til å riste noe obskønt vært til stede i hele middelalderen, men andre periode, tida mellom 1198 og 1332 er et klart høydepunkt. Tilsynelatende vekst i

¹⁹⁶ Den ene innskriften fra Trondheim som inneholder ordet *byrla*, A333, er ikke inkludert her. Innskrifter med *unna* og *kunna* er ikke inkludert her.

¹⁹⁷ Usammensatt *fuð*, sammensatt *fuðôrg/fuðróg* og *kunta* er ikke belagt hos Fritzner; de andre ord hos Fritzner er belagt i sagaer.

samleieinnskifter kan imidlertid henge sammen med den generelle veksten i antall vertshusinnskifter fra første til andre periode.

I Novgorods materiale er det et neverbrev som kan plasseres i denne gruppe her, nemlig NNB531 (datert til 1180-åra-1210-åra). Dette er et brev fra Anna til Klimjata, hennes bror, og handler om hennes ekteskapsproblemer på grunn av et eller annet rykte om falsk ed. Den som påstod at hun har sverget falsk, kalte henne og dattera hennes for ludder og hore:

Fra Anna et bukk til Klimjata. Herr bror, stå for meg foran Kosnjatin i min sak (*eller*: i den tvisten med Kosnjatin). Send ham en [*følgende*] beskjed med menneskene (*eller*: Gjør ham en [*følgende*] erklæring i menneskers påhør) om hans urett: ”Etter at du beskyldte søstra mi og hennes datter for at de sverget falsk ed og kalte henne for ludder og dattera for hore, så nå har Fed (*Fedor*) som kom tilbake og hørte den beskyldningen, kastet søstra mi og dattera hennes ut og ville drepe dem.” Men nå, herr bror, etter at jeg har holdt råd med Voeslav, si til ham (*til Kosnjatin*): ”Det var du som beskyldte henne, da er det du som må bevise det også.” Om Kosnjatin sier: ”Hun sverget for svigersønnen,” så du, herr bror, si til ham dette:

”Om det finnes vitner mot søstra mi, om det finnes vitner som så at jeg sverget falskt for svigersønnen, da er jeg skyldig.” Om du, bror, skjekker, med hvilke ord og i hvilket forbrytelse han meg beskylder, så om det finnes vitner som bekrefter dette – da er jeg ikke søstra di, og ikke kona til mannen. Det er du som skal drepe meg da, ikke se til Fedor (*dvs. ikke la ham få noe oppmerksomhet*). Men dattera mi ga penger med menneskene (*eller*: i menneskers nærvær), med offentlig erklæring og krevde bekreftelse for dette. Men han (*Kosnjatin*) kalte meg til vertshuset, og jeg dro dit fordi han dro bort med slike ord: ”Jeg skal sende fire adelsmenn for [*å kreve av alle skyldige*] en grivna i sølv.”

Dette brevet er det nest lengste blant hittil kjente brev, skrevet på neverens indre og ytre side. Vanligvis brukte man bare indre side siden den var enklere å skrive på eller risse i. Anna er klart emosjonelt opprørt. Det kan man også se på flere rettelser hvor hun har tilføyd glemte bokstaver, og at hun i sine instruksjoner om hva broren skal si til Kosnjatin om henne, bruker faktisk ordet ’jeg’ isteden for ’hun.’ Slike feil og den emosjonelle tonen man finner i brevet, ville blitt borte hvis hun hadde bedt en fremmed skriver å hjelpe henne.¹⁹⁸

Diplommaterialet om samleie er for det meste fra 1300-tallet og kan dermed ikke gi rett bilde for runeristernes samtid. Når man prøver å finne paralleller både på ordplanet og i innholdet i det norske diplomaterialet fram til 1390 er det ikke så lett: Fem av ni brev som handler om frilleliv og hor, gjelder prester eller andre klerker.¹⁹⁹ I løpet av første halvåret i 1338 fratok biskop Håkon i Bergen to geistlige, sira Erling på Birkeland og sira Peter på Os, deres beneficium, siste advarsel til herr Peder er også bevart. Begge to er avsett fordi de tross alle advarsler ikke har skillet seg fra sin frille, *focaria tua, immo fornicaria*, ’din husholderske, nei, rettere sagt, frille’ (DN IX 109, DN IX 110, DN IX 112).²⁰⁰ Omkring 1349 har munkene på Hovedøya fått transkript av et privilegiebrev fra paven Alexander IV hvor

¹⁹⁸ Zaliznjak 1995: 345-346.

¹⁹⁹ Dispensasjonsbrev for uektefødte er ikke regnet med her.

paven forbyr å idømme ordensbrødrene pengebøter for hor eller andre forbrytelser: *fratribus de Hoffuedtøe data quod non liceat eos pæna pecuniaria punire pro adulterio vel alio crimine* (DN XVII 896).²⁰¹ I 1351 ga erkebiskop Olav, biskop Gisbrikt i Bergen, biskop Håvard i Hamar og biskop Jon i Gardar ut provinsialstatutt med en rekke bestemmelser om bl.a. prestenes frilleliv (DN IX 150): De som trass i biskopens advarsel fortsetter med å ha friller i sine hus, skal straffes med pengebøter eller blir avsett, suspendert eller taper beneficium. De som knytter seg til kvinnene sine med gaver, avtaler og troskapsløfter i nærvær av deres frender, skal miste halve inntekten eller straffes strengere om det er nødvendig.²⁰² Prester og andre klerker som til sin død har beholdt friller, må ikke gravlegges innenfor kirkeveggene uten løyve fra biskopen.²⁰³ Lekmannens lyster som fører til utukt, hor og bigami, skal dømmes av kirkedomstol.²⁰⁴ De brevene kan være forårsaket av stadig større oppmerksomhet på at prestene skulle følge sølibaten, fra slutten av 1200-tallet og begynnelsen av 1300-tallet. På den andre siden er generelt færre brev bevart fra tidligere perioder enn 1300-tallet.

Resten av brevene handler om lekmanns syndig liv. Bjarne Erlingsson i Giske ble i 1291 stevnet for erkebiskopens domstol for at han skulle svare for sine inngrep i kirkerett: Han hadde bl.a. bøtelagt Sira Audun på Trondenes som fikk påbud om å betale tilbake innkrevde bot for hor: *jtem dømde hann oc fear pinu upp a Audunn a Þrondar nese. oc baud honom aftr at græida sæctir þær sem hann hafde tækit firir hordom* (DN III 30). Det brevet er mer eller mindre samtidig med runematerialets høydepunkt, i tillegg får man her vite at man faktisk har bøtet for utenomekteskaplige forhold. Men det handler ikke om byen. To neste brev er datert til slutten av andre perioden, det vil si før 1332. Begge to er utstedt i byer, men det alene betyr ikke at Eirik, Domhild og de to menn i det andre brevet var fra byen. I 1325 dømte biskop Audfinn i Bergen en mann som heter Eirik til å erkjenne Domhild for sin

²⁰⁰ *focaria* f. 'kitchen-maid; cook; soldier's concubine; housekeeper;' *fornicaria* f. 'fornicatrix; woman (unmarried) who has voluntary sex; prostitute, whore' (*Words*, <http://users.erols.com/whitaker/words.htm>).

²⁰¹ Datering i RN V 1164-66: en dansk provinsialkonsil fant sted i 1349, transkriptene av pavens bullaer fra 1255-1257 kunne bli til i forbindelse med dette.

²⁰² *.../ Noricane provincie presbyteros ac clericos alios execavit, qui, proprie salutis et juramenti sui immemores, immunditie fetoribus turpiter insudantes, non solum sibi focarias simpliciter adjungentes, et in curiis suis publice detinentes, verum etiam, quod execrabilius et dampnabilius est, eas, pactis, donationibus, vel aliis fidelitatis promissionibus intervenientibus, convocatis ad hoc earum consanguineis, .../ qui post monitionem sibi a dyocesano suo factam, in domo sua et expensis tenuerit vel habuerit concubinam, .../ Hiis vero, qui pactis vel donationibus, ut premissum est, sibi concubinas associaverint, in dimidietate fructuum beneficiorum suorum per annum multentur, gravius, si suo dyocesano visum fuerit, puniendi. .../*

²⁰³ *.../ Preterea statuimus, ut nullus sacerdos vel clericus in sacris ordinibus constitutus, qui usque ad extremum vite sue in concubinato notorio compertus fuerit perdurasse, ad sepulturam infra muros ecclesie sine dispensatione episcopi admittatur, .../.*

²⁰⁴ *Jtem statuimus, ut si quis laicorum causas ad ecclesiasticum forum spectantes, que sunt hee: .../, fornicationis, adulterii, .../. Qui vero, vivente uxore, scienter cum alia contraxerit, vel e contrario, excommunicationi subiaceat ipso facto, a qua, nisi tanquam pro simplici adulterio satisfecerit, nullatenus absolvatur. .../.*

lovlig ektefelle. Eirik hadde festet Domhild som ikke ville ligge med ham på andre vilkår. Han hadde flyttet over til Domhilds hus og delt seng med henne i fire netter; seinere nektet han det. Etter to vitneforklaringer ble ekteskapet erklært rettsgyldig (DN V 72).²⁰⁵ Erkebiskop Eiliv sendte to menn til paven for å få absolusjon, den ene for hor som etter landets lover ville bli straffet med utlegd: Etter sin brors død hadde han delt seng både med sin egen kone og sin brors enke:

/.../ exhibitorem presencium laycum nostre dyocesis qui et frater suus vterque vxoratus in eadem villa cohabitabant tandem fratre mortuo superstites vt prius comorarentur bona habentes in communi Relictam ipsius cognouit carnaliter in occulto cum ea et vxore propria vicissim coeundo quod si fuisset notorium per leges patrie cogeret exulare /.../ (DN XVIII 9; datert til 1309-1332).²⁰⁶

I 1390 maner biskop Jakob i Bergen alle innen- og utenlandske i byen, som lever et syndig liv, å komme på den veien som leder til himmelrikets glede som aldri ender. Han hevder at man aldri før har levd så syndig liv med så mye frillelevnad i den lille byen enn nå. Døtre av gode menn skjemmes og vanæres. Ingen andre enn Jakob eller de som han gir særlig makt til det, kan frelse dem fra dette syndige livet. Synderne får tre ganger åttedagers frist. Hvis de ikke beholder det, er det forbudt å gi dem og deres friller nattverd og sakrament til førstkomende påske (DN III 487).²⁰⁷ Det er fristende å trekke paralleller mellom dette brevet og noen av runeinnskrifter fra andre periode, ikke minst fordi Jakob påstår at Bergen er den mest syndigste lille byen i hele kristendommen *anno* 1390. Likevel må man ikke glemme tidsavstanden.

²⁰⁵ */.../ Vis mihi in uxorem desponsari, et paulo post idem vir, bene esset mihi, si hac nocte tecum concumberem, que ad hoc respondit, fortius te mihi vinculo matrimoniali alligabis, antequam me carnaliter cognoscas, quam statim in presencia filie Domilde iurate deponentis desponsavit. /.../ Ceterum idem Eiricus a nobis pretextu iuramenti prestiti de veritate dicens requisitus utrum coram officiali lite pendente cum dicta Domilda concubisset, qui iurando et detestando inficiebatur se nunquam post litem motam rem cum ipsa habuisse, quousque testes per mulierem coram nobis producti voluerunt jurati deponere ipsum res suas in domum Domilde tanquam sue legitime uxoris deposuisse translatas et cum ea quatuor noctibus continne prout cum sua legitima solum cum sola dormivisse, /.../.*

²⁰⁶ Datering i RN IV 920: etter erkebiskop Eilivs funksjonstid.

²⁰⁷ */.../ ok þeim sem j sundlighu liferne æro ok leinge hafva verid koma aa þann vegh er þeim maa leida till evirduliga himinrikis gledi þar allre taka enda. yder vaarer allra kærastza sunir naudgumz wer kunngera so sem vm þat oreinligt ok sundalight liferne þar j Bergvin er ok allre meir einn nw sem er frillu lifverne þar meir æfvizt her j þessum litla stadenum. en nokrum jafn storum j ollum kristindominum oforsyniu. /.../ ok jungfrur godra manna dettr skemmazt ok vanheidrazt ok þeim þat gera ma einginn af leysa vtan wer sealfver edr þeir seim wer gefvum serdeilis makt till edr orlof. /.../ þa gervm wer þeim þrefallda aminning ath þeir lata af þersu syndalighu lifverne sem fyrr segher ok setium þeim fyrir fyrsta aminningh atta dagha fore adre atta dagha. ok fyrer þa þridiu atta dagha. ok vilia þeir þaa eigi efter loghum ok kirkiunnar reett þar af lata. þaa fyrer biodum wer þeim med þessu voru brefve ok þeira frillum sem eighi vilia af lata ath taka gods likama ok so forbiodym wer ollum soknar prestum j Bergvinn ath gefva þeim vors herra likama at paschom nu nærsta komande fyrer þann skulld ath þeir menn ok kunnur er j þuiliku liferne liggia æro alltid j fullkomligre akt ok ætlan ath synda ok þij kunno þeir j þessu synd allre gera fulla skript edr bætrng fyrer sinar synder. /.../.*

Sammenliknet med slike enkeltsaker i løpet av et hundre år er antallet brev hvor uektefødte og prestebarn blir nevnt, iøynefallende. Tilsynelatende har strengere oppfølging av sølibatet ingen effekt på prester og andre geistlige. De brev gjelder både by og landsbygda. Som vitner til salg og kjøp o.l. er en navngitt prestesønn i perioden 1301-1371 nevnt minst 30 ganger, bare en gang før den perioden, i 1216. Prestedatter er nevnt i tre brev, alle i perioden 1300-1314. En gang nevnes uspesifisert prestebarn, i 1292. Prestekone er nevnt en gang, i 1327. To brev nevner biskopssønner, i 1277 og 1281-82. Flere prestesønner nevnes i dispensasjonsbrev og da er det for det meste ikke enkeltpersoner, men titallsvis menn som blir fritatt for mangelen ved sin fødsel. I perioden 1265-1292 er det 4 brev bevart, som søker dispensasjon for minst 130 uektefødte, fra 1308-1384 er de 19 brev bevart med over 570 menn, noen brev fører ikke antallet, men sier bare 'en del' eller 'flere.'

I lovttekster prøver man å regulere forhold ved og spesielt etter samleiet på to måter, den første med tanke på legemsbeskadigelse og usømmelighet i kristendomsbolken og mannhelgebolken, den andre på arverett i arvetallet. Kapittel 67 i Bjarkøyretten presiserer at både menn og kvinner som blir tatt i utenomekteskapelige forhold, må bøte likt: *En ef maðr á konu undir konu sína. eða kona mann undir bónda sinn. þá sekist hvárttveggja þeirra .iij. mörkum. ef þau verða sönn at með vátta .ij. eða hon er barnbæri.* (NgL I, s. 317).²⁰⁸

Arvetallet presiserer hva som skal skje med de økonomiske forhold (medgift, tilgave) etter at noen er har ligget hos en annen enn sin ektefelle (Byloven V 5, NgL II, s. 229-230). De paragrafene er ikke noe spesifikt for byen, det samme finner man i Landsloven (V 5, NgL II, s. 78-79).

Både kristendomsbolken og mannhelgebolken tilsier hva en mann skal gjøre når han ”med lovlige vitner” finner en annen mann hos sin kone, mor, datter eller søster (Bjarkøyretten, kap 67, NgL I, s. 317; kap. 122, NgL I, s, 326; kap. 126, NgL I 326-327; Byloven IV 4, NgL II, s. 213; IV 26, NgL II, s. 225), eller hvis noen beskylder en manns kone, datter eller søster for at hun har ligget hos en annen mann (Bjarkøyretten, kap. 35, NgL I, s. 311; Byloven, IV 23, NgL II, s. 224). Det siste er det verste man kan skylde en kvinne for. En kvinne kan fritt kalles for hore bare når hun tre ganger er blitt tatt men en annen mann og oppreisningsbot er betalt tre ganger, *ok ekki optar. ok þrísvar er hon sek við konung. en ekki optar. þúta er hon síðan* (Bjarkøyretten, kap. 126, NgL I, s. 326-327).²⁰⁹ Bjarkøyretten

²⁰⁸ ”Om ein mann har omgang med ei kvinne utanom kona si, eller ei kvinne med ein mann utanom mannen sin, då er dei begge skuldige tre merker i bot om dei vert sannkjende i det med to vitne, eller om ho er med barn” (Bjarkøyretten, kap. 22).

²⁰⁹ “og ikkje meir. Og tre gonger er ho straffskuldig til kongen, men ikkje meir. Sidan skal ho kallast hore” (Bjarkøyretten, kap. 134).

presiserer i kapittel 35: *Engi skal þat viðá annan mæla at hann sé hórbarn eða varpa. nema sá einn er þat fé vill brigða. er hann handhafi at. En ef annarr maðr mælir þat þá er hann útlægr ok hverr peningr fiár hans* (NgL I, s. 311).²¹⁰ Om man tar i bruk vold for å få fram sin vilje hos en kvinne så er gjerningsmannen utlegd (Bjarkøyretten, kap. 46, NgL I, s. 313-314; Byloven IV kap. 3, NgL II, s. 211-213).

Bjarkøyretten sier klart at det er straffbart å sammenlikne en mann med et hunddyr eller kalle han for ”ein kjønnsleg avvikar”: *Ef maðr iafnar manni við berkvíkindi eitthvertt*, eller med andre navn: */.../ ef maðr kallar mann ragan ok nefnir hann á nafn* (Bjarkøyretten, kap. 31 og 33, NgL I, s. 310, 311; også kap. 162, NgL I, s. 333); likeså må den bøte full oppreisningsbot som sier om en mann at ”han ope let seg nytta som kvinnfolk”: *En ef maðr kallar mann sannsorðinn* (Bjarkøyretten, kap. 162, NgL I, s. 333).²¹¹ Å sammenlikne en mann med et hunddyr straffes bare med halv bot, og hvis begge to kjefter på hverandre, blir det ikke noe straffesak (Bjarkøyretten, kap. 162). I Byloven finner man også forbud mot fornærmelse, nid og sladder (Byloven IV 23, 24 og 25, NgL II, s. 224-225).

En del innskrifter er i følge samtidas lover ufarlige, de prøver ikke skade ens ære. Samt en del andre sier lovene tvert imot. Om den som ristet om Oles kjønnsliv i tidlig 1200-tallets Oslo (A322), ble tatt på fersken så ville han (eller hun) risikere å bli utlegd. Samme gjelder den som ristet et spottevers om kvinne som blir beskyldt for å ligge med sin elsker uten at veldig mange andre vet om det (B111). Ofte det er mulig å se forskjell på to eller flere skrivehender. Kan det være mulig at naboen kjente naboens runetegn? Da ville det være ganske farlig å skrive noe ulovlig. Samt er en del av bybefolkningen stadig på reisefot – helt klart ikke i den grad som idag, men folk reiser til byen fra landet og tilbake igjen. Når det ikke var et middelaldersk vertshus eller en halvoffentlig skytningsstue i hver gård så møtte man flere fremmede og kanskje risikerte ikke så mye som under slektens stadig nærvær på landsbygda.

Det ser ut til at også her er vertshusinskrifter den eneste kilden til byborgernes mentalitet, i hvert fall i tidlig middelalder. Med denne gruppen er man litt heldigere enn med den forrige i den forstand at her er det nesten like mange innskrifter å finne i resten av Norden. Samtidig er andre nordiske innskrifter enda mer fragmentariske enn norske. I selve

²¹⁰ “Ingen skal skulda nokon for han er horunge eller utsett barn utan den som vil krevja gods han er ihendehavar av. Men om nokon annan mann seier det, då er han utlæg med kvar ein penning av midelen sin, /.../” (Bjarkøyretten, kap 57).

²¹¹ “Om ein mann skuldar ein mann for å likna eit hodyr av noko slag, ...” (Bjarkøyretten, kap. 53, også kap. 101). ”/.../ om ein mann kallar ein annan mann kjønnsleg avvikar og nemner honom med namn” (Bjarkøyretten, kap. 55). “Og om ein mann seier om ein mann at han ope let seg nytta som kvinnfolk, /.../” (Bjarkøyretten, kap. 101).

Norge finnes det få paralleller til samleie-innskrifter og ikke av det groveste lag. Selv om mangel på bevis er ikke bevis på mangel, vil jeg si at det å riste obskøne meldinger er i hvert fall mer karakteristisk byen enn landsbygda.

FUNKSJON.

Flere som forsker på urbanitet har hevet ut at byen mister noe ved sin moral gjennom tidene. Jeg tror ikke dette må være noe grunnleggende negativt. I byen møter man mange, men kjenner personlig noen få. De fleste har en rolle i hverdagen og en identitet for andre borgere som skomaker, baker, smed og – ikke minst – ølkone. I tillegg kommer det en del mennesker som man ser i forbifarten og kanskje aldri mer. Det er årsaken til moralsk anonymitet. Innflytteren må omarbeide nye impulser på en eller annen måte utenfor sine vanlige omgivelser, og finne sin rolle i bysamfunnet. Fordelen med den personlige friheten i byen er at man i større eller mindre grad kan velge hvem man vil omgås med, hvem man vil diskutere saker og ting med eller hvem man vil sette seg ned ved siden av på vertshuset som var et viktig samlingssted i byen. Selv om vi ikke vet mye om vertshus i norske byer, eksisterte de sannsynligvis i de fire store byer, Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg. Det ser ut til at vertshusvirksomhet var et fritt fag: Det er ikke regulert i lovene eller forordningene.

Middelaldersk vertshus var ikke et offentlig sted med kontinuerlig inntekt fra bevertning og utskjenking, snarere var det et felles oppholdsrom på bygården som var i bruk til daglig, både for gårdsfolket og for leiere. Det var bare huseiere og langtidsleiere som kunne brygge og selge øl i norske byer i følge lovverket, det vil si at de i en viss grad var økonomisk interessert i salget og kunne promotere korttidsleiere å bruke mer tid på skjenkestua. Ølet og drikking samlet folk. I byen trengte man et samlingssted kanskje mer enn på landsbygda, på den andre siden ville man føle mindre slektskontroll og kanskje ville oppføre seg annerledes. Det er vanskelig å finne noe i andre kilder for å underbygge dette. Det er her vertshusinnskrifter kommer inn som primærkilde for urbaniteten selv om antallet vertshusinnskrifter jeg har valgt ikke en gang danner 10% av samlet antall norske middelalderske byinnskrifter.

Jeg ville bruke vertshusinnskrifter til å bevise at urbanitet og mellommenneskelige forhold i et urbant samfunn kommer til uttrykk i vertshusinnskriftene. Det urbane kommer fram på to måter, innholdet i vertshusinnskrifter og det faktum at pinner ble faktisk ”sendt.” Jeg har presentert tilgjengelig materialet fra byene og prøvd å sammenlikne det med forekomster av innholdsmessig liknende innskrifter fra andre steder. Selv om grunnlaget er spinkelt og man mangler utgravninger på bondegårdene både i Norge og i Norden ellers, ser man at det finnes svært få innskrifter på bein og pinner med vertshusinnhold fra andre steder i Norge. Mesteparten av liknende innskrifter fra Norden stammer også fra byene.

Bare enkelte av vertshusinnskriftene kan settes i direkte sammenheng med øl, mjød eller vertshus. I det bevarte materialet ser det ut til at risterne var mer opptatt med kjærlighet enn med drikke. Seinere i diplommaterialet ser man det motsatte. Ølsalg er ganske grundig regulert av konger, bryggeutstyret ser ut til å være verdiful nok for å nevne det i testamenter og gavebrev, mens det er få diplomer som tar for seg romantiske forviklinger av byborgere.

Jeg vil nå komme tilbake til overlevering av beskjedene. Man vet ikke helt sikkert hvilken måte pinner og bein fant sin vei fra rister til mottaker på. Det enkleste er å rekke beskjeden over til nestemann. Når jeg plasserer innskrifter i en reell vertshuskontekst, så mener jeg at de fleste beskjeder kan ha blitt overlevert nettopp på den måten. Jeg tror nok at dette er mest sannsynlig i beinas tilfelle – ved bordet var ”suppebein” det mest tilgjengelige materialet for runeristning. Utenfor huset var det kanskje ikke så lett å få tak i beinstykker. Når man laget mat så trengte man ild og ved, det vil si at det ikke heller var vanskelig å få tak i trepinner på et vertshus, i alle fall om vinteren, hvis man ikke hadde ild i fellesoppholdsrommet om sommeren. I trepinnenenes tilfelle kan man ikke si hva som er mest sannsynlig, det at risteren rekker pinnen over til den han vil ”sende” den til, eller at den faktisk blir sendt ved hjelp av flere mennesker som bærer den. På andre måter kunne jo ikke norsk ”handelskorrespondanse” på trepinner nå fram. Men sammenliknet med avfallsbein var nok muligheten reint teoretisk sett større at pinnen ble overlevert på en annen måte. Samtidig tror jeg ikke særlig på muligheten at vertshusinnskrifter ble ristet med tanke på overlevering over lang avstand eller lang tidsperiode. De fleste, selv de lengste og best bevarte blant dem er likevel korte og bærer visst ikke noe nyheter (bortsett fra sladder).

Det er viktig å skille mellom pinner og bein på den ene siden og bruksgjenstander på den andre siden. Bruksgjenstander var ikke primært skriftbærere, de hadde en annen funksjon enn bare å være skriveunderlag for det akutte behovet. Annet spørsmål er om gjenstands funksjon blir forandret etter ristningen blir fullført. I de fleste tilfeller mangler det sammenheng mellom gjenstanden og vertshusinnskriften, det vil si at den ble brukt som tilfeldig skriftbærer. I enkelte tilfeller kan man også i vertshusinnskriftenes tilfelle anta gjenstandens funksjonsforandring. Kan hende at et trenål med runeinnskrift ”jeg elsket møya enn bedre” fikk funksjon som et ”brev,” mens runeinnskriften på sko ikke forandret funksjonen til sko, den var et dekorativt element: Skoen kunne muligens bli en prydegjenstand for eieren, men den var fremdeles en sko. Det er vanskelig for oss å fastslå når innskriften ble ristet på bruksgjenstanden. Dette gjelder for eksempel øseskafter: Innskriften ”jeg ville mye oftere komme nærmere mjødhuset” kan ha sammenheng med øsen, men vi vet ikke på hvilket tidspunkt den ble ristet og om øsen var fremdeles i bruk på det tidspunktet.

Selv om treflis og beinstykker ikke var noe særlig å ta vare på og man kunne vente beskjeder med kort aktualitet der, ser man ikke så stor forskjell i utvalg av ytringer på bruksgjenstander og ”kast-gjenstander” Det forekommer innskrifter med likt innhold både på et trehjul og et beinstykke (A7 og A36), trebolle og trepinne (B540 og B17). Jeg må nevne her at bruksgjenstander forekommer i svært lite omfang blant gjenstander med vertshusinskrifter.

Jeg mener at de fleste vertshusinskriftene er blitt til i en spontan kommunikasjonspesess på et mer eller mindre avgrenset området. Både menn og kvinner kunne sitte på vertshuset, drikke for mye og vandre målløst i byen. Det advarer lovene mot. Som jeg allerede har nevnt, vil jeg ikke gå inni diskusjonen hvor vidt lovene kan belyse samtidas forhold, imidlertid synes jeg at i det tilfelle kan ikke virkelige forhold være langt fra forskrifter: Ølet var jo tross alt en av de få drikkevarene som alle fikk tak i og som ble drukket av alle, forskjellig folk hadde antakeligvis øl av forskjellig kvalitet og smak. Når man spør hvem som ristet vertshusinskriftene så kan man ikke svare på det i de fleste tilfeller, innskriftene er rett og slett for fragmentariske. En tredjedel lar seg nærmere bestemme, med større eller mindre grad av sikkerhet. I de tilfellene hvor det er mulig å si noe om risteren og mottakeren, ser man ikke noe forskjell i innholdet. Menn ser ut til å ha ristet de fleste av de innskriftene, når man tar det ”tradisjonelle” kjærlighetsforholdet som grunnlag. Det vil i tilfelle si at mottakere er i de fleste fall kvinner. I de tilfellene ser det også ut som om kvinner ikke ristet innskriftene med grovest innhold. Siden bare en tredjedel av vertshusinskrifter gir noen indikasjoner på hvem risteren var, blir all videre gjetning bare en rein spekulasjon.

Det er like vanskelig å si noe samlet om risternes kunnskap og posisjon. Siden vertshusinskrifter er en type spontankommunikasjon så er det ganske sannsynlig at innskriftene er et slags kursiv skrift hvor det er nødvendig å riste noen ”nøkkelsymboler” eller nøkkelord, og sammenhengen er klar for leseren. Dessverre er det ikke det for oss. Det man kan klart si er at de som kunne riste vagantvisen eller Vergils sitater måtte enten være blant de lærde eller riste etter forelegget som noen blant hadde gitt dem. Det siste gjelder antakeligvis for den skomakeren som broderte runer på skoen.

Novgorod er en middelalderby på lik linje med de fire norske byene. Det er derfor jeg har brukt neverbrev fra Novgorod i Russland som sammenlikningsmaterialet for vertshusinskrifter. På en måte er forholdene i de byene sammenliknbare, men på den andre siden er selve kommunikasjonssituasjon forskjellig. For det første likner neverbrev mer på ”ordentlige” brev enn det runeinnskrifter gjør, hvis man mener det i en ”tradisjonell” forstand som for eksempel norske diplomer. De fleste neverbrev har adressatformel med senderens og mottakerens navn. Blant materialet har jeg funnet bare enkelte neverbrev som er på likt nivå

med vertshusinnskrifter når det gjelder spontanitet: Siden det ikke er så lett å skrive eller riste bokstaver på never, forutsetter det andre omgivelser enn det å riste runer. Etter mitt skjønn viser det faktum at det i Novgorods materiale ikke finnes beskjeder av det groveste laget på lik linje med norske vertshusinnskrifter, annerledes kommunikasjonssituasjon enn i runeinnskriftenes tilfelle: Når man må foreta noen forberedelser på å skrive brev så skriver man visst ikke spontant det som kommer i hodet. Trepinner og fliser er tilgjengelig overalt, og de fleste gikk vel rundt med en kniv i middelalderen. Det mer sannsynlig at en person tok kniven fatt og fant en trepinne når den følte trang til å riste ned en beskjed som ikke handlet om materielle forhold. Skriftbæreren hadde stort sett ingenting å si for risteren, men noen enkelte pinner blant vertshusinnskrifter er finere tilspikket eller enkelt dekorert. Det kan indikere at risteren ville få mer oppmerksomhet fra mottakeren eller et positivt respons.

Jeg mener at vertshusinnskrifter er et slags særtrekk ved den urbane kulturen. Man bør inkludere dem i sine studier hvis man vil si noe om folk som bodde i byer. Livet deres handlet ikke bare om det materielle. Siden vertshusinnskriftenes antall er så lite og runematerialet fra resten av Norden er enda mindre i antallet og stort sett mer fragmentarisk, kan det lønne seg å se også på annet skriftlig materialet fra byene i Europa. Helt klart, dette materialet er ikke fullt sammenliknbar med vertshusinnskrifter.

BIBLIOGRAFI.

KILDER.

Biblia sacra iuxta vulgatam versionem (Vulgata). Stuttgart 1983.

Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov. Omsett av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. Oslo 1997.

Danmarks Runeindskrifter. Utg. av Lis Jacobsen og Erik Moltke. København 1941-42.

DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Bind I – XXII, utg. av Chr. C. A. Lange og Carl R. Unger et al. Christiania 1847-1995. Elektronisk versjon:
http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html [lesedato 03.10.2002]

Magnus Lagabøters bylov. Oversatt av Knut Robberstad. Kristiania 1923.

Magnus Lagabøters landslov. Oversatt av Absalon Taranger. Kristiania 1915.

NgL = *Norges gamle Love indtil 1387*. Bind I – V, utg. av Rudolf Keyser og P. A. Munch. Christiania 1846-1895.

NlyR = *Norges Innskrifter med de yngre Runer*. Bind I – VI, utg. Magnus Olsen et al. Oslo 1941-1991.

NoR = *Nytt om Runer. Meldingsblad om runeforskning*. Nr. 5/1990 (trykt 1991). Oslo.

— Nr. 9/1994. Oslo.

— Nr. 12/1997 (trykt 1998). Oslo.

— Nr. 15/2000 (trykt 2001). Oslo.

RN = *Regesta Norvegica*. Bind 1 – 7, utg. av Erik Gunnes et al. Oslo 1989 – .

Strengleikar. An Old Norse Translation of Twenty-one Old French Lais. Edited from the Manuscript Uppsala De la Gardie 4-7 – AM 666 b, 4° for Kjeldeskriftfondet by Robert Cook and Mattias Tveitane. Oslo 1979. (Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. *Norrøne tekster* nr. 3).

Strengleikar eller songbok. Omsett frå gammalnorsk av Henrik Rytter. Revidert og med ei innleiing av Kjell Venås. Oslo 1962.

Sveriges Runinskrifter 12. Gotlands runinnskrifter, utg. av Sven B. Jansson, Elias Wessén og Elisabeth Svärdström. Stockholm 1978.

NETTSIDER.

NlyR 7 av Jan Ragnar Hagland

<http://www.hf.ntnu.no/nor/Publik/RUNER/runer-N774-N894.htm>

[lesedato 11.02.2003]

Samnordisk runtextdatabas

<http://home6.swipnet.se/~w-61277/rundata/1.htm> [lesedato 21.07.2003].

Words by William Whitaker (latinsk – engelsk on-line ordbok)

<http://users.erols.com/whitaker/words.htm>.

LITTERATUR.

Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon. Bd. 14. 2. utg., Oslo 1994.

Bagge, Sverre 2000. *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Oslo.

Barnes, Michael P. 1994. *The Runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney. (Runrön 8.)* Uppsala.

Barnes, Michael P., Jan Ragnar Hagland og R. I. Page 1997. *The Runic Inscriptions of Viking Age Dublin (Medieval Dublin Excavations 1962-81, Ser. B, vol. 5)*. Dublin.

Blindheim, Martin 1985. *Graffiti in Norwegian Stave Churches*. Oslo

Christoffersen, Axel 1998. "Runeinnskifter fra Trondheim – kronologi og kontekst" i: *Innskifter og datering*. Red. Audun Dybdahl og Jan Ragnar Hagland. Trondheim, s. 17-41.

Eriksen, Trond Berg 1996. "Urbanitet" i: *Veier til byer. En antologi* Red. Karin Gundersen, Bjarne Hodne, Magne Malmanger. Oslo, s. 251-261.

Frank, Roberta 1978. *Old Norse Court Poetry. The dróttkvætt stanza*. (Islandica 42). Ithaca.

Fritzner, Johan. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Bind 1-3. Nytt, uforandret opptrykk av 2. utgave (1883-1896). Oslo 1954.

— *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Bind 4: Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. Oslo 1972.

Gosling, Kevin 1989. "The runic material from Tønsberg" i: *Universitetets Oldsaksamling, Årbok 1986-1988*. Oslo, s. 175-187.

Gustavson, Helmer og Thorgunn Snædal, Marit Åhlen 1992. "Runfynd 1989 och 1990" i: *Fornvännen 87 (1992)*. Stockholm, s. 153-174.

- Günther-Hielscher, Karla og Viktor Glötzner, Helmut Wilhelm Schaller. *Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen*. Neu bearbeitet von Ekkelhard Kraft. Wiesbaden 1995.
- Keskaja ja vararenessansi kirjanduse antoloogia*. Toim. Villem Altoa. Tallinn 1962. [Middelalder og tidlig renessanse litteratur. En antologi. Red. Villem Altoa]
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Bind 1-22. København 1956-1978.
- Knirk, James E. 1994 "Learning to Write with Runes in Medieval Norway" i: *Medeltida skrift- och språkkultur. Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II. Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992*. Red. Inger Lindell. Stockholm, s. 169-212.
- Kolstadløkken, Turid 1999 *Bygården i norsk middelalder. Boforhold og romfunksjoner i bygårder i Bergen, Oslo, Tønsberg og Nidaros 1300-1450*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Larsen, Arne J. 1997. "Innskrifter – med tegn og bokstaver – om den uovervinnelige kjærligheten" i: *Viking. Norsk arkeologisk årbok*. Bind 60. Oslo 1997, s. 95-108.
- Le Goff, Jacques 2001. *Keskaja Euroopa kultuur*, Tallinn. [Estisk oversettelse av *La Civilisation de l'Occident médiéval*, Paris 1964.]
- Liestøl, Aslak 1964. "Runer frå Bryggen" i: *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind 27. Oslo, s. 5-53.
- 1969. "The Literate Vikings" i: *Proceedings of the Sixth Viking Congress*. Eds. Peter Foote og Dag Strømbæck. Uppsala, s. 69-78.
- 1974. "Runic voices from towns of ancient Norway" i: *Scandinavica. An International Journal of Scandinavian Studies*. No 13 (1). Norwich, s. 19-33.
- 1977. "Runeinnskriftene fra 'Mindets tomt'" i: *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo*. Bind 1: *Feltet 'Mindets tomt.'* Red. Helge I. Høeg et al. Oslo, s. 214-224.
- Liestøl, Aslak og Wolfgang Krause, Jón Helgason 1962. "Drottkvætt-vers fra Bryggen i Bergen" i: *Maal og Minne*. Oslo, s. 98-108.
- Liestøl, Aslak og Svein Nestor 1987. "Runeinnskrifter" i: *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo*. Bind 3: *'Søndre felt.' Stratigrafi, bebyggelsesrester og daterende funngrupper*. Red. Erik Schia. Øvre Ervik, s. 423-432.
- Maitland, Frederic W. 1898/1997 *Township and Borough*. Vol 2. London.
- Moltke, Erik 1985. *Runes and their Origin. Denmark and Elsewhere*. København.
- Myhr, Kjell-Ivar 2003. "Griseprat i tusen år" i: "Dagbladet," 27.04.2003. <http://www.dagbladet.no/kultur/2003/04/27/367358.html> [lesedato 02.11.2003].

- Nielsen, Michael Lerche 1997. "Runologien mellem sprogvidenskaben og arkæologien – med et sideblik på de forskellige tolkninger af Glavendrupinnskriften" i: *Beretninger fra sekstende tværfaglige vikingesymposium*. Red. Hans Bekker Nielsen, Hans Frede Nielsen. Højbjerg, s. 37-51.
- 1999. "Runeindskrifterne fra Starigrad/Oldenbourg. Og andre runefund fra det vestslaviske område" i: *Danske studier* 1999. København, s. 16-36.
- Nilsson, Lars 1998. "Urban history and new trends in social history" i: *Urban History. The Norwegian Tradition in a European Context*. A report from the conference in urban history held in Trondheim 21. – 22.11.1998. Ed. Steinar Supphellen. Trondheim, s 57-70.
- Olstad, Lisa 2003. "Griseprat i tusen år" i: *Gemini* 2/2003, 01.04.2003.
<http://www.ntnu.no/gemini/2003-02/22-24.htm>; også i: forskning.no, 08.04.2003
<http://www.forskning.no/Artikler/2003/april/1049271717.35> [lesedato 02.11.2003].
- Paddison, Ronan 2001. "Communities in the city" i: *Handbook of Urban Studies* Ed. Ronan Paddison. London, s. 194-205.
- Schia, Erik 1995. *Oslo innerst i Viken* Oslo.
- Schmitt, Jean-Claude 1998. "Ch. 22: Religion, Folklore and Society in the Medieval West" i: *Debating the Middle Ages. Issues and Readings*. Eds. Lester Little, Barbara Rosenwein. Malden, s. 376-387.
- Seim, Karin Fjellhammer 1986a. "Fragment av Harald Hardrådes *gamanvísur* overlevert i runer på Bryggen i Bergen" i: *Maal og Minne*. Oslo, s. 30-41.
- 1986b. "Middelalderens runeinnskrifter i Norge" i: *Eigenproduksjon nr. 27*. Bergen, s. 105-128.
- 1988. "A review of the runic material" i: *The Bryggen Papers. Supplementary Series*. No 2. Bergen, s. 10-23.
- 1994. "Var futharken en magisk formel i middelalderen?" i: *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions. Grindaheim, Norway, 8-12 August 1990 (Runrön 9)*. Red. James E. Knirk. Uppsala, s. 279-300.
- 1997. "Om garpegenitiven som i stedet var et kjønnsorgan, og andre "utuktige" leksemer i norske runeinnskrifter" i: *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997*. Red. Jarle Bondevik et al. Bergen, s. 178-187.
- 1998. *De vestnordiske futhark-innskriftene fra vikingtid og middelalder – form og funksjon*. Trondheim.
- Smith, Michael A. 1983 "Social usages of the public drinking house: Changing aspects of class and leisure" i: *The British Journal of Sociology*. Vol. 34, issue 3 (September, 1983). London, s. 367-385.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0007-1315%28198309%2934%3A3%3C367%3ASUOTPD%3E2.0.CO%3B2-T>
- Snædal, Thorgunn 1994. "Vardagsliv och visdomsord. Runorna i Norden från urtid til nåtid" i: *Runmärkt. Från brev til klotter. Runorna under medeltiden*. Red. Solbritt Benneth et al. Stockholm, s. 9-32.

- Spiegel, Gabrielle M. 1990. "History, historicism, and the social logic of the text in the Middle Ages" i: *Speculum*. Vol. 65, issue 1 (January). Cambridge, Massachusetts, s. 59-86.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0038-7134%28199001%2965%3A1%3C59%3AHHATSL%3E2.0.CO%3B2-B>
- Spurkland, Terje 1987. "Runologi – arkeologi, historie eller språkvitenskap?" i: *Norskrift. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur*. Nr. 52, 1987. Oslo, s. 46-58.
- 1995. "Kriteriene for datering av norske runesteiner fra vikingtid og tidlig middelalder" i: *Maal og Minne*. Oslo, s. 1-20.
- 2001. *I begynnelsen var fuqark. Norske runer og runeinnskifter*. Oslo.
- Stedje, Jan 2003. "Bergensk griseprat i tusen år" i: "Bergens Tidende," 01.04.2003.
<http://www.bt.no/lokalt/bergen/article148938> [lesedato 02.11.2003].
- Tollnes, Roar L 1990. "Nivåer og konstruksjonsbeskrivelse" i: *De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 47, Tønsberg 1971. (Arkeologiske rapporter fra Tønsberg. Nr. 5)*. Red. Jan E. G. Eriksson. Tønsberg, s. 13-57.
- Tönnies, Ferdinand 1887/2001. *Community and Civil Society*. Cambridge [engelsk oversettelse av *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig 1887].
- Wirth, Louis 1938/1996 "Urbanism as a way of life" i: *The City Reader*. Eds. Richard T. LeGates, Frederic Stout. London-New York, s. 190-197.
- Zaliznjak, Andrej Anatol'evič 1995. *Drevnenovgorodskij dialekt*. Moskva.
- Zijderveld, Anton C. 1998. *A Theory of Urbanity. The Economic and Civic Culture of Cities*. New Brunswick.
- Yanin, Valentin Lavrentevic 1992. "Chapter III: The Archaeological study of Novgorod: an historical perspective" i: *The Archaeology of Novgorod, Russia. Recent results from the town and its hinterland*. Ed. Mark A. Brisbane. Lincoln, s. 67-106.

KATALOG.

RUNEINNSKRIFTER.

A+nummer = runeinnskrifter fra Norge (utenom Bergen) som er registrert i Runearkivet i Oslo, men ennå ikke publisert i *NlyR*.

B+nummer = runeinnskrifter fra Bergen som er registrert i Runearkivet i Oslo, men ennå ikke publisert i *NlyR*.

N+nummer = runeinnskrifter fra Norge publisert i *Norges Innskrifter med yngre Runer*, bind I – VI, utg. Magnus Olsen et al. Oslo 1941-1991.

DR+nummer = *Danmarks Runeindskrifter*, utg. Lis Jacobsen og Erik Moltke. København 1941-1942.

Lund og Slesvig+nummer = Erik Moltke *Runes and their Origin. Denmark and Elsewhere*. København 1985.

IR+nummer = Michael P. Barnes, Jan Rangnar Hagland og R. I. Page *The Runic Inscriptions of Viking Age Dublin*. Dublin 1997.

Maeshowe+nummer = Michael P. Barnes *The runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney. (Runrön 8.)* Uppsala 1994.

G+nummer = *Sveriges Runinskrifter 12. Gotlands runinnskrifter*, utg. av Sven B. Jansson, Elias Wessén og Elisabeth Svärdström. Stockholm 1978.

G388 = *Samnordisk runtextdatabas* <http://home6.swipnet.se/~w-61277/rundata/1.htm> [lesedato 21.07.2003].

Vg+nummer = Elisabeth Svärdström *Runfynden i Gamla Lödöse. (Lödöse – västsvensk medeltidsstad IV:5)*. Stockholm 1982.

Den den islandske innskriften identifiseres med stedsnavn.

Innskrifter i norrønt er tradisjonelt translitterert i fett skrift.

a) og **b)** viser til to linjer på to forskjellige sider; **a1)** og **a2)** viser til to linjer på ei side (enten under eller ved siden hverandre). Hvis en linje er ristet opp ned i forhold til den andre på samme side er det nevnt her. Store bokstaver **A**, **B**, **C** og **D** viser til to eller flere ristere (på samme side eller forskjellige sider) hvor det er mulig å si noe om det.

–]og [– betyr at gjenstanden er brukket og innskriften er skadet. Lakune markeres med [- - -]. Uleselige rester av runer markeres med prikker ved bruddstedet – .]og [. –, ellers i teksten [.] . Hvis det er tvil i lesning står det en prikk under bokstaven i translittereringen **f)**. **u[<p]** angir antatt rettelse, risteren har først ristet **p** og så rettet det til **u**.

Bue over **a<r** angir binderune, **or>n** hvor det er en binderune av tre tegn.

1/3 gjengir en lønrrune hvor **1** er ættenummer i omvendt rekkefølge og **3** runen i den ætten (**l**).

R er brukt i translittereringer hvis rune Y har beholdt verdien /r/ som den har i den eldre fuþarken, og ikke forandret verdien til /y/ som den har i den yngre fuþarken, bortsett fra B17, hvor den står for 6. **F** står for v /v/ eller /f/ (A322) eller for (/f/ (N603). **P** står for p /p/ i B496 og N648. **L** står for £ i B190.

Korsene brukt som ordskilletegn eller i begynnelsen eller i slutten av en linje er normalisert til +, × eller ;.

NORSKE INNSKRIFTER.

A7 Kanslergata, Gamlebyen, Oslo, lite hjul av tre.

a) **nikulosa<nko<no<þeiriuælergyriþheit<æerstiufdoter...**

b) **...pitisrahnu**

Nikulás ann konu þeirri vel er Gýriðr heitir, stjúpdóttir Pitas-Rôgnu.

”Nikolas elsker meget den kvinnen som heter Gyrid, stedatter til Pitas-Ragna.”

A36 Mindets tomt, Gamlebyen, Oslo, ribbein av storfe eller hest.
1050-1150.

A: a) **ansa×þer×es×risti×runaþesar×þortis**

B: b) **þoraekkankilia**

Ann sá þér, es risti rúnar þessar, Þordís!

Þora, ek kan gilja!

”Den mannen som ristet disse runene, elsker deg, Tordis!

Tora, jeg forstår meg på dette med å ligge med jentene!”

A38 Mindets tomt, Gamlebyen, Oslo, ribbein av storfe.
Midten av 1000-tallet.

ut arkr·reis

ut argr reis.

...

A39 Storgata 47, Tønsberg, avlang, firkantet trepinne.
1250-1325.

A: a1) **æilifr·uire·uæhr·amek·**

B: a2) **mit:stæin:grimr:ha<fum:mælt:ma<rt:o<kka<rimilli:firi:þaso<k:atek:uil:nema:
a<fþe]:runa<r:**

B: b1) **eaa) <uo:knor:ek:spu:rþek:**

C: b2) **uilt·tu·gifta·mer·æina·þa·en:þarer: 3/3(þ) 2/3(i) 2/5(s) 2/4(a) 3/5(r)**

mrthkiiiiisssssttttiiiilllll

A/D: c1) **ætþffssantætþffssant**

c2) **:nir·a**

B: d1) **:þa<u:ero:bæþe:ibuþ:saman:kla<uua:kare:o<k:ko<na:uilia<lms:hæil9<lþu:**

C: d2) **hæil9<l·sæl·þu·þa**

Eilifr virðivægr á mik.

”Eiliv den verdige eier meg.

*Mit Steingrímr hófum mælt mart okkar ímilli fyrir þá
sók at ek vil nema af því rúnar.*

Steingrim og jeg har snakket mye oss imellom av den grunn at jeg skal lære runer av det.
Knorr, jeg spør deg.

Knórr, ek spyr þik.

Vil du gifte bort til meg ei av disse som er der
(nemlig) disse: Mistill (misteltein), Ristill

Viltu gifta mér eina þá? En þar er(u) þessar: Mistill,

Ristill, Tistill, Histill, Kistill.

*E(inn), t(veir), þ(rír), f(jórir), f(imm), s(ex), s(jau),
á(tta), n(iu), t(iu), e(llifú), t(olf), þ(rettán), f(jörtán),
f(imtán), s(extán), s(jaután), á(ttján), n(itján),
t(uttugu).*

*Þau eru bæði
í buð saman,
Klaufa-Kári
ok kona Viljálms.
Heill þú.*

Heill, sæl(l) þú þá!

A41 Mindets tomt, Gamlebyen, Oslo, sideknagg på rygghvirvel av storfe.
1000-tallet.

kysmik

*Kyss mik.
”Kyss meg!”*

A46 Mindets tomt, Gamlebyen, Oslo, ribbein av storfe.
Midten av 1000-tallet.

kusm

*Kyss mik.
”Kyss meg!”*

A59 Nedre Langgate 45, Tønsberg, sete til krakk(?) i tre.
Sannsynligvis 1450-1550.

suanþora[–

*Sú ann Þóra...
”Slik elsker (jeg) Tora...”*

A145 Folkebibliotekstomta, Trondheim, flat trepinne.
1175-1275.

a) spyrastríþih[–
b) [. . .] ast[–

*Spyr Ástriði h... Ást/Ástriðr...
“Spør Astrid om/hvem...” eller ”Oppspor Astrid hvor/hvordan...”
”Kjærlighet/Astrid...”*

A162 Folkebibliotekstomta, Trondheim, flat firkantet trepinne.
1225-1275.

(plogskjær), Tistill (?), Histill (?), Kistill (liten kiste).
E(n), t(o), t(re), f(ire), f(em), s(eks), s(ju), å(tte), n(i),
t(i), e(lleve), t(olv), t(retten), f(jorten), f(emten),
s(eksten), s(ytten), a(tten), n(itten), t(jue).

De er begge
sammen i bua,
Klåve-Kåre
og Viljálms kone.
Vær du hilset.

Vær hilset, lykkelig du da!”

- a) æ[.jisæaerisasasiksasai) risasa
 b) ælæt<r:ræ) it<runa<rþi) sa<r:mahn) i) tr) /u)

... sá sá er í sá sá sik sá sá er í sá sá. E(r)lendr reit rúnar þessar, magistr/Magnhildu.
 “(Hva) sá den som sá i karet? Seg selv sá den som sá i karet!”
 ”Magister Erlend skreiv desse runene” eller ”Erlend skreiv desse runene for Magnhild.”

A197 Søndre felt, Gamlebyen, Oslo, trekniv.
 omkring 1200 (1175-1225).

- a) fuþ
 b) +

Fuþ/Fuð.
 ”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

A199 Søndre felt, Gamlebyen, Oslo, sidebein av storfe.
 yngre enn 1050.

- a) asa×an×st[–
 b) ek×uæit

Ása ann St... Ek veit.
 ”Ása elsker St... Jeg vet.”

A252 Folkebibliotekstomta, Trondheim, treskjefragment, del av skaftet og delvis også av skjedelen.
 1150-1175.

-]n) iþ

Nið.
 ’Nid, hån, skam’

A258 Folkebibliotekstomta, Trondheim, trenål.
 1050-1100.

- a) ×unaek·mhiu·enbep̄r·
 b) ·enb[<m]ep̄[<r]r

Unna ek meyju enn betr. Enn betr.
 ”Jeg elsket møya enn bedre! Enn bedre!”

A265 Nordre felt 2, Gamlebyen, Oslo, trekors/eiermerke.
 omkring 1200 (1175-1225).

- fuþ

Fuþ/Fuð.
 ”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

A279 Folkebibliotekstomta, Trondheim, bygningsstokk, brukt omatt som materiale til bruklegging av gate.
1150-1175.

×[. . .]:kus:mikmirir

... *kyss mik. Mér er ...*
”... kyss meg. For meg er ...”

A282 Trondheim, sidebein, trolig av storfe.
1025-1050.

ek·an·ikeu·u) i) [.]

Ek ann ekkju vel.
“Jeg elsker enka [kvinna] vél.”

A322 Oslogt. 6, Gamlebyen, Oslo, stort fragment av et ribbein fra ku eller okse.
Tidlig på 1200-tallet.

A: a1) huæssø:for·ma<l·þet·erþu·reist:ikrosskirkiu
a2) Fælerþa
B: b1) o<leeroskôynt<ra<u[a<u<f]kst<roþenirazen
A: b2) þor:uæl:fo<r:þet

Hversu fór mál þat er þú reist i Krosskirkju?
Vel er þá.
Óli er óskeyndr auk stroðinn í rassinn.
... *vel fór þat.*
”Hvordan lød det utsagnet som du ristet i Korskirka?
Vel er da?
Ole er utørket bak og pult i ræva.
... bra lød det.”

A333 Kjøpmannsgate, Trondheim, rund kjepp, bevart i fire biter.
1175-1225/50.

A: a1) kl[.]ba[–
B: a2)bræstotirbylarþe) r
b) æ) þi)

Kleppa/Glibba/Glopa
prestdóttir byrlar þér.
-
”Kleppa/Glibba/Glopa
prestedatter skjenker deg”

B11 Nordre Bugården, Bryggen, firkantet trepinne.
etter 1248.

a) ×felleg:er:fuþ:sin:bylli

b) ×fuþorglbasm

Ferlig/Félig er fuð, sin byrli.

Fuðôrg lbasm.

”Fæl/Herlig er fitta, måtte pikken skjenke den!
Mannfolkgal –.”

B17 Nordre Bugården, Bryggen, flat trepinne.
etter 1248.

a1) ost:min:kis:mik

a2) –]ki

b) f...uþoRk:hneas...tbmly

Ást mín, kyss mik.

Fuþorkhniastbmly.

”Min kjære, kyss meg!
Fuþorkhniastbmly”

B39 Engelgården, Bryggen, tilspisset trepinne.
før 1332.

a) smiþur...saa<rþ...uiktisi

b) af...snæltu,,benum

Smiðr sarð Vigðisi af snældubeinum.

”Smed lå med Vigðis fra Sneldebeinene/av sneldebeinene.”

B87 Søndre Engelgården, Bryggen, rund trepinne.
omkring 1198.

a) f]uþrôkhlinsmyl)

b) f]uþ

Fuþrôkhlinsmyl eller *Fuð-rôg lín-smyl.*

Fuþ *Fuð.*

“Fuþrôkhlinsmyl ”Mannfolk-galt kvinnfolk.
Fuþ[ork]” Vulva.”

B111 Nordre Engelgården, Bryggen, firkantet trepinne i 4 deler.
før 1332.

a1) snogat:la<ussa<nlatalingunirfyrirur

a2) [. . .]om:æ[. . .]rho[.]mærfyrir mo<nnom

b) [k]æ[ku]mbæ[ipi]ba<r[þo]

Snót gat lausan láta

lín-Gunnr, fyrir ver sínum

– enn er hon mærl fyrir mōnnum –

...

”Den kloke kvinnen må gi glipp på ... for husbonden (elskeren) sin. Ennå er hun en møy for menn.”

B118 Søndre Bugården, Bryggen, Bergen, firkantet tellepinne.
før 1248.

a) u<nþu:mær:a<nk:þær...gunnild<r:kysmik

b) kanekþik

<i>Unn þú mér, ann ek þér. Gunnhildr! Kyss mik. Kann ek þik.</i>	<i>”Elsk du meg, jeg elsker deg. Gunnhild! Kyss meg. Jeg kjenner deg (godt).”</i>
--	---

B145 Søndre Engelgården, Bryggen, Bergen, trepinne.
før 1248.

A: a)

fe<ll·til·friþra<r·þe<llu·fa<rle] <gh<ra<r·mr·a<rla·fiska<ll·festiba<la·fo<r·n·byrhama<r

b)

nor>na·þæimuihdi·huirþunda<r·þo<rnluprs·i) o<lun·buþa<r·gl) o<uma<r·gyghia<rto<
uma

c) ga<ld<rsfaslgha·halde] t...omnia·uincip·amo<r·æþ·nos·cedamus·amori·

B: d) ka<lt<rsfalkha·haldet...omnia·uinscip·amo<r·æþ·nosciisita<m[am<da]m[. .]·amori·

*Fell til friðrar þellu
fárligrar mér árla
fiskáls festibála
forn byrr hamarnorna.*

*”Tidlig vendte min kjærlighet til
den fagre, farlige kvinne.”*

*”Trollkjerringenes gamle bør
vendte seg for meg tidlig til
den vakre, skadelige kvinnen.*

*Þæim lundi hefir Þundar
þornlúðrs jólunbúðar
glaumarr gyghiar touma
galdrs fastlegga haldet.*

*Den gullprydete kvinne har
fastholdt krigeren.”*

*Det er sannsynlig at hugen hos
sjøfareren vil bli holdt fast,
kriger!”*

Omnia vincit amor, et nos cedamus amori.

”Kjærligheten overvinner alt, la oss gi etter for kjærligheten.”

B149 Søndre Engelgården, Bryggen, tynn grein.
etter 1248.

A: a) gya:sæhir:atþu:kakhæim

B: b) þa<nsak:a<bakista<n:rþis

Gyða segir at þú gakk heim.

-

”Gyða sier du (skal) gå hjem.”

B184 Søndre Engelgården, Bryggen, Bergen, avlang flat trepinne.
etter 1198.

faa<nabæltiokbiazkupina

Fanabelti(t) jók bjartsku þína.

“Fanabeltet øket skjønneten din.”

B190 Søndre Engelgården, Bryggen, Bergen, ribbein.
før 1248.

A: a1) n<uerskôramykyl

B: a2) kaLdhøra<rþiri

Nu er skøra mikil.

-

”Nå er det et svare leven her.”

B192 Søndre Engelgården, Bryggen, Bergen, firkantet liten flat pinne.
før 1248.

slika<uilda·ek·minasempuest

Slíka vilda ek mína sem þú est.

”Slik som du er, ville jeg gjerne at mi var.”

B250 Nordre Gullskoen, Bryggen, Bergen, stor krukkehank i keramikk.
etter 1332.

fup]

Fup/Fuð.

”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

B255 Gullsko-passasjen, Bryggen, Bergen, trepinne.
før 1332.

a) „myttar bol<la kattr haluan<n bol<la auþr hal<luin an<nan bo tast hal<l

b) a<uanb holmr hal<luanb

c) uar ken<nir uira uitr ugllaþan sitita

d) air nemr optok storom alun<ns grun<ntar mik blun<nti

’myttar’ bolla ’kattr/kátr’ halfan bolla ’auþr’ halfan annan bo(lla) ’tast’ halfan b(olla) ’holmr’
halfan b(olla)

Vár kennir mér víra

vittr úglaðan sitja.

Ein nemr opt ok stórum

óluns grundar mik blundi.

”Myttar – en bolle, Katt/Kåt – en halv bolle, Aud – en halv bolle, Tast – en halv bolle, Holm –
en halv bolle.

Vár får ingen til å sitte uglied.

Kvinnen tar ofte og mye søvn fra meg.”

B257 Søndre Gullskoen, Bryggen, Bergen, avbrukket trepinne.
etter 1332.

a)

ristek:bot:runa<r:rist:e<kbiarh.runa<r:eæin:fa<luiþ:a<luom:tuiua<ltuiþ:t<rolom:þreu
a<lt:uiþ: þu<s[–

b) uiþe<nne:skøþo:skah:ua<lkyrriu:sua:at:eæimehi:þo:atæuili:læuis:kona:liui:þinug[.][

–

c)

e<ksende<r:þer:ekseape<r:ylhia<r:e<rhio<kopola:ape<r:rini:uþole:a<uk:iolu<ns:mo[o
<o<þ]þ: sitt[tt<t<u]u:ald<ri:soppu:ald<ri[–

d) a<nt:mer:sem:sialpre:þer:beirist:rubus:rabus:ep:arantabus:laus:abus:rosa:ga<ua[.][

–

Ríst ek bótrúnar,
rist ek bjargrúnar,
einfalt við alfum,
tvífalt við trollum,
þrífalt við þurs[um]

-

við inni skæðu
'skag'-valkyrju
svát ei megi
þótt æ vili
- lævis kona –
lífi þínu [granda]

-

ek sendir þér,
ek sé á þér
ylgjar ergi
ok úþola.
Á þér hrini
úþoli ok
'ioluns' móð.
Sittu aldri,
sof þú aldri

-

... ant mér sem sjalfri þér. Beirist, rubus, rabus et arantabus, lausabus rosa gaua...”

”Jeg rister botruner, jeg rister bergingsruner. En gang mot alvene, dobbelt mot trolla, tredobbelt mot tussene ...

... mot den skadelige 'skag'-valkyrjen slik at hun aldri skal kunne, enda hun alltid vil – ménvis kone – (skade) livet ditt ...

Jeg sender på deg, jeg ser på deg ulveargskap og utolmodighet. Måtte uutholdelig pine og 'ioluns' elendighet bite på deg. Du skal aldri få sitte, du skal aldri få sove,...

... (at du) elsker meg som selve deg! *Beirist, rubus, rabus et arantabus, lausabus rosa...*”

B265 Gullskoen (den gamle kirkeveien), Bryggen, Bergen, to fliser av lang, opprinnelig firkantet pinne.
etter 1248.

a) –

lasigæiþiapri:tilfio<rs:sæl:e<kþapottomk·eruitsatomk·ihia·o<kkomato<kka<r:m·ameþa
<l· iuirne·undir:saka<þaa<tek·umo<kat

b) – .]ø[.]os[.]ar[. .]e[nto]m[nt]omg[apan .]t[æ .]g[. .]æ[n]gg[.]tff[. þ . þ]akt[þ
.]temf[.] ht<lap[.]f[. . ø . .]tam[.]ko<k[. .]g[þ .]mt[.]þ[æ .]d[.]

c) m[. . .]k[.] k[. .]mlt f[u]þ [b]la[.] g[u . .]

-

Sæl(l) ek þá þóttumk
er vit sátumk í hjá,
ok komat okkar maðr á meðal.
Yfir né undir
sakaðatk
um okkart [rað]

”... til livet.

Sæl jeg da syntes,
da vi satt sammen,
og ikke et menneske kom mellom oss.
Ikke noe sted (verken over eller under)
så jeg
om var [tilstand] at ...”

-
B308 Gullsko-passasjen, Bryggen, øseskaft av tre i to stykker.
etter 1248.

mynta:ik:mykluo<pda<r miô<þ:ra<nzi koma na<la

*Mynda ek myklu optar
mjôðranns til koma nála.*

”Jeg ville mye oftere komme nærmere ølhuset.”

B371 I fyllmassen like foran bryggefonten, Bryggen, Bergen, firkantet trepinne.
etter 1198.

a) fuþorkhnia] [–

b) olafir·kysti)·d<k] ik [–

Fuþorkhnia...

Ólafir kysti...

”Fuþorkhnia... Olav kysset...”

B390 Søstergården, Bryggen, halvrund trepinne.
før 1198.

inkebiørkunimerþaerikuarispaf<akri

Ingibjörg unni mér þá er ek var í Stafangri.

”Ingebjørg elsket meg da jeg var i Stavanger.”

B404 Gullsko-passasjen, Bryggen, trekanta avrunda trepinne.
før 1332.

sisi·si·sissi·snot·uliota

Sessi! Sé Sissi; snót úljóta

”Sessi! Se Sissi, en vakker kvinne.”

B434 Mariakirke almenning (like under dekke), Bryggen, ujevn trepinne.
før 1332.

a) ion silki fuþ amek en guþormr fuþellæikir

b) ræistmik en:ion fuþ kula ræþr me] k

Jón silkifuð á mik, en Guðormr fuðsleikir reist mik, en Jón fuðkula ráðr mik.

”Jon silkefuð eier meg, og Guttorm fuðsleiker ristet meg, og Jon fuðkule tyder meg.”

B439 Gullskoen, Bryggen, firkantet trepinne.
før 1248.

fuþorkhniastblmy:kyþa:ua: s) i) k) urþr:un:ra<nuæih:ane:un:[–

Fuþorkhniastblmy Gyða ua [Sig]urðr Unn/unn Rannveig Áni unn...
”Fuþorkhniastblmy Gyða ... [Sig]urd Unn/elsker Rannveig Áni elsker...”

B449 Almanning, Bryggen, tilspikket trepinne, mulig en trenagle.
etter 1198.

fuþ

Fuþ/Fuð.
”Fuþ[ork]” *eller* ”Vulva.”

B465 Gullskoen, Bryggen, firkantet trepinne i to stykker.
før 1198.

a) munþumekmanekþ
b) ekunþumeranekþer

<i>Mun þú mik,</i>	”Tenk på meg,
<i>man ek þik.</i>	jeg tenker på deg.
<i>Unn þú mér,</i>	Elsk du meg,
<i>ann ek þér.</i>	jeg elsker deg.”

B475 Under dekke i almenningen, Bryggen, firkantet trepinne.
før 1170/71.

fuþ

Fuþ/Fuð.
”Fuþ[ork]” *eller* ”Vulva.”

B489 Gullskoen, Bryggen, tollpinne liknende nagle i to stykker.
før 117071171.

a) [.]kaunostof<nak·raunosta[–
b) ari:lakaþi:unime[rk][–
c) kr[. .]ek:kona:kanik:o

... ek auni stofna-k, rauno sta-...
Ari lagaði. Unni mér k...
Mun mik! Kona! Kan ek o...
” ...
Ari laget. Elsket meg ...
Tenk på meg! Kvinne! Jeg kan ...”

B493 Gullskoen, Bryggen, firkantet trepinne.
før 1248.

bylli min un mer an ek þer af astom au>k af 2/4(a) 1/3(l) 1/3(l) 3/2(u) 1/4(m) 2/1(h) 3/2(u)
2/1(h) 2/4(a)

<i>Byrli minn!</i>	”Sjenkesvennen min/min elskede,
<i>Unn mér!</i>	elsk meg,
<i>Ann ek þér</i>	jeg elsker deg
<i>af ástum ok</i>	med hele mitt hjerte og
<i>af óllum huga.</i>	med all min hug.”

B496 Gullsko-passasje, Bryggen, firkantet trepinne.
før 1332.

A: a)

**;anek:sua:ko<no:ma<nz:kipa:taka:fioll:uiþ:lægiumk:sua:hugia:ringæiþr:at:io<rþ:sPri
nkr:**

B: b) :ram en skal aþr en ek hoskge hamna huit er su miol er liggr

*Ann ek svá konu manns
víða taka fjóll [há] við
leggjumk svá hugi á,
hring-reið, at jórð springr.*

*Ramn skal áðr en ek horskri hamna
hvítr [sem] sú mjóll er liggr [á fjóllum].*

”Slik elsker jeg en (annen) manns kone/kvinne, de vide fjell begynner å svinge [før jeg glemmer henne?]“

”Ravnen skal, før jeg vraker den kloke (kvinnen), (bli) hvit [som] den snø som ligger [på fjellene].”

B521 Søndre del av passasjen, Bryggen, bunnstykke av dreiet trekar.
før 1413.

fup

Fup/Fuð.

”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

B524 Bryggen, firkantet trepinne.
før 1248.

a) ;hæilagr:andreas:bostole:foru[–

b) and:at:boda:ordguds:auk:gærði:han ma[. –

c) :iartæknir:i:nafne:drotens:ukytreuk[–

d) sesesæsesekonouena:seþu:huar:sitter:

Heilagr Andreas postoli fór ...

and at boda orð guðs, auk/ok gerði han mar[gar]...

jartegnir í nafni drottins ...

Sé, sé, Sessi; sé konu væna, sé þú hvar sittir.

“Hellig Andreas apostel ...

ånd å byde guds ord og gjorde han mange ...

jartegn i Herrens navn

Se, se, Sessi, se en vakker kvinne, se du hvor hun sitter.”

B535 Gullskoen, Bryggen, tilskåret trestykke med fasong som et avbrukket åreblad.
etter 1170/71.

– . .

**.]ka<nek:sæhia...þer:sempuma<nt...rôyna...af...mer:atek...skal:una:þer...ænku:uærenmer:
u[–**

*... kann ek segja þér
sem þú mant reyna af mér
at ek skal unna þér
engu verr enn mér.*

”Kan jeg si til deg,
som du skal erfare av meg
at jeg skal elske deg
ikke verre enn meg (selv).”

B540 Bryggen (under bygning nr. 39), halvparten av en dreiet trebolle.
før 1170/71.

[. . .]kisþumik

Kyss þú mik.
”Kyss du meg”

B552 Bryggen, Bergen, trepinne.
før 1170/71.

ilahefirsamapre[. . .]ersligago[.]o[. . . .]uer

Ille hefir sá maðr er hefir slíka konu ...
“Ille har den mann det som har en slik kvinne som du!”

B556 Bryggen, flat trepinne.
før 1198.

a) –]umikmanekþik

b) b þþþ | 4/5 3/?[–

*... (þú) mik,
man ek þik.*

”...(du på) meg,
jeg tenker på deg.”

B605 Gullskoen, Bryggen, brodert ovelær av venstre sko, runer på overlæret.
etter 1198.

a1) imulilamo<ru

a2) icipomniaoþ

amor vincit omnia, et...

”Kjærligheten overvinner alt, og/også ...”

B628 Finnegården 3A, Bryggen, trestykke i seks stykker.
før 1248.

a) rannuæih...raupuska[.]u:st<erþ

b) þat:se:mæira:in:man<ns[.]æþr...ok...min<na...en

c1) hæstræþr

c2) a

*Rannveig rauðu skaltu *sterða [sterða/serða]. Þat sé meira enn mannsreðr ok minna enn hestreðr.*

”Rannveig den røde skal du knulle. Det skal være større enn mannspikk og mindre enn hestepikk.”

B644 Søndre Søstergården, Bryggen, firkantet trepinne.
før 1198.

a1) a<neksua,,konomansatmer...þykikaltræltr,,9enekemuinr,,uifspæsu<a

a2) ir

b1) asa

b2) PPS

*Ann ek svá konu manns
at mér þykkir kaldr eldr.
En ek em vinnr vífs þessa.*

...
Ása. PPS[on]

”Slik jeg elsker en (annen) mannens kvinne/kone
at ilden synes meg kald!
Og jeg er den kvinnens elsker.

...
Ása. P[étr] P[áls]S[on]”

B651 Bryggen, vevsverd av bearbeidet bein med kobbernagler.
rundt 1250.

fup

Fup/Fuð.

”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

N461 Trondheim I, tomt på hjørnet av Kjøpmannsgata og Frue Stræte, Trondheim, sidebein
av storfe eller hest.
omkring 1100 eller siste halvdel av 1000-tallet.

unakmæyiu[. . . .]latreoælenfulkuifæstahafþe

*Unnak mæyju,
mik í klatrí
úalíns fulgu
í festa hafði.*

“Jeg elsket møya. Stadfestingen av barnebidraget for den ufødte fikk meg i klemma.”

N462 Trondheim II, Kongens gate, Trondheim, en av mange kam av bein eller horn.
omkring 1100 eller seinere.

liut[. .]r:ouk:iohan:erusk:uinir

’Liut[ge]r’ ok Jóhan erusk vinir.

”Liutger og Johann er venner med hverandre.”

N603 (B330) Nordre Gullskoen, Bergen, jamnt tilspikket pinne.
rundt 1300 eller noe tidligere.

- a) – .]gr]e]:gie:igni:bus:ka<le] [<a]sko:æius:koti:die:inamo<re:græs:ko[–
 b) – . .]s]:agam:teneri:uirgo:sik·agamus:ambos:s] [<i]umus] [–
 c) – .]n[. .]a:lusis:agone:Filum·ena:kuæruli:tæriar] [. –

Fra strofe 4 i *Carmina Burana* 88 *Amor habet superos*;
[Virginis e]gregie ignibus calesco [et] eius cotidie in amore cresco
 ”Eg brenn av (kjærleks)eld til den framifrå jenta (og) veks dagleg i hennar kjærleik (min kjærleik til henne veks dagleg).”

Fra strofe 9 i *Carmina Burana* 88 *Amor habet superos*; men gir ikkje sammenhengende noe mening;
 ...*agam teneri virgo sic agamus ambos sumus ...*
 “_”

Fra strofe 3b og 2b i *Carmina Burana* 71 *Axe Phebus aureo*;
 ...*lucis agone. Philomena querule Terea [retractat]*.
 ”– med livsens (?) fortvilning. Philomena strittar klagande mot Terevs –”

N605 (B71) Nordre Bugården, Bugård-kaien, Bergen, trepinne.
 etter 1248.

amoruin

Amor vincit.
 “Kjærligheten overvinner.”

N606 (B563) Nordre Engalgården, Bergen, runekjevle.
 etter 1248.

- a) ;
 b) ×al<lenuarek
 c) al
 d) dekor:amenita: flos:amoris

alin(n) var ek...
decor amentiat... flos amoris...
 ”Født var jeg ...
 Pryd for det vakre (landskapet)... kjærlighetens blomst...”

N644 (B50) Nordre Bugården, Bergen, en kløyvd kvist.
 etter 1248.

- a) þuirtør
 b) bobinafibobæshafibo[–

Dú ert ær(r).
 -
 ”Du er vettløs!”

RELEVANTE NORSKE INNSKRIFTER FRA ANDRE STEDER.

A74 Lom stavkirke, under gulvet langt fremme i skipet på nordsida (kvinnesida), firkantet runepinne.
1300-1350

- a) **-]a<ua<rþær:sender:gu][- - -]:g[.]þ]ærs:kueþiuoksina<uigan**
- b) **oknuerminfuleruili:at:biþiaþin:efþuuilt:æihimeþ**
- c) **[- - -]bæ}ini:uer][.]:[- - -]a:þitra<þ:oklats]e)hiamer**
- d) **þinuilia**

Hávarð sendir Guðnýju Guðs kveðju ok sína vingan. Ok nú er minn fullr vili at biðja þín, ef þú vilt eigi með Kolbeini vera. Huga þitt ráð, og lát segja mér þinn vilja.
“Håvard sender Gudny Guds hilsen og sitt vennskap. Og nå er det min fulle vilje å be om din hånd, dersom du ikke vil være med Kolbein. Tenk over ditt giftermål og la meg få vite din vilje.”

A104 Bø gamle kirke, i repositorium i søndre vegg i kor, til venstre for åpningen.
Koret er fra siste halvdel av 1100-tallet.

- a) **suæfn banarmer:soterbna**
- b) **fionsfinkata:fialsibui**
- c) **heztærfape:øukhuhi-shui**
- d) **ti...þrlsunsæla...þtsklurapa**

<i>Svefn bannar mér,</i>	”Jeg får ikke sove,				
<i>sótt er barna,</i>	det er (pga) barns sykdom,	: <i>kaun</i> ’byll’	k	<i>G</i>	<i>G</i>
<i>fjón svinkanda,</i>	den arbeidendes hat,	: <i>úr</i> ’yr, fintregn’	u	<i>u</i>	<i>u</i>
<i>fjalls íbúi,</i>	fjellets beboer,	: <i>þurs</i> ’jotun’	þ	<i>ð</i>	<i>d</i>
<i>hests er faði,</i>	hestens slit,	: <i>reið</i> ’vogn’	r	<i>r</i>	<i>r</i>
<i>ok heys víti,</i>	og høyets skade,	: <i>úr</i> ’yr, fintregn’	u	<i>u</i>	<i>u</i>
<i>þræls vansæla,</i>	trellens ulykke,	: <i>naudr</i> ’nød’	n	<i>n</i>	<i>n</i>
<i>þat skulu ráða.</i>	det skal de/man tyde.”				

N192 Storhedder III, fast fjell.
1100-1150.

ekuiltakusamayþærfahsteriþ>haiminum

Ek vilda kjósa mey, þá er fegrst er (i) heiminum.
”Jeg ville (gjærne) velge den møya som er fagrest i verden.”

N205 Storhedder XVI, fast fjell.
1100-1150.

fup

Fup/Fuð.
”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

N247 Skadberg, runestein.

rundt 1100.

a) [olh]usminræistostæinþanaæf[t]irskarþ<a:[æ̃n]:þæirtr[uko]

b) [.]rfihans

Ólhúsmenn reistu stein þenna eptir Skarða, en þeir drukku erfi hans.

”Deltakerne i gravølet reiste denne steinen til minne om Skarde, da de drakk til hans minne.”

N318 Urnes I. Svalgangssøyle

Kirka fra 1130, deler fra den eldre kirka fra 1060-1080.

[. .]u]k }[.]ø }mr·huh[.]r·sen] d) ir·uinsinumastsamle }hakuæþiu

... .. *sendir vin sínum ástsamlega kveðju.*

“... sender sin venn en kjærlig hilsen.”

N337 Urnes XX, trepinne, ved eller under gulvåsen som adskiller [det gamle] kor og skip.
1150-1200.

a<rneprestruilhafaig gkk

□

u

Arni prestr vil hafa Ingu.

”Arne prest vil ha Inga.”

N344 Årdal I, trepinne.

o. 1200.

a) lige<ri:pa<le<lifirhæimslehahin<nerbæþundirserbeleitirsdundum

b) þa<rmunumatka<rma<rherga<ugasemadunisøfe<rdote<ratl>la

*Liggr í palli,
lifir heimsklega
hinn er beð undir sér
bleytir stundum.
Þar munu maðkar
margir *gaufa,
semá dúni søft
dóttir Atla.*

”Ligger i pallen (benken),
lever tåpelig
den som leiet under seg
bløter stundom.
Dér vil makker
mange myldre,
hvor på dun sover
datter til Atle.”

N567 Gol III, søyle i den nordre rekken.

o. 1200.

fuþ

Fuþ/Fuð.

”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

DANMARK.

DR245 Tømmerup, sølvbeger.

den eldre middelalder.

fup +skribleri

Fup/Fuð.

”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

DR417 Haddeby, fragment av skål av stein.
omkring 1000.

fup

Fup/Fuð.

”Fup[ork]” eller ”Vulva.”

DR tillegg 3 Æbelholt, beinamulet.
arkeologisk datert 1200-1250.

a1) amo<ræmm:e[l][. . .]phækko

a2) staa<r

a3) t×[. . .]

b) a<goauro:uos:[. . .]×l:sa<nro<ro<n·gasdaera<ng

Amorem... Ago auro vos...

“Elskov (i akk.)...Med gull driver jeg dere...”

Lund bein 21

arkeologisk datering 1000-tallet.

-]itonkugi:uratfunti

...vrat funti...

“...”

Lund bein 24

arkeologisk datering 1000-tallet.

fuptramRhnikib

Fuð-tramr haki B...

“*Fuð-tramr* skal ordne ting med B...”

Lund bein 26

arkeologisk datering 1100-1150.

a) –]arþi[.]×meþ×hesti×r<þa[–

b) –]hki×sbata×arkr×[–

...með hesti rauða

... spat argr...

“pløy med en rød hest.
...”

Lund bein 32
1000-1100-tallet?

fuþ

Fuþ/Fuð.
”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

Lund bein 33
1000-1100-tallet?

a) mmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmm
b) fuþmmmmmm

-
Fuþ/Fuð.
”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

Lund bein 34
1000-1100-tallet?

i×fuþ

Fuþ/Fuð.
”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

Slesvig bein 3 Rathausmarkt.
arkeologisk datering 1100-tallet.

a1) fuþarsb a2) fuikþ

fuð ars b...
-
”Vulva ræv.”

Slesvig kjevle Rathausmarkt, trepinne.
arkeologisk datering 1050-1100.

a) runaR:iak:risti:a:rikiata:tresua
b) reþ:saR:riki:mogR:asiR:a:artakum
c) hulaR:auk:bulaR:meli:þeR
d) ars:sum:magi

<i>Rúnar ek risti á rækjandi/hrekjandi tré. Svá réð sá ríki môgr: Æsir á árdagum hullar ok bullar,</i>	“Runer jeg ristet på styrende (?) tre. Således tydet ”den gjæve måg”: Aser i urtid ”huller” og ”buller,”
--	--

mæli þér ars sem magi. mæle deg ræv som mage.”

Uppåkra, bronsestrimmel.
omkring 1000 eller seinere.

–][.i[**I**]kar×un×ra[–

...karr, unn Ra.../ ...karr, Unn, Ra....
”...-karr, elsk Ra-/ ...-karr, Unn, Ra-...”

IRLAND.

IR5 Christchurch Place, Dublin, ribbein.
Slutten av 1000-tallet.

onaa[.]su[. .]

Ón á Ásu.
”Onn eier Ása.”

IR6 Christchurch Place, Dublin, trepinne med utskjæret ”hode-håndtak” med hull.
slutten av 1000-tallet.

a) soþrmipfrís[–

b) –]miopsisisamar

Sâðr með frís[um] eller *'s oðr með frís-*
”a truthful man among the Frisians” eller ”he is a mad, vehement man among the ...”
... *mjøð sá er er á...*
”...mjød den som er...”

ISLAND.

Viðey trepinne.
1100-1200-tallet.

a) –] ab:fer:kui:[. –

b) –] [u]e[lp]e:f[up][. –

c) –] [. .]ate:ast:

au fer qui/cui
... *fup(ork)*
... *ást*
“... kjære...”

ORKNØYENE.

Maeshowe 9 (Farrer VIII), nordvest vegg.
omkring 1150 (1125-1175).

- a) **ingibiorh·hinfahra·æhkia**
 b) **mørhk·kona·hæfer·faret·lu[t]inhermihgiloflate**
 c) **2/4(i) 3/5(r) 1/4(l) 2/3(a) 3/6(k) 3/5(r)**

Ingibjörg, hin fagra ekkja. Móg kona hefir farit lút inn hér. Mikill ofláti. Erlingr
 ”Ingebjörg, den fagre enken. Mang en kvinne er kommet lut inn her. Svært hovmodig.
 Erling.”

Maeshowe 10 (Farrer IX), inngang til nordvest sidekammer.
 omkring 1150 (1125-1175).

- a1) **þornysarþ**
 a2) **hælheræist**

Þorný sarð. Helgi reist.
 ”Þorný pulte. Helge ristet.”

Maeshowe 21 (Farrer XXIII), nordøst vegg av sørøst sidekammer.
 omkring 1150 (1125-1175).

igikærþirkynænainu<ænsta

Ingigerðr er ... in vænsta.
 ”Ingegerd er den vakreste ...”

Maeshowe 23 (Farrer XIX-XX), høyre fra inngangen til sørøst sidekammer.
 omkring 1150 (1125-1175).

- a) **sia·hóuhr·uar·fyr·lapin·hælt<r·løpbroka<r·syner·hænar**
 b) **þæiruôro·huater·slituôro·mæn·sæmpæiruôrofyreser**

Sjá haugr var fyrr hlaðinn heldr Loðbrókar. Synir hennar, þeir vöru hvatir; slíkt vöru menn, sem þeir vöru fyrir sér.
 “Denne haugen ble bygd før Loðbroks. Sønnene hennes, de var tapre; slik var menn, som de var for seg [d.v.s. de var slike folk som man vil kalle for ekte menn].”

SVERIGE.

G153A Norrlanda kirke, Gotland, ledere til middelalderorgel.
 orgelen datert til 1400-tallet.

- a) **fuþo**
 b) **fuþ**

Fuþo.
Fuþ/fuð
 ”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

G388 Västerbjärs, Gotland, spenne av bronse.
 1000-tallet.

þoril[.] fuþ ulkiul

Þorkell/Þorhildr fuþ Ulfkell

”Torgil/Torild fuð/fuþ[ork] Ulvgil.”

Vg 279 Lödöse, vevkniv av tre.
1100-1150.

- a) mun:þu:mik:man:þik:un:þu:mer:an:þRr**
- b) brmRmk**

*Mun þú mik, man þik. Unn þú mér, ann þér.
Barmi mik.*

”Tenk på meg, jeg tenker på deg. Elsk du meg, jeg elsker deg.
må du/hun forbarme deg/seg over meg”

Vg 280 Lödöse, runepinne.
1100-1150.

- a) –]uærþu·uinmin·arnfintir·læk[–**
- b) –]lekþit·hua·kenke**

*Ver þú vinr minn, Arnfinnr! Legg ...
... þitt/þít hvárr/hverr gengi.*

”...Vær du min venn, Arnfinn, legg ... hvem som er genge”

Söderköping tinnlokk
ingen datering

fuþ

Fuþ/Fuð.

”Fuþ[ork]” eller ”Vulva.”

Sigtuna 5280 Professorn 4, ribbein.
1000-tallet eller begynnelsen av 1100-tallet

- a1) fuþ**
- a2) ar[.]**

Fuþ *ari* eller *Fuð* *ars*
”Fuþ[ork] ørn” eller ”Vulva/analåpning bakdel”

Sigtuna 5285 Professorn 4, ribbein.
1100-tallet

fuþ

Fuð/fuþ

”Fup[ork]/Vulva/analåpning.”

Skara 37 Rådhuset 30, bein.
1200-1250.

- a) *fuporkh*][–
- b) a[.]aastsinot [–

Fuporkh...
... *ást sín* ...
“... sin kjære...”

ANDRE.

Cammin/Kamién Pomorski, Vest-Pommern, ribbein.
1000-1050

- a) **fup**
- b) **kur**

fup/fuð
Kúrr

”Fup[ork]” *eller* ”Vulva.”
”Kur [manns(til)navn]”

Starigrad/Oldenburg 4, Holsten, ribbein.
Slutten av 1000-tallet.

- a) **abi:bataba:iestaba**
- b1) **kukr:kuskutu**
- b2) **kys**

Abbi band Abba (?) ...
Kúkr, kyss kuntu, kyss!

”Abbi bandt ...”
”Kuk, kyss fitta, kyss!”

NEVERBREV FRA NOVGOROD.

NNB + nummer = neverbrev fra Novgorod publisert i Zaliznjak, Andrej Anatol'evič *Drevnenovgorodskij dialekt*. Moskva 1995.

Jeg har oppført bare Zaliznjaks tolkning til moderne russisk. Oversettelse fra moderne russisk til norsk er min egen.

Translitterering av russiske navn: <http://www.eki.ee/books/ekkr/o22.html>

Kors i begynnelsen av brevet normalisert til	+
Lakune på en eller flere linjer	[- - - -]
Lakune på noen bokstaver eller ord	...
Tilføyde ord i moderne russisk	[]
Alternative tolkningsmuligheter, forklaringer	()

NNB 3 Stratigrafisk datering: slutten av 1300-tallet – 1400-åra. Nerevskij B.

Поклон от Григши Есифу. Онанья прислал [*человека или грамоту*] со словами ... Я ему ответил: "Не велел мне Есиф варить перевары ни для кого." Тогда он прислал к Федосье: "Вари ты пиво. Сидишь на выморочном участке [*u*] не варишь ячмень." ...

Et bukk fra Grigša til Esif. Onanja sendte [*noen eller et brev*] med ordene ... Jeg svarte ham: "Esif ga ingen ordre å koke meske for noen." Da sendte han til Fedosja: "Kok du øl. Sitter du på hjemfalt gods [*og*] koker ikke bygg." ...

NNB 9 Stratigrafisk datering: 1175-1200. Nerevskij B.

+ От Гостяты к Василию. Что мне отец дал и родичи дали впридачу, то за ним. А теперь, женись на новой жене, мне он не дает ничего. Ударив по рукам, он мне прогнал, а другую взял в жены. Приезжай, сделай милость.

Fra Gostjata til Vasil'. Hva faren ga og slekten ga i tillegg, det beholder han. Men nå, når han har giftet seg med en ny kone, gir han ingenting til meg. Han slo på hender og kastet meg ut, og tok den andre til kone. Kjør hit, gjør meg en tjeneste.

NNB 377 Stratigrafisk datering: siste tredjedel av 1200-tallet. Nerevskij I.

От Микиты к Анне. Пойди за меня - я тебя хочу, а ты меня; а на то свидетель Игнат Моисеев ...'

Fra Mikita til Anna. Gift deg med meg – jeg vil ha deg, og du meg; men Ignat Moiseev er vitne til ...

NNB 411 Stratigrafisk datering: 1280-åra – 1290-åra. Nerevskij D.

От Микифора (?) к Оксенье. Если поймал (*не указано, кто*) Матфейца, хорошенько его закуйте, а цепей [*уж*] сумеите раздобыть ... Прикуйте в пивном погребе, и поручи его Княтинцу, пусть стрежет до моего приезда ... Сразу же иди в село.

Fra Mikifor (?) til Oksenja. Om (*ikke nevnt hvem*) har fanget Matfeic, sett ham fast i lenker, men lenker må dere skaffe... Sett ham i lenker i ølkjelleren, og overlat ham i Ksnjatinc sitt ansvar, la ham vokte ham til jeg kommer ... Med en gang gå til bygda.

NNB 521 Ingen stratigrafisk datering. Paleografisk datering andre halvdel av 1300-tallet – begynnelsen av 1400-tallet. Slavenskij.

[- - - -] ... так пусть разгорится сердце твое и тело твое и душа твоя [*страстью*] ко мне и к телу моему и к виду моему.

... la også ditt hjerte og din kropp og din sjel brenne slik [*med lidenskap*] for meg og for min kropp og for mitt utseende.

NNB 531 Stratigrafisk datering: slutten av 1100-tallet – første halvdel av 1200-tallet, helst slutten av 1100-tallet – 1210-åra. Troickij B.

a) + От Анны поклон Климяте. Господин брат, вступишь за меня перед Коснятином в моем деле (*eller*: позаботься о моей тяжбе с Коснятином). Сделай ему теперь через людей (*eller*: при людях) [*следующее*] заявление о его неправоте: "После того, как ты обвинил в поручительстве мою сестру и дочь ее, назвал сестру мою курвою (*mindre sannsynlig*: коровою), а дочь блядью, то теперь Фед (Федор), приехавши и услышав об этом обвинении, [*и*] выгнал сестру мою и хотел убить." А теперь, господин брат, посововетавшись с Воеславом, скажи ему (*Коснятину*): "Раз ты возвел это обвинение, так докажи." Если же скажет Коснятин: "Она поручилась за зятя," - то ты, господин братец, скажи ему так:

b) "Если будут свидетели против моей сестры, если будут свидетели, при ком она (*ordrett*: я) поручилась за зятя, то вина на ней (*ordrett*: на мне)." Когда же ты, брат, проверишь, в каких словах и [*в каком*] поручительстве он (*Коснятин*) меня обвинил, то, если найдутся свидетели, подтверждающие это, – я тебе не сестра, а мужу не жена. Ты же меня и убей, не глядя на Федора (*dvs. не принимая его во внимание*). А давала моя дочь деньги через людей (*eller*: при людях), с публичным объявлением и требовала заклада. А он (*Коснятин*) вызвал меня в погост, и я приехала, потому что он уехал со словами: "Я шлю четырех дворянин [*взять с каждого из обвиняемых (?)*] по гривне серебра."

Fra Anna et bukk til Klimjata. Herr bror, stå for meg foran Kosnjatin i min sak (*eller*: i den tvisten med Kosnjatin). Send ham en [*følgende*] beskjed med menneskene (*eller*: Gjør ham en [*følgende*] erklæring i menneskers påhør) om hans urett: "Etter at du beskyldte søstra mi og hennes datter for at de sverget falsk ed og kalte henne for ludder (*mindre sannsynlig*: ku) og dattera for hore, så nå har Fed (*Fedor*) som kom tilbake og hørte den beskyldningen, kastet søstra mi og dattera hennes ut og ville drepe dem." Men nå, herr bror, etter at jeg har holdt råd med Voelav, si til ham (*til Kosnjatin*): "Det var du som beskyldte henne, da er det du som må bevise det også." Om Kosnjatin sier: "Hun sverget for svigersønnen," så du, herr bror, si til ham dette:

"Om det finnes vitner mot søstra mi, om det finnes vitner som så at hun (*ordrett*: jeg) sverget falskt for svigersønnen, da er hun (*ordrett*: jeg) skyldig." Om du, bror, sjekker, med hvilke ord og i hvilket forbrytelse han meg beskylder, så om det finnes vitner som bekrefter dette – da er jeg ikke søstra di, og ikke kona til mannen. Det er du som skal drepe meg da, ikke se til Fedor (*dvs. ikke la ham få noe oppmerksomhet*). Men dattera mi ga penger med menneskene

(*eller*: i menneskers nærvær), med offentlig erklæring og krevde bekræftelse for dette. Men han (*Kosnjatin*) kalte meg til vertshuset, og jeg dro dit fordi han dro bort med slike ord: ”Jeg skal sende fire adelsmenn for [*å kreve av alle skyldige*] en grivna i sølv.”

NNB 566 Stratigrafisk datering: slutten av 1080-åra – 1125. Troickij B.

Будь в субботу ко ржи или подай весть.

Kom denne lørdagen til rug (*åker*) eller gi beskjed.

NNB 586 Stratigrafisk datering: slutten av 1080-åra – 1125. Troickij G.

От Нежаты вишен, вина, уксус и муку, Иванову шубу и сковороду.

(*Fikk*) fra Nežata kirsebær, vin, eddik og mel, Ivanovs pelsfrakk og en panne.

NNB 689 Stratigrafisk datering: 1360-åra – 1380-åra. Troickij O.

a) По завещанию взял рубль, а помимо завещания [*еще*] два с половиной рубля. После его смерти я дал полтину отцу [*его*] духовному Нестеру, а другую полтину Дмитру-чернецу. На солод я дал рубль и варил пиво к сорочинам.

b) У Шуги (*Шуйги*) я взял две коробы ржи и у Микитки на Узе коробью ржи. На Ксонове (*Кснове*) я взял полторы коробы ржи у Оврама. На Полоной - у Семенка Саввина полкоробы овса, у Сидорка коробью овса, у другого Сидорка полкоробы овса и полкоробы ячменя.’

I følge testamentet tok jeg en rubel, men i tillegg til testamentet [*enda*] to og en halv rubel. Etter hans død ga jeg en poltina til [*hans*] skriftefar Nester, og andre poltina til svartingen Dmitri.²¹² For malten ga jeg en rubel og kokte øl til den førtiende dagens gravøl.

Hos Šuga (*Šuiga*) tok jeg to korob’ja rug, og hos Mikitka på Uza en korob’ja rug.²¹³ På Ksonovo (*Ksnovo*) tok jeg en og en halv korob’ja rug fra Ovrām. På Polona – fra Smenko Savvin en halv korob’ja havre, fra Sidorko en korob’ja havre, fra en annen Sidorko en halv korob’ja havre og en halv korob’ja bygg.

NNB 731 Stratigrafisk datering: 1140-åra – begynnelsen av 1210-åra (helst 1155-1195). Troickij P.

Поклон от Янки с Селятой Ярине. Хочет-таки детище твоего (*dvs. того, что ты имеешь, что ты предлагаешь*). К празднику её хочет. Пожалуйста, срочно будь здесь. А я обещала ему свое согласие [*на то, что было*], как ты сказала ему давеча: ”Придешь – в тот же день сосватаю.” А если у тебя там нет повойничка, то купи и пришли. А где мне хлеб, там и тебе.’

²¹² *Poltina*: ‘halv tinn,’ en halv rubel i Novgorod på 1300-tallet og 1400-tallet, en metallstang på omtrent 90 g. *Svarting*: et tilnavn for munken generelt på grunn av hans svarte klær (*Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen*).

²¹³ *Korob’ja*: Novgorods kornvekt på omtrent 7 *pudy*, ~114,66 kg (*Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen*).

Et bukk fra Janka og Seljata til Jarina. Mitt barn vil likevel ha ditt (*dvs. det du foreslår*). Han vil ha henne til fest. Vær vennlig og kom hit snarest. Men jeg lovet ham mitt samtykke [*til det som var*]; som du sa ham i går: ”Kommer du hit, får du møte henne samme dag.” Om du ikke har povojnik der, så kjøp en og send hit.²¹⁴ Der hvor jeg får mitt levebrød, har du det også.

NNB 748 Datering (ikke presisert): 1100-tallet, trolig annen halvdel. Lukinskij.

[- - - -] ... [*в чести*] ходить (*dvs. быть*) у моего рода. (*Mulig at hertil hører følgende frase: умеешь ли/если умеешь... eller умеет ли/если умеет...*) ... у нас в чести ходить. А теперь ты сказал... .. два. А за которого меня отдаст (*очевидно, отец*) ...

... [*ha ære*] hos min slekt ... (*Mulig at hertil hører følgende frase: om du klarer eller om han klarer ...*) ...

... ha ære hos oss. Men nå sa du ...

... to. Til hvem (*sannsynligvis, faren*) gir meg til brud ...

NNB 752 Stratigrafisk datering: 1080-åra til 1100-åra, helst 1080-åra. Troickij K.

[*Я посылала (?)*] к тебе трижды. Что за зло против меня имеешь, что в эту неделю (*eller: в это воскресенье*) ты ко мне не приходил? А я к тебе относилась как брату! Неужели я тебя задела тем, что посылала [*к тебе*]? А тебе, я вижу, не любо. Если бы тебе было любо, то ты бы вырвался из-под [*людских*] глаз и пришел ...

[- - - -]

... теперь где-нибудь в другом месте. Отпиши же мне про ... (*никогда тебя не*) оставляю *eller* (*хочешь ли, чтобы я тебя*) оставила. Буде даже я тебя по своему не разумию задела, если ты начнешь надо мною насмехаться, то судит [*тебя*] Бог и моя худость (*dvs. я*).

[*Jeg har sendt(?)*] til deg tre ganger. Hvilken ondskap du har mot meg at du ikke kom til meg denne uka (*eller: denne søndagen*)? Jeg tenkte på deg som min bror! Er det mulig at jeg irriterte deg når jeg sendte [*til deg*]? Men deg som jeg ser er det likegyldig. Hvis det ikke var likegyldig for deg, da hadde du revet deg løs fra øynene (*dvs. omgivelsene*) og kommet til ...

[- - - -]

... nå på et annet sted. Skriv til meg om ... (*aldri vil jeg*) forlate (*deg*) eller (*vil du at jeg*) skal forlate (*deg*). Selv om jeg på min måte kunne gjøre deg ille, men om du begynner å le av meg, da vil Gud og min dårlige tilstand (*dvs. jeg*) dømme [*deg*].

NNB A22 Paleografisk datering: 1000 – 1100-tallet, en av innskriftene i Sofia kirke.

Яким стоя уснет, а рта и о камень не расшибет.

Jakim sovner stående, men munnen lukker han ikke en gang for stein.

²¹⁴ *Povojnik*: skaut for en gift kvinne (*Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen*). Den var også typisk attributt for den kvinnen som arrangerer gifteklare gutter og jenter. Men hvilken rolle den har i den her situasjonen, er ikke klart ennå (*Zalijnjak 1995: 327*).